

TAAL EN VOLK VAN TWENTE

„TAAL EN VOLK VAN TWENTE”
verschijnt als deel I in de Nieuwe Reeks
van „Teksten en Studiën” op het gebied van
Taal, Stijl en Letterkunde uit de Noor-
delijke provinciën, onder redactie van
Dr J. H. Brouwer en Dr G. A. van Es,
Hoogleraren aan de Rijksuniversiteit te
Groningen.

Dr H. L. BEZOEN

TAAL EN VOLK VAN TWENTE

WAARIN *verscheiden* HOOFDSTUKKEN over de
GEWESTELIJKE TAAL van BOEREN en BURGERS
zijn vervat, de DOOPCEEL wordt gelicht van vele
OUDE WOORDEN en verdere EIGENAARDIG-
HEDEN zijn beschreven van de BEWONERS als-
mede hun BEDRIJF en hun DIALECTEN

„Teksten en Studiën”
Nieuwe Reeks, Deel I

MCMXLVIII

VAN GORCUM & COMP. N.V. (G. A. HAK & H. J. PRAKKE)
AAN DEN BRINK - ASSEN

*O quid solutis est beatius curis
cum mens onus reponit ac peregrino
labore fessi venimus larem ad nostrum:
hoc est quod unum est pro laboribus tantis*

CATULLUS XXXI

VOORBERICHT

Toen ik in 1946 van Sumatra naar Java terugkeerde om mij na vier jaar met de mijnen te herenigen, trof ik onder de schamele restanten onzer eigendommen een kistje met papieren aan, dat mijn vrouw al die tijd in de concentratiekampen had weten te onttrekken aan het speurziek oog der Japannezen en dat ook het handschrift van het boek bevatte dat de lezer nu voor zich heeft. Het weerzien daarvan gaf mij aanvankelijk weinig voldoening; ik verwonderde mij over de vlijt die nodig was geweest om die bladen te beschrijven en herinnerde mij het kortstondige maar hevige heimwee dat ons in en na de Meimaand van 1940 beheerste. Toen de vrouwen van Batavia zowaar een tentoonstelling van Nederlands volksleven schiepen, die zonder in archaïsme te vervallen de aanhankelijkheid jegens het moederland en Europa op een liefelijke wijze verbeeldde. Toen wij, verloren kinderen, steeds meer in het nauw gedreven werden en ons des middags in vrijwilligerscorpsen oefenden en ik in de koele avonduren van Buitenzorg dit boek schreef omdat ik het niet laten kon. Omdat mij — onder de indruk van de onzekerheid, tweeslachtigheid in de gewestelijke levensstijl — telkens weer dat bevolkingsdeel der buitengewesten voor de geest stond, dat de historisch-culturele positie van het landschap weinig kent. Tot de velen daarvan behoren allermint de Heren A. J. BLIJDENSTEIN, A. H. VAN HEEK, G. J. VAN HEEK JR., J. H. VAN HEEK, J. SCHOLTEN, J. F. SCHOLTEN en L. A. STROINK te Enschede en toch is het hun dat dit geschrift wordt opgedragen als dankbetuiging voor vroegere hulp en belangstelling.

Dat ik in de nieuwe, na 1940 verschenen literatuur over het Saksen-vraagstuk geen aanleiding heb gevonden om de eerste bladzijden van dit boek te herschrijven zal men mij, hoop ik, voorlopig wel ten goede willen houden.

Koevorden

H. L. BEZOEN

INHOUD

	Blz.
VOORBERICHT	5
HOOFDSTUK I	
De Saksen	9
Het Saksisch	12
Tussen Twee Stoelen in de As	14
HOOFDSTUK II	
Het Drostambt Twenthe	19
HOOFDSTUK III	
Oude Woorden en hun Betekenis	22
Twentse Woorden en hun Betekenis	52
Een Manusje van Alles. Het Werkwoord Doen	59
HOOFDSTUK IV	
Hollands in Twente	62
Het Twents over de Grens	69
Franse Woorden in het Dialect	75
HOOFDSTUK V	
In het Pak. Van Krenteweg tot Luierdoek	80
Het menselijk Lichaam	84
De Luie Evert en Consorten	91
HOOFDSTUK VI	
Van Vlas tot Linnen	97
Van oude Vlechtkunst	104
HOOFDSTUK VII	
De Hen en het Ei	108
Van Paardenliefde en vuil Bedrog	113
Het Koebeest	119
Nog wat Dierennamen	129
Vinkenkerels en Vogelaarstaal	142
Van Bloemen en Fruit	149

Blz.

HOOFDSTUK VIII

Het Jaar rond met den Boer	153
--------------------------------------	-----

HOOFDSTUK IX

Voor de Koffieachtigen	162
Schimpwoorden en Scheldwoorden	165
Twentse Vergelijkingen	176
Zegswijzen en Spreekwoorden	181

HOOFDSTUK X

Dialectverschillen. Het Isolement der Tongvallen	194
--	-----

HOOFDSTUK XI

Dialectliteratuur.	214
----------------------------	-----

HOOFDSTUK I

DE SAKSEN

„Zoo a'w hier sprekt, dat is 'n verbasterd Duuts'. — Met die onvergetelijke en eigenlijk onvergefelijke woorden onderrichtte mij in mijn jongensjaren een timmerman, die geen tegenspraak verwachtte, en trouwens geen tegenspraak duldde. En dat fabeltje, dat het Twents een verbasterd Duits zou wezen, wordt nog zo vaak naverteld dat het tijd is om het uit de wereld te helpen. De zaak is bovendien doodeenvoudig:

Het was ongeveer driehonderd jaar na Christus — maar 't kan ook wel eeuwen eerder gebeurd zijn — dat de leden van een Germaanse volkengroep, de Saksen of Sassen, hun oude woonplaats verlieten en een wijd gebied gingen bezetten: het Noord-Oosten van het huidige Duitsland en het Oosten van Nederland (dus ook Twente, dat voor dien al tientallen eeuwen bewoond was geweest door mensen van wie wij zo goed als niets weten). Toen ieder zijn plaatsje gevonden had, werden zij gezeten boeren, die hun zin hadden als zij de baas konden spelen op hun omheinde erven en die vergeten waren, dat hun naamgenoten eens gevreesde piraten waren geweest aan de mond van de Elve. Wel organiseerden zij zich in hun „marken", maar zij probeerden niet om zich in wijder verband aaneen te sluiten en toonden nooit staatvormende kracht. De Nederlandse staat bestond weliswaar evenmin als de Duitse staat toen de Saksen die contreien in bezit namen. Maar later ontplooiden die machten zich wel, en daarmee zaten de Saksische gewesten in de knel: het Saksische land, dat nooit van saamhorigheid blijk gegeven had, werd voor de komende eeuwen gesplitst in twee helften, in een Neder-

lands en in een Duits gedeelte. Wel steunden bewoners van Overijssel en Groningen enkele jaren lang den krijgs-lustigen en reactionnair hertog Karel van Gelre, die misschien hun aanvoerder had kunnen zijn; maar zij deden dat zonder overtuiging en daardoor zwak. En tenslotte aanvaardden ook zij liever de Habsburgse heerschappij van Karel den Vijfden, tijdens wiens regering (1515-1555) de Oostelijke rijksgrens van Nederland ongeveer haar huidige loop kreeg.

Men moet zich niet voorstellen, dat de bewoners van die Saksische gewesten op slag hun saksische schrijftaal, die zij in de middeleeuwen ook al bezigden, lieten varen op het ogenblik dat zij Karel V als hun heer huldigden. Maar naarmate zij zich geleidelijk aan meer naar het Westen richtten en naarmate zich in de volgende, zeventiende eeuw de Hollandse, nationale schrijftaal ging vormen, raakte de Sassische tale in onbruik en wende men zich steeds meer aan om „Hollands” te schrijven. Terwijl de Saksische schrijftaal in Duitsland door het „Hoogduits” vervangen werd. Slechts als landelijke spreektaal bleef het Saksisch voortleven en wel onder de benaming „plat”, die in de zeventiende eeuw gewoon werd voor elke spreektaal, die van de nationale schrijftaal aanzienlijk verschilde. „Plat” betekende oorspronkelijk eigenlijk: eenvoudig, onversierd, maar weldra ging men het in de zin van: plomp en onbeschaafd opvatten. En toen het moderne talenonderzoek uitwees, dat het met die onbeschaafdheid zo’n vaart niet liep en dat het plat de moeite van het bestuderen volop waard was, deden nieuwer en geleerder namen hun intree en sprak men van *tongval* of (sedert ongeveer 1860) van *dialect* en ook wel van *volkstaal*. Wij kunnen dus zeggen dat van de Saksische taal slechts dialecten resten, die vrijwel alleen voor mondelinge verstandhouding dienen en die in de loop van de tijd steeds meer van elkaar zijn gaan verschillen.

Saksische dialecten worden gesproken in Groningen Drente, Overijssel, de Gelderse Achterhoek en op een deel

der Veluwe. En in het Noord-Westen van Duitsland. Geen wonder dan, dat een Twentenaar zich met zijn dialect ook in Westfalen verstaanbaar kan maken zelfs als hij ver van de rijksgrens verwijderd raakt.

De bewoners van het Oosten van Nederland behoorden dus van Roodeschool tot 's Heerenberg eens tot de stam der Saksen of Sassen en spreken nog vandaag aan de dag dialecten van het SAKSISCH, dat noch HOOGDUITS noch NEDERLANDS, maar een afzonderlijke taal was, die met beide andere talen en vooral met het Nederlands nauw verwant blijkt te wezen. Maar ook gebruikt men de benaming Saksisch wel als de huidige Oostnederlandse dialecten bedoeld worden en in die zin zal men de naam ook in dit boek wel tegenkomen.

HET SAKSISCH

Wanneer wij nu weten, dat het Saksisch vanouds een afzonderlijke taal is, die minstens evenzeer aan het Nederlands verwant is als aan het Hoogduits, vragen wij ons af hoe de timmerman, die het Twents een verbasterd Hoogduits noemde, de plank dit keer zo mis kon slaan. Dat laat zich echter wel begrijpen.

Er zijn natuurlijk allerlei woorden, die de drie talen van huis uit gemeen hebben, die dus al *vanouds* evenzeer in het Saksisch als in het Nederlands en het Hoogduits horen (en die dus niet door de ene taal van de andere zijn overgenomen). Bovendien kennen we echter woorden die:

I Nederlands èn Saksisch, maar niet Hoogduits,

II Saksisch èn Hoogduits, maar niet Nederlands zijn.

Welnu, de overeenstemmingen tussen het Nederlands en zijn Twents (groep I) verwonderden den timmerman weinig. Ze interesseerden hem zo weinig, dat hij niet meer merkte, dat hij van „groot” of „lopen” sprak evenals de Hollander, terwijl de Pruis „grosz” en „laufen” gebruikt. Hòllands was betrekkelijk gewoon voor hem, maar de overeenstemmingen met een vreemde taal als het Hoogduits imponeerden hem des te meer! Twents was immers: *kraank, doew, tèèlder, nich, snee, steet, reuwen* (of *reuwen*), en dat was in het Hoogduits: krank, du, Teller, nicht, Schnee, steht, Rüben, maar in het Hollands: ziek, jij, bord, niet, sneeuw, staat en knollen.

Dat van groep I minstens even veel voorbeelden te geven zijn, en dat de woorden, die hij noemde, even goed vanouds Saksisch als Duits zijn, dat zag hij over het hoofd, en er bleef voor hem alleen deze gevolgtrekking: ons plat is een

verbasterd Duits. U zult toegeven, dat dat kortzichtig is. En had de timmerman de gelegenheid gehad om wat Zweeds te leren, dan had hij misschien, op grond van sommige overeenkomende woorden, de hele bevolking van Nederland als Zweedse emigranten beschouwd!

Over de grens redeneert de Duitse Saks echter precies zo. De Westfaler b.v. — schichtig tegenover de Hochduitsche spraak en cultuur en „grozstadt” — vindt den Drentsen, Twentsen of Achterhoekschen boer lang de kwaadste niet. Gemoedelijk tenminste en zonder grosze Schnauze. Bovendien doet ook het Hoch-Holländisch, dat hij wel eens in een over de grens gewaaid dagblad ziet, hem sterk aan zijn eigen platduitse saksendialect denken! Want plat-Westfaals en Hollands is b.v.: *trekken, hebben, zuster, tusschen, tellen, schip, wit, ik, schat, dag, rug*. Allemaal doodgewone woorden voor hem, die hij echter op stadhuis of rechtbank probeert te vermijden, want daar moet het wezen: *ziehen, haben, Schwester, zwischen, zählen, Schiff, weisz, ich, Schatz, Tag en Rücken*. En daardoor gaat de Westfaler zijn eigen Saksisch voor een verbasterd Nederlands houden; die mening kan men in de herbergen van Westfalen met de stelligheid van onzen timmerman horen verkondigen. Nog sterker: in een boek over het dialect van Kreis Olpe — in het uiteind van Westfalen gelegen, een eind achter Dortmund nog — lees ik over: „Die unter dem Volke selbst hier und da verbreitete Ansicht von dem Niederländischen abzustammen”, ofschoon dezelfde schrijver (J. Arens) zegt, dat de bevolking er overigens bezeten is door een „starke Abneigung gegen alles Fremde und Neue”.

Aan beide zijden van de rijksgrens neigt men er dus toe om in de verbeelding het Saksische dialect of uit het Hoogduits of uit het Nederlands te laten voortkomen. Maar de werkelijkheid is niet zo. In werkelijkheid zijn er *twee* staten, maar waren er *drie* talen (plus het Fries). En een van die drie talen, het Saksisch, is geen verbastering van de beide andere, neen, zij zijn alle drie verschillende loten van een zelfde stam.

TUSSEN TWEE STOELN IN DE AS

Het Saksisch is dus van huis uit een taal, die eng verwant is aan het Nederlands vooral, en ook aan het Hoogduits. Wij doen het best om in 't vervolg niet meer van „Duits” te spreken omdat wij steeds te onderscheiden hebben Platduits (dat is het Saksisch van Duitsland) en Hoogduits.

Het Saksisch neemt een tussenpositie in, kunnen we het best zeggen, tussen het Nederlands en het Hoogduits. Wat in het Nederlands *koud* is, heet in het Saksisch *kold* en in het Hoogduits *kalt*. Misschien komt die tussenpositie van het Saksisch beter uit als we nog meer van zulke voorbeelden naast elkaar vergelijken:

Nederlands	Saksisch	Hoogduits
<i>koud</i>	<i>kold</i>	<i>kalt</i>
<i>hout</i>	<i>holt</i>	<i>holz</i>
<i>paard</i>	<i>peerd</i>	<i>pferd</i>
<i>nemen</i>	<i>nemmen</i>	<i>nehmen</i>
<i>pijp</i>	<i>piep</i>	<i>pfeife</i>
<i>bruin</i>	<i>broen</i>	<i>braun</i>
<i>doen</i>	<i>doon</i>	<i>tun</i>
<i>lief</i>	<i>leef</i>	<i>lieb</i>
<i>wij gaan</i>	<i>wiej gaot</i>	<i>wir gehen</i>

Dat wil derhalve zeggen, dat men zowel in het Saksische deel van Duitsland als in Drente of de Achterhoek van *kold weer* spreekt en niet van *kaltes wetter* of *koud weer*. Wel verschillen de Saksische tongvallen onderling nog weer aanzienlijk, wel zegt de Groninger het nog anders dan de Zwollenaar, maar dat zijn toch verschillen van de tweede rang, en daarover dus later. Laten we eerst nog

enkele voorbeelden geven van wat hier genoemd werd: de tussenpositie van het Saksisch: Het kruipende glibberdiertje dat in het Nederlands een *slak* is, draagt op het Saksenland (zowel in Groningen, Zwolle als Hamburg) de naam *snigge* (of *snig*), terwijl het in het Hoogduits een *schnecke* heet. En wat in het Nederlands een *bunzing* heet, is in het Saksisch een *ulk* en in het Hoogduits een *iltis*.

Maar al wordt het Saksisch dan niet alleen in Twente, maar over een aan weerszijden van de rijksgrens veel uitgestrekter gebied gesproken, toch is zijn bestaan geenszins veilig! Zeker, het zal nog eeuwen duren voordat het spreekdialect spoorloos verdwenen en vergeten is, maar ook nu wordt het al lang door het Nederlands en aan de andere kant (in Westfalen en elders) door het Hoogduits bedreigd en verdrongen. Vooral in burgerlijke kringen gaat men hoe langer hoe meer alleen de nationale taal (Nederlands) spreken of nabootsen en dat is zeer te waarderen; zonder kennis van het Hollands zou Twente een achterlijk land gebleven zijn! Maar er gaat zo vaak een critiekloze minachting van dialect en van dialectsprekers mee gepaard dat er zich een superklasse van Saksische Nederlanders aan het vormen is die vreemdelingen zijn in hun eigen streek. En die het hunne er toe bijdragen om de volkstaal tot een slap allegaartje te verbasteren. Dat proces is overal aan de gang, vooral in de grensgebieden van het Saksisch als de IJselstreek. Het plat dat daar in de vorige eeuw door T. W. van Marle werd geschreven was oprecht plat, die kon het uit de kijk. Maar zijn vruchtbare opvolger H. J. E. van Beek maakt er nu een verdeventerst Hollands van, dat te miserabel is om zich te laten lezen en dat alleen kan tonen hoe het niet moet. De eigenlijke dialectsprekers daar, de boeren vooral, kunnen het wel beter, maar komen vaak ook al raar uit de hoek:

We noemden daar straks de Saksische bunzing-naam *ulk*. Nu, goed Saksisch is vanouds ook de IJselstreek, dat blijkt uit de lichaamsbouw, de boerenhuizen, de

kleding en ook uit de taal der bewoners. Maar de Kampenaars spreken niet meer van *ulk*, en *bunsink* zeggen ze ook niet, nee, ze duiden het beest met een kruisingsproduct van die beide namen aan: een *bulsik*! En de Deventernaar praat al even vlot van een *bulsink*, en als dat later nog eens verhaspeld wordt tot „bussink” dan zie ik dat stinkerdje nog op de omslag van de Deventer koek prijken. In Groningen weten ze nog heel goed wat een *ulk* is, maar in de stad stinkt men niet meer als een *ulk*, nee daar ruikt men „as ’n urk”. Vermoedelijk is de bekende smerige turk („zoo smerig as ’n Turk”) daar de schuld van, maar er blijkt toch uit dat de naam *ulk* ook dáár langzamerhand in het vergeetboek raakt.

In het Saksisch heeft een bijl geen „steel”, maar een *helf*. Ook al een eeuwenoude naam, die omstreeks 500 na Christus door de Saksen naar Engeland is overgebracht. Slaat u eens een Engels woordenboek op en u vindt daar nog heden staan *helve*: steel van een bijl. Maar de bewoners van het Nederlandse Saksenland hebben dat erfstuk niet zo trouw bewaard als de Engelsman. De Groninger en de Zwollenaar zouden u niet recht verstaan als u van de *helf* sprak, alleen misschien als ze heel goed Engels kenden!

Maar de Twentse boer hanteert nog steeds zijn *bielenhelf* en eeuwen geleden schroomde de secretaris van de boeren van De Lutte ook niet om het te schrijven; hij maakte in een verordening namelijk melding van een bijl *daer dat helve twee voet aff lanck weere*, waarvan de steel twee voet lang was. Thans echter is *helf* wat ouderwets en is *stel* of *stellen* het gewone, en zo is het in het Platduits ook gegaan. In het woordenboek van het Westfaalse dialect staat nog opgegeven: *helf* „Stiel eines Beils”, maar de schrijver voegt er aan toe dat „in de laatste zestig jaar gewoonlijk van „stiel” wordt gesproken, en dat gebeurde niet alleen in Westfalen maar haast overal in het Platduits. Het Saksisch wordt — we zeiden het al — vanuit het Westen bekibbeld en met succes beconcurrereerd door het Hollands en vanuit het Oosten door het Hoogduits. En

JOOST HIDDES HALBERTSMA 1789—1869

Groot kenner der Friese Volkstaal, sedert 1822 Doopsgezind predikant te Deventer; in 1836 verscheen van hem een nog steeds waardevol Woordenboekjen van het Overijsselsch (in: Overijsselsche Almanak voor Oudheid en Letteren 1836).

de ouderwetse boer, die het over 'n *helf* van zijn bijl heeft, spreekt een verbasterd hottentots volgens de geleerdere stedelingen die van *steel* of *stel* of *stellen* praten.

Ook het woordje *tens* of *tends* leeft alleen nog in verborgen schuilhoeken verder. Maar vroeger was het over het hele Saksengebied bekend. Het is ontstaan uit *te - ende - s* en betekent: aan het einde van. Zo staat in een Oldenzaals stuk uit het jaar 1669 te lezen: *tendes de voorseide 10 jaeren*, aan het einde van de voornoemde tien jaren. En de boeren van Bathmen bij Deventer staan in 1620 aan een arme duivel toe om een hut te bouwen *teindes an 't kercken-haeffken*, aan het eind van het kerkhofje. En de oudere mensen daar in de buurt kennen het woord nog wel. Ook in Twente spreekt de boer nog van *tends van 't hoes* of van *tends 't hoes* als hij bedoelt: aan de voorkant of achterkant van het huis; en hij zit *tends vuur de taofel* als hij aan de smalle zijde van de tafel zit. Maar in de steden van Overijssel weet men niet meer wat er mee bedoeld wordt; en zo zal het in Drente ook wel wezen want ik lees in een woordenboek, dat men daar „nog in het midden der vorige eeuw van *tendes* sprak”. Zou het te onvoorzichtig zijn om te veronderstellen dat het er nu wel zo goed als vergeten zal zijn? In Groningen is het helemaal onbekend. Ook in het Platduits is het woord de dood nabij. De schrijver van een boek over Sleeswijk-Holstein vertelt, dat men daar in het plat nog wel hoort zeggen: hij zit „tens den Disch” of „tens 't Huus”, maar hij zegt er bij dat het woord „overal in onbruik raakt”. En wat zal er *tends* de komende honderd jaren nog van over zijn?

We keuvelden zo even over het Engelse woord „helve” dat door Saksische veroveraars, die indertijd Engeland bezet hebben, in het Engels is gebracht. Ook het doodgewone Engelse woord *errand* (boodschap) is zo'n Saksisch erfstuk. Een Saksische dichter, die omstreeks 800 het leven van Christus beschreef, gebruikt het woord natuurlijk ook: „árundi” is het bij hem. Na die tijd komt het dan nog voor in een plat woordenboek dat in 1475 in de buurt van Kleef

samengesteld werd; *erend*: „boodschap” staat daar. Maar sedert dien lijkt het wel uitgestorven en ontmoet men over het hele saksische gebied het woord niet meer, behalve in het dialect van Twente. Wil de Twentenaar immers het doel van zijn bezoek niet verraden dan maakt hij *nen eernd*, dan verzint hij een boodschap of zoals wij zouden zeggen een smoesje. Dat *eernd* is hetzelfde woord als dat Engelse *errand*; en Twente is dus evenals Engeland een reservoir van oud-saksische taal. Maar gebruikt de Twentenaar zo’n lomp woord in Zwol of Hoogeveen, men zal hem verbaasd aanzien of hem uitgrinniken of hem naropen: wat ’n taaltje, wat ’n taaltje! Gevangen tussen twee ijzeren tangen als de boze wolf uit het kinderliedje, even vaak in stilte geminacht als openlijk bespot, sic transit gloria linguae saxonicae, zo is de glorie der Saksische taal vergaan.

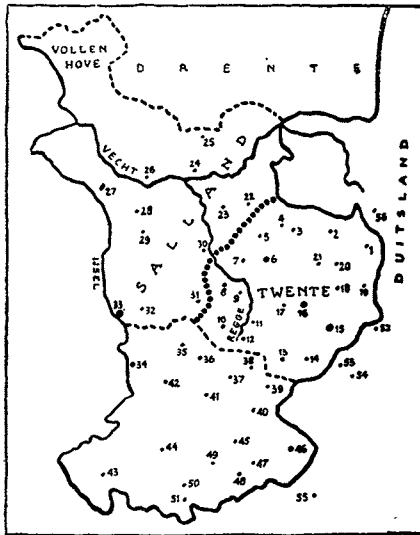
HOOFDSTUK II

HET DROSTAMBT TWENTHE

Maar laat het Saksisch dan stadig uit de aard slaan, laat het ook in Twente aan het verbasteren wezen, toch wordt het plat er als de gangbare omgangstaal van arm en rijk gewaardeerd en soms in ere gehouden. Alvorens echter verder te gaan dienen wij te bepalen wat met „Twente” bedoeld wordt.

Het begrip „Twente” stamt uit het verleden, het is een antiquiteit. In de middeleeuwen droeg de landsheer (na omstreeks het jaar 1000 was dat voor lange tijd de bisschop van Utrecht) het bestuur over aan enige plaatsvervangers: de drosten. En Overijsel was daartoe verdeeld in drie gebieden waar die heren het gezag uitoefenden: het drostambt van Vollenhove, het drostambt van Salland en het drostambt van Twente. De drost van Twente, die meesttijds in de burcht te Goor zetelde, liet de belasting innen, was de hoogste rechterlijke ambtenaar, benoemde burgemeesters en was onbetwist de machtigste heer van zijn streek. Onder hem dienden de rigters (schouten) en zo was het drostambt Twente weer onderverdeeld in een achttal van rigterambten, namelijk: Oldenzaal, Ootmarseum, Borne Enschede, Goor, Rijsen, Delden en Haaksbergen. En daarmee was reeds eeuwen geleden de streek Twente vrij nauwkeurig afgebakend, zoals op het kaartje te zien is. De dikke stippellijn stelt de grens van het vroegere drostambt voor; een deel van het Reggegebied hoort dus vanouds tot Twente; het in de vorige eeuw ontstane Nijverdal ligt net op de grens. Vriezenveen (5), Wierden (7), Rijssen (8) Markelo (10) zijn Twentse gemeenten. Holten (31), Helledoorn (30) en Vroomshoop (22) behoren echter tot Salland.

Het drostambt was overigens wel een lang, maar geen eeuwig leven beschoren. Het verzet, dat de patriotten onder leiding van J. D. van der Capellen in de tweede helft van de achttiende eeuw tegen de onrechtmatige drostendiensten pleegden, was zo in overeenstemming met de democratische denkbeelden van die tijd, dat met de omwenteling van 1795 de laatste drost het veld ruimen moest. Sedert dien werd Overijssel vanuit Den Haag

bestuurd en verdwenen de laatste resten van Twente's politieke saamhorigheid. Het begrip Twente verloor zijn inhoud; populair is het nooit recht geweest en dat is het ook nu niet al prijkt de naam nog in alle schoolatlassen. Een Twent spreekt van cèenten (centen), maar zo goed als nooit van Twèente; hoogstens van Twente, want het is een Hollands schoolwoord voor hem. En vraagt ge hem waar hij woont, hij antwoordt: in Rossum, of in Bornerbroek. Denk niet, dat hij de Nederlandse natie of de Twentenaren bedoelt, als hij van „ons volk” spreekt, want hij heeft slechts zijn huisgenoten in het oog en moet nog Nederlander worden. Maar dat wordt hij niet door zijn

dialect te verbasteren tot een armzalig allegaartje. Hij dient er een eer in te stellen een zo correct en toch ook weer een zo natuurlijk mogelijk Nederlands te spreken zonder dat hij van zijn gewestelijke gevoelstaal afstand hoeft te doen. En een dialect als dat van Twente is toch in geen eeuw uit te roeien of alle Twentenaren zouden met stomheid geslagen moeten worden. Zo lang dat niet geschiedt, kuieren zij verder op hun eigen trant, omdat het hun gewoonte is, de buurman het niet anders verwacht en omdat het hun gemak dient. Zou het hun belet worden, zij zouden het onder elkaar toch blijven doen, omdat het ook een behoefte des harten, van deemoed en vertrouwelijkheid zou blijken te zijn.

Met de cijfers op nevenstaand kaartje wordt het volgende bedoeld: 1 Denekamp, 2 Ootmarsum, 3 Tubbergen, 4 Geesteren, 5 Vriezenveen, 6 Almelo, 7 Wierden, 8 Rijssen, 9 Enter, 10 Markelo, 11 Goor, 12 Diepenheim, 13 Haaksbergen, 14 Hengelo, 15 Enschede, 16 Hengelo, 17 Delden, 18 Oldenzaal, 19 De Lutte, 20 Rossum, 21 Weerselo, 22 Vroomshoop, 23 Den Ham, 24 Ommen, 25 Dedemsvaart, 26 Dalfsen, 27 Zwolle, 28 Heino, 29 Raalte, 30 Hellendoorn, 31 Holten, 32 Batmen, 33 Deventer; 34 Zutfen, 35 Laren, 36 Lochem, 37 Borkelo, 38 Neede, 39 Eibergen, 40 Groenlo, 41 Ruurlo, 42 Vorden, 43 Zevenaar, 44 Doetinchem, 45 Lichtenvoorde, 46 Winterswijk, 47 Bredevoort, 48 Aalten, 49 Varseveld, 50 Ulft, 51 Gendringen; 52 Gronau, 53 Alstätte, 54 Ahaus, 55 Borken.

HOOFDSTUK III

OUDE WOORDEN EN HUN BETEKENIS

Het wemelt in Twente nog van ouderwetse woorden. Een goed deel van de bewoners kent zulke Saksische woorden nog. Men stelt er ook belang in en als ge vraagt: waar die woorden vandaan komen, dan weet de een het nog beter dan de ander. Maar door de bank raken die verklaringen kant noch wal en dat kan ook niet anders. Vraagt een dialectonderzoeker naar de *beteckenis* van een woord, hij wordt soms op een voorbeeldige manier uitvoerig ingelicht en nog jaren daarna zal hij dankbaar gewagen van al wat hij van het gezonde verstand van ongeleerde leken heeft mogen leren. Maar naar de *oorsprong* van het woord dient hij zelf te zoeken. Laten we daarom eens een vijftigtal van die ouderwetse gasten bij de kantshaken grijpen om hun doopceel te lichten.

ALGERAK

Een *al-gerak* is een buitenkans, een treffer. Het is een alledaags woord en men hoort vaak zoiets als: hee mot examen doen, meer 't is 'n algerak as e der duur koomp. Het komt van het woord *ràken*, en als iemand zegt: *da's ok al 'n algerak*, bedoelt hij dus: het is wel mogelijk maar dan moet het ook al goed treffen of raken.

ANNEKE-BESSEMOOR

Dat is een obscure juffrouw, die ieder bod op de propfen komt als er over oeroude tijden, over *anneke-bessemoor's tied*, gesproken wordt. Een boer vertelde mij eens, dat een van de witte wijven (onze vrouwelijke voorouders zijn dat) in de Broekheurne door een witte windhond nagezeten werd en dat ze nog juist door het hoendergat van een

benedendeur naar binnen vluchten kon; de lui, die dat gezien hadden, hadden haar toen aangemoedigd met te roepen: *anneke bessemouer, rëkke diej* (haast je), *anders de witte winde krig diej!* En ook anderwegens in Twente doet een soortgelijk verhaal de ronde. De Amsterdamse romanschrijver J. van Lennep zegt in zijn romantische novelle over De Hunenborg in Volthe, dat *anneke-beppe* in Twente de gewone naam is voor grootmoeder, maar zo is het toch niet. Met *anneke-bessemoor* wordt zoiets alsonze „oerovergrootmoeder” bedoeld. Dat er oorspronkelijk de naam Anna in zit, is onwaarschijnlijk omdat er ook een *anneke-bessevaar* bestaat! Als iemand niet kan verklaren waarom hij dit of dat doet, kan hij zeggen: dat deu *anneke-besvaar* ook al. En ook in Westfalen en Ossenbrug maakt men zowel van *anke-moor* als van *anke-vaar* gewag. Nu kent het hoogduits nog een woord „*ahnen*”, dat zijn voorouders en datzelfde woord was vroeger ook in het Oosten van Nederland in gebruik al is het er nu vergeten. Men sprak en schreef er in de middeleeuwen van *anichvrouwe* (grootmoeder) en van *aenevrouw*, *anemoeder* en *anevader*. En van dat *anemoeder* zal ons *anneke-moor* of *anneke-bessemoor* stellig afstammen. Maar nu niet weer te gauw zeggen, dat het dus een Duits woord is.

In een stuk uit Borne of daar uit die hoek las ik: hee vertelde wat zien *stutje-bessevaar* met de duuvel aoverkōmmen was. Waar dat nu vandaan mag komen? Ik weet alleen, dat de oergrootvader in het dialect van Borken, ten Oosten van Grol, *tutkevader* heet en dat lijkt er wel wat op, maar we zijn er niet veel verder mee.

AVENGONSTIG

Dat is afgunstig, begerig; bij voorbeeld: *hej was zoo àvengoonstig, hej vrat kap en koegel op*, hij was zo begerig dat hij alles op at. Evenals nave of naaf bij ons naawen is, zo wordt *avengonstig* echter meestal als *aawengoonstig* uitgesproken; maar dat is bijzaak. Het woord is al oud; al in de middeleeuwen werd in Twente geschreven en

geklaagd over „avegonstighe luden de der stat welvaart vergonden”, dat zijn: afgunstige lui die de stad haar welvaart misgunden. Hoe het ontstaan is? Dat is heel eenvoudig: *ave* is een verbogen vorm van het woordje *af*, dat ook nog in het woord „averechts” verscholen zit. Dus avengonstig is vrijwel maar niet helemaal hetzelfde als „afgunstig”. Jongeren verplatten het laatste wel eens tot „ofgèunstig” en men krijgt ook wel eens kruisingsproducten te horen als: awengeunstig en awgoonstig en awgeunstig, maar die deugen niet. Twents is alleen avengonstig of aawengoonstig.

BAAR EERPEL

„Baar” betekent van huis uit „naakt”. Het is eeuwenoud, maar men ontmoet het haast nooit meer. Vroeger zongen de dichters over het bare (onbegroeide) strand, maar tegenwoordig verstaat men het niet recht meer en maakt men er het „barre” strand van. Evenals men in plaats van baarvoets ook „barrevoets” is gaan zeggen. In het Twents dialect wordt echter nog gesproken van *baar eerpel*, dat zijn aardappels met spekvet maar zonder vlees of groente; baar betekent er dus niet „zonder kleding”, maar „zonder toespijs”. Op Zuid-Beveland in Zeeland heten die aardappels nog altijd: petatten met blote voeten! Wij hebben er trouwens in Twente ook nog wel andere namen voor. In de steden spreekt men vaak van *schier eerpel* of *klaor eerpel*. En naar het voorbeeld van *ne guste koo* (een niet drachtige koe) en van *guste grond* (onvruchtbare grond waar geen voedsel in zit) noemen we zo’n aardappelmaaltijd zonder vlees of groente ook wel *nen gusten pot*. Zelfs kan men grappenmakers wel horen spreken van *nen gusten pankookken*, dat is een pannekoek zonder spek. Om Hengelo heet dat meestal *nen weusten pot* (een woeste pot); of men zegt er: wat is den weus opebrach, wat is die woest opgebracht. Maar het gewone is: baar eerpel.

BARWE

Een *barwe* of *baarwe* is een draagbaar of lijikbaar. Een

paar dagen na het overlijden wordt het stoffelijk overschot „verhenkleed”, in de kist gelegd en op de baarwe onder het raam geplaatst. Dat baarwe is geen verbastering van het Hollandse baar, welnee, het is er een broertje van. Als barwe een verbastering zou zijn, dan zou het Engels ook een basterdtaaltje wezen, want de Engelsman spreekt van „barrow” (kruiwagen) en dat is hetzelfde woord. En niet alleen Twente, maar heel Oost-Nederland, heel het Saksenland zegt *baarwe*, *barwe* of *barve* en niet baar. In Groningen kennen ze ook een baarfkoar, dat is een soort kruikar, precies als in het Engels!

BEHODS

Dat hoort men vooral van oudere boeren in de betekenis: geheimzinnig; bij voorbeeld: hee was ter zoo behóds met, hij was er zo geheimzinnig mee, hij vertelde er niet veel over. Het is hetzelfde als het oudnederlandse „behoed”, dat is: op zijn hoede, behoedzaam. Ziehier een Brabantse schrijver van 1350 die zijn lezer aanraadt: syt voorsienich ende behoed in woorden (weest voorzichtig en behoedzaam met uw woorden). Maar rechtevoort is het geheel in onbruik; in Groningen werd het in de vorige eeuw nog gekend, maar nu is het daar evenals in Drente en de Achterhoek vrijwel vergeten. In Twente wordt naast *behóds* ook wel *behóddens* en *behòttens* gehoord; de s is er later achtergevoegd evenals in het Westfaalse „unverhoddens ” en het Nederlandse „onverhoeds”.

BELMUNDIG

Het is wat ouderwets, maar van de meeste lui in Twente kan men het wel te horen krijgen. Van een vervallen huis heet het bij voorbeeld: *et is almaol effen bélmeundig*, het is allemaal even bouwvallig; of: wat zót er dat bélmeundig oet. De klemtoon ligt altijd op de eerste lettergreep. Een enkele maal wordt *bélmeundig* gezegd: watte bélmeundige schoon har’ an, wat een haveloze schoenen had hij aan. Reeds in de middeleeuwen was balmondigh of belmundig

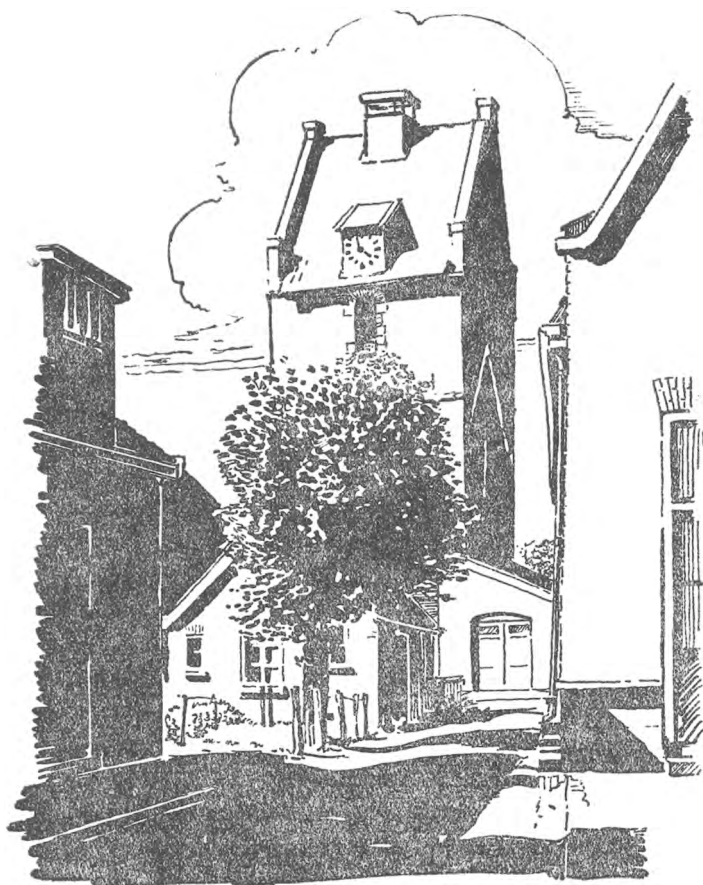
een veelgebruikt woord in heel Oost-Nederland. Het eerste deel ervan „bel” of „bal” betekent „slecht” (het zit ook in „baldadig” en in „balorig”); en „mondig” betekent „beschermd”. Heette in vroeger eeuwen een man „balmondig”, dan wilde dat zeggen, dat hij zijn hofrecht verloren had en dat al zijn bezit aan den heer vervallen was. Zo’n belmondig man was dus van zijn heer afhankelijk; die belmundige erffgenamen synt onbequeme enygh erffnisse tho ontfanghen, al wat zij erfdien verviel aan hun patroon! En: van den belmundigen behort den hofmeyer alle cleder, aldus vernemen we uit de hofrechten van Espelo uit het jaar 1536 (zie Mr. G. J. ter Kuile, Gesch. van den Hof Espelo, blz. 42). Wat wonder dan, dat zo’n belmundig man er armzalig uitzag en dat het woord nu alleen nog maar bekend is in de betekenis van haveloos of vervallen. Dat echt middeleeuwse woord kennen we dus tot op heden in het plat van Twente en ook van de Achterhoek. En in Drente zeggen ze ook nog wel: de grond ligt belmundig, dat is verwaarloosd.

BENTEL

Een *bèntel* of liever *nen bèntel* is een ijzeren hoepel die om een vat zit of heeft gezeten en die de jongens wel als jaagband (als hoepel) gebruiken. Maar *bèntel* is ontstaan uit *bendel* evenals ons toontelpot uit tondelpot en ons *hèntel* (handvat) uit *hendel* is ontstaan. Wel spreekt men in Noord-Brabant van *bendel* met een d; een kousenband heet daar namelijk een hoosbendel. En *bendel* komt van *band*, evenals *hendel* van *hand* en *stengel* van *stang*. Een *bèntel* of *bèntel* is dus eigenlijk een „bandje”.

BETEUN

Dat is: schaars en duur. Het woord is niet alleen in Twente, maar in heel Oost-Nederland in gebruik. Ik heb menigmaal gelezen en ook wel gehoord, dat het ontstaan zou zijn uit „betuind” (dat is beperkt), maar die verklaring kan niet juist wezen. Niet omdat die verklaring al honderd

Toren te Losser.

jaar oud is, maar omdat een Hollands woord „betuind” bij ons in Twente „betoend” of „betuund” zou zijn. Maar wij zeggen *beteun* met een eu! De juiste verklaring kan alleen deze zijn: evenals *zuster* uit *swister* ontstaan is en *tusschen* uit *twisschen*, zo is *beteun* voortgekomen uit *between*. Dat *between* betekende *tussen tweeën*, dat wil zeggen: ingesloten, beperkt; of: in groepjes van twee, dus „een paar”, met andere woorden: schaars. Een zin als: *de eerpel bint beteun* betekent dus: er zijn van ’t jaar niet veel aardappels en daardoor zijn ze duur. Elders in Oost-Nederland is het *betuun* met een uu, wat uit *betwien* voortgesproten moet zijn. En waar men *betuun* hoort, spreken ze inderdaad ook van *twie gulden* en niet van *twee gulden*.

BEWÖNNEREN

Tien tegen een dat ge het niet kent, dit recht ouderwetse woord. Bij voorbeeld: hij wist niet dat ze Rooms waren en hij praatte maar door, *ik mos ne nog bewönnern*; dat is: ik moest hem nog waarschuwen of een teken geven. In het plat van Groningen zegt men: *ain bemondern*, dat is iemand wakker maken, of eigenlijk: iemand *monter maken* (want men zei vroeger, en in Westfalen zegt men het nog, *monder* en niet *monter*). En van dat *bemonderen* of *bemonneren* is het Twentse *bewönnern* een verbastering. Nogmaals: het betekent dus eigenlijk *monter* of *oplettend maken*. Soms is het beter te vertalen met: tot *bezinging* brengen, want men kan ook een hollend paard *bewönnern* en ook wel een *vechtersbaas* die men „daalkuiert” of op de stoel praat. In Enter is het weer *bemunderen* met een m; en in Ane bij Gramsbergen evenzo.

BIEZINNIG

Bij Hollandse schrijvers van een drie honderd jaar terug ontmoet men soms het woord *bijzinnig*, dat is *krankzinnig*. Nu is het echter vrijwel uitgestorven en men zal het in een woordenboek van het tegenwoordige Nederlands vergeefs zoeken. Maar in het plat-Twents is het nog

in leven; daar zegt men van iemand die niet al te vast bij 't hoofd is of een beetje mensenschuw: *et is luk nen bie-zinnigen*. Ook hier heeft het Twentse dialect dus geen nieuw woord gefabrieke, maar een eeuwenoud woord bewaard. In Staphorst en in Vlaanderen schijnt het eveneens nog bekend te wezen. — Van een bijzinnig mens wordt ook wel gezegd: den mos ter 'n stoetenbeksel bie hebben had. Dat wil eigenlijk zeggen: hij is een halve gare, een halfgebakken pannekoek, want met „stoetenbeksel” is het vuur bedoeld dat nog voldoende is om stoet (wittebrood) gaar te bakken.

BOL, BOOL

Dat hoort men nu haast nooit meer en vroeger was het toch niet ongewoon. In 1548 schrijft de secretaris van de Alberger marke, dat die van Almelo in rechte vervolgd zullen worden „so bolde se in desser marcke torff graven”, zodra ze in deze marke turf graven. Maar tegenwoordig kent men het slechts nog in enkele afgelegen streken, bij voorbeeld in Noetsele onder Hellendoorn (*zoo bool at*: zodra als) en om Winterswijk ook (*zoo bol at*). Het is hetzelfde woord als het hochduutse „bald” en dat is in het Hoogduits zo gewoon, dat de Westfaalse boer van vandaag al telkens spreekt van „so bald” in plaats van „so bold” of boold ofschoon het laatste daar ook nog wel gehoord wordt. Maar in Twente heeft men dat voorbeeld niet gevolgd; men mag gerust aannemen, dat het woord daar in onbruik is geraakt o.a. omdat het zo Duits leek. En zo heeft ieder zijn meug; de Twent praat nu van „gauw” en de Westfaler van „bald”.

BREEDVLAAGS

Wordt bij voorbeeld gezegd van iemand, die veel ruimte inneemt, die breed-uit zit: *wat zit iej daor breedvlaags, riegt oew luk*. Ook hoort men wel: *breedvlagens*. Mr. G. J. ter Kuile zegt van een bepaalde molen, dat die „zoo echt wiedvlaags de beek beheerscht” (De Twentsche Water-

molens, blz. 21). Breedvlaags betekent oorspronkelijk: zich over een brede *vlakte* uitstrekkende, en het is dan ook ontstaan uit *breed-vlakes*. Vijf eeuwen geleden was het woord ook al in gebruik, want in de Rechten van Vollenhove van 1448 wordt gewag gemaakt van de erven die liggen „breetvlakes van onsen huijse van Vollenhoo”, die wijd-uitgestrekt om het huis van Vollenhove liggen. Het woord is nu wat ouderwets en het zal wel echt Overijsels zijn; ik ben het elders tenminste nooit tegengekomen.

DRONG

Wie het niet kent begrijpt toch dadelijk wat het betekent: dicht op elkaar; het is namelijk afkomstig van het werkwoord „dringen”. Zo zegt men bij voorbeeld van een grote bruiloft: *et was ter drong van volk*; of van een volgevreten koe: *wat is e drong in de hoed*. Dat de rogge dicht op-een staat, wordt meesttijds uitgedrukt door: de row steet er dik op; maar sommigen zeggen dan: de row steet drong. Dat drong is in 't geheel geen bijzonder woord, maar het wordt hier vermeld, omdat het zo'n echte Saks is: Groningen, Drente, Overijssel en Gelderland gebruiken het, zodat men het evengoed in Barneveld als in Haaksbergen of Staphorst te horen kan krijgen. Maar laat het dan op een derde gedeelte van het Nederlandse taalgebied een gewoon woord wezen, het woordenboek van Van Dale vermeldt het niet; terwijl daar wel allerlei Vlaamse woorden opgegeven worden die aan geen honderd Nederlanders bekend zijn.

EENPESTIG

Betekent: eigenzinnig, eenzelvig; de klemtoon wordt op één gelegd als men het goed uitspreekt. Bij voorbeeld: *hee is naar éénpestig*, hij is erg eigenwijs. Van een jonge onwillige vogel: hee is nog te éénpestig um te vretten; van een vrouw: zee is nog te éénpestig um te spreken, niks as éénpestigheid. Een enkele maal wordt het als inpestig uitgesproken, maar dat is toch niet het gewone.

In Westfalen is het eenpassig en in Drente eenpassig. Wij hebben er in Twente *eenpestig* met een *t* van gemaakt, omdat men dacht dat het verband hield met „pesten”. Maar dat is niet zo. Het is oorspronkelijk eenpassig of eenpassig en het werd dus eigenlijk gezegd van iemand die het maar op een manier „passen” kon, die alleen maar op zijn eigen manier te werk ging en derhalve eigenzinnig was. Het woord is minstens vier honderd jaar oud. Bij een schrijver uit de vijftiende eeuw leest men namelijk: du biste al te eenpassig in dinen ghelove, je bent al te eigenzinnig in je geloofsopvatting.

EEWELD

Dat is een ouderwets boerenwoord, dat simpel of onnozel betekent. Bij voorbeeld: laten we eens gezellig kuieren, *lao'w toch nich zoo èeweld bie mekaar zitten*. Het is ontstaan uit een-vold (op zijn Hollands zou dat „eenvoud” wezen), dat is: eenvoudig. In Westfalen is eeweld (ook wel eiveld) nog wijd en zijd bekend; en in Limburg zegt men ook nog van een onnozel mens: hij is zo „eeveldig” als een kind. In vroeger eeuwen schreef men meestal nog voluit: eenvold, maar ook al wel „enveld” of „eweld”. Zo staat in de wilkeuren van Almelo uit de vijftiende eeuw te lezen: envelde hoppe (dat is ééns gebrouwen hoppenbier, dat door een enkelvoudige bewerking is verkregen). En in een inventaris uit Vollenhove van 1571 wordt gewaagd van: drey *ewelde* en twee dubbelde brandtroden (roosters of haardijzers). Maar wij gebruiken het in het Twents dialect alleen in de figuurlijke betekenis van „onnozel” en wij voelen niet meer dat ons èeweld iets met „eenvoud” heeft uit te staan. In onze tijd hebben we daarom het woord „eenvoudig” opnieuw uit het Hollands overgenomen; heel gewoon is tegenwoordig bij voorbeeld: nen eenvoudigen is 't, het is een eenvoudige man. Sommige, geleerde krantenschrijvers maken daar „eenvoldig” van! omdat dat echter plat lijkt. Maar 't wordt nooit gezegd.

EIERHANDIG

Dat betekent eveneens: onhandelbaar, eigenninnig. Bij voorbeeld: dat is zo'n eierhaandig kerelken, kaans ter gin wieze dinge met doon; of: *he, wat bis toch eierhaandig, neul toch nich zoo* (zanik toch niet zo). Ook in dit woord ligt de klemtoon voorop. Over de oorsprong ervan worden soms rare fabeltjes verteld; zo zou het oorspronkelijk iemand betekend hebben die nog geen ei kon vasthouden of zoiets! Maar om kort te gaan: het is ontstaan uit „eener handig”, dat oorspronkelijk gezegd werd van iemand die maar door één mens te behandelen was, die dus onhandelbaar was. Op de Veluwe is dat nog heel gewoon; luister maar naar deze moeder uit Vaassen, die den dokter inlich-over de kwalen van haar chagreinige dochter: ik zeg oe, dat het kind het niet goed hef, 't is *eenderhandig* en naar, 't bint klieren of onzuiverheid in 't bloed. — In Holland sprak men vroeger van „eenerhandsch”, maar dat werd in de zeventiende eeuw in Amsterdam even erg verbasterd als bij ons in Twente: er bleef slechts „eenrintsch” van over! In Vlaanderen heet nog heden een paard „eenhandig” als het onhandelbaar is.

EMPIG

Een paard is *èmpig* of *èèmpig* als het niet verdraagt dat men het aanraakt en als het niet tegen een ander paard wil gaan, als het overgevoelig en prikkelbaar is. Een kind dat zich niet met anderen bemoeien wil, een eenkennig kind dus, heet *nen èèmp-eers* in het Twents; elders in Overijssel (b.v. in Deventer) wordt zo'n kind *nen empen-start* genoemd (start is staart). Als men bedenkt, dat in sommige provincies gezegd wordt: wat is dat kind „mierig” (lastig), dan ligt het voor de hand om *èèmpig* te beschouwen als afkomstig van de Oostnederlandse naam van de mier: *èèmp* of *mieg-èèmp*. Maar dat zal toch wel onjuist wezen, want overgevoelig of lichtgeraakt is in het Westfaals; *emper*, in Sleeswijk: *eem*, in Beieren: *eemlig*; en in Salland wordt gezegd: dat peerd is zo empe an de beene. Ik kan er niet meer uit wijs worden.

GRANDSTEEN

U weet zeker wel wat een *graandsteen* is: een zandsteen. De boeren kloppen die kort en met het fijngestampte zand bestrijken ze de bouwstrik (dat is de welhaak of strijklát van de roggemaaiers waarmee de zicht gescherpt wordt); de bouwstrik wordt eerst nog kleverig gemaakt met warme pek. Zo'n grandsteen wordt ook gebruikt om de klompen te schuren; en „hee weet er gin graand van” is dus: hij weet er geen zier (eigenlijk geen korreltje) van. — Dat bestrijken van de bouwstrik heet *granden* of liever *graanden* en soms ook wel (in Usselo, Broekheurne *grèenden*. Dat „grand” is een broertje van het woord „grind” (evenals naast „band” ook voorkomt „bind”), en „grind” kennen we ook wel in het plat. Er wordt niet alleen kiezel mee bedoeld, maar ook een tweede soort van meel, dat na de bloem door het builen van de zemelen afgescheiden wordt; vooral afval van weitenmeel, dat tot veevoer gebruikt wordt, heet „greend”.

HIELKEMAKER

Dat is de huwelijksmakelaar, die een wicht gaat „opheuren” (rondgaan en horen of er een is, dus zoeken) voor een beschroomden vrijer die niet „op 'n oost” wil lopen (die niet op de noest of knoest wil lopen, geen blauwe scheen wil oplopen). Tegenwoordig wordt het lafhartige van die tactiek wel gevoeld, maar in vroeger jaren had de hielkemaker een drukke klandizie, en 't was een nette bijverdienste! Meestal kreeg hij een hoed. Dat was ook buiten Twente de gewoonte, want een Amsterdamse schrijver van 1616 (dus van meer dan 300 jaar herwaarts) laat een vrijer tot zijn „hijlikmaker” zeggen: „ik sal op een hoed niet sien” (Bredero, Moortje 963). Een andere keer betaalde men hem met geld, als 't goed wat opgeleverd had! Dat moest ook wel; waar moest die kerel met al die hoeden blijven? Maar achteraf was men hem niet altijd dankbaar. Waarachtig ook geen wonder. Een Twents spreekwoord

luidt dan ook: *nen hielkemaker en nen zekkenbinder* (zakkenbinder) *verdeent zelden dank*. — Een hielkemaker is eigenlijk een hielekmaker en dat „hielek” is hetzelfde woord als „huwelijk”. Al in de middeleeuwen schreef men ook in Twente gewoonlijk van hylken als er van trouwen sprake was. Wij spreken nu nog wel eens van „an mekaar hielken”, maar dat betekent dan: aan elkaar koppelen. En in plaats van „na ons huwelijk” zegt men altijd: nao oons trouwen.

HUNGERBET

Wordt alleen gebruikt in uitdrukkingen als: *hee kon 't met hungerbet op*, dat is: hij kon het met een hongerige beet of met een grote hap naar binnen werken; met andere woorden: hij had er een schrale maaltijd aan. Van mensen die het armoedig hebben: *zee könt et te hungerbet op*. Nergens leest men dat woord, ook niet in moderne woordenboeken. Maar vroeger was het ook in Holland bekend, want een Amsterdamse dichter schrijft omstreeks 1600 over een rijke boemelaar: „Die sal sijn rijckdom met hongerbeten verteeren”, die zal zijn geld er gauw doordraaien. En een Oost-Indië-vaarder vertelt, dat de hongerige schepeelingen (ze hadden schipbreuk geleden) „al roeiende een drooch brood met hongerbeten op aten”. Maar tegenwoordig is dat allang vergeten. Behalve in Twente.

KALLEN

Kallen was in de middeleeuwen het gewone woord voor babbelen of praten in alle gewesten. Men leest bij voorbeeld: si calden haer ende ghens, ze babbelden hier en daar, zij praatten over koetjes en kalfjes. En over een zwijgzame non uit Diepenveen (bij Zwol): sie en wolde niemant toespreken of callinghe mit hem hebben. Maar in latere tijd is kallen totaal in onbruik geraakt. Waarom? Dat is onbekend. In Oost-Nederland leeft het woord nog op enkele plaatsen. Een Enscheder dichter schreef in 1802: wie kallet as wie et bint ewend, wij praten zoals we het gewend zijn; maar tegenwoordig is het ook in Enschede: praoten of

kuieren. Alleen oude boeren in de omtrek zeggen nog wel eens: *komt ees* (eens) *kallen vanaovond*. Ik heb de indruk, dat het in Hengevelde, Eibergen en verder in het Gelderse nog wat vaker gehoord wordt dan bij ons. En in afgelegen streken van Groningen kent men nog het gezegde: „kallen is mallen”, dat is: praatjes vullen geen gaatjes. Het is hetzelfde woord als het Engelse *to call*.

KELDER

Het woord „kelder” is ontstaan uit het latijnse „cellarium”, waarmee de Romeinen bedoelden: de „cel” waar het voedsel en de drank bewaard werd, een provisiekamer dus. Zo’n cellarium of kelder hoefde dus geen onderaards gewelf onder de keuken te wezen en dat was het ook niet. Zolang men alleen hout gebruikte bij de huizenbouw was het niet eens mogelijk om zo’n ondergrondse ruimte te maken. Toch kennen de Hollandse steden in de middeleeuwen die al. Anders dan de landelijke gewesten als Twente waar men tot voor betrekkelijk korte tijd nog houten huizen „timmerde”. En waar het woord „kelder” nog altijd ook betekent: een aan het huis grenzend kamertje. Zo bestonden de Twentse arbeiderswoningen in de fabriekssteden tot voor een jaar of dertig terug uit *kökken* (keuken, dat was het voorvertrek) en *kèèlder*. En met de kelder was nog het achterkamertje bedoeld waar onder meer het wasschekuwen (de waskuip) stond. En had een boer een weefkamertje aan zijn huis gebouwd, dan heette dat de *wèèwkèèlder*, de weefkelder; maar het trapje dat er heen leidde bestond uit twee treden of het bestond in ’t geheel niet. Ook in Zwolle kende men de kelders achter de arbeiderswoning, want in een verhaal in Zwols dialect leest men: wie waren ’s aovons bie mien zuster Sanne in de kelder ewest. Het oud-Romeinse begrip van „kelder” was dus tot voor kort nog in Twente in leven.

KLAPEN

Vroeger ging men bij het dorsen niet zo secuur te werk

als rechtevoort, want de beesten kregen het stro te vreten, en als daar dan nog wat rogge aan zat, nu, dan was dat aan de koe wel goed besteed. Wilde men niet schoon afdorsen, dan sloeg men de schoof op de rand van een ton eerst even uit en dat heette en heet nog: *klapen*. Een garve; die geklaapt is en die voorlopig weggezet wordt is *ne klapgaarwe*. Dat klapen is hetzelfde woord als het Nederlandse „klappen”. Alleen heeft klapen een heel speciale betekenis, precies als het Twentse *vaten*, dat hetzelfde is als „vatten”, maar dat alleen betekent: opstapelen van hooi of stro (bij voorbeeld: heui vaten). Over de grens in Ossenbrug wordt ook van klapen (dus met een lange aa uitspreken) gesproken, maar meestal hoort men in Westfalen meer van deuwen, duffelen of doffelen (dat is eigenlijk: een opdoffer geven) praten. In Noordhollands dialect heet het „smijten”; daar, in West-Friesland, wordt de háver wel eens „gesmeten”; en in Groningen is het „sloeken”. Het woord „klapen” hoort vooral in Overijssel en de Achterhoek thuis.

KLÖTTEREN

Dat betekent eigenlijk: prutsen. Bij voorbeeld: *ik heb nog wat klötterwerk te doen*. En *ne klötterboks* is een slordige prutser. Iemand die klöttert schiet langzaam op. Vandaar is klötteren ook wel: langzaam lopen of slenteren. Bij voorbeeld een boer over zijn dochtertje: *hee geet 'n heelen dag achter pappa klötteren*, zij loopt de hele dag achter me aan; of: *de kinder klöttert weer lang onder de weg*. En ten derde heeft het ook wel de zin van: zich langzaam ophopen en zich vermeerderen. Bij voorbeeld over een vergadering waar nog heel wat bezoekers na kwamen: *et klötteren nog wal aardig nao*; of: *dat klöttert nog wal gauw an*, dat loopt nog al gauw op. In het Hollands zou dat „kleuteren” zijn, maar dat hoort men practisch nooit al wordt het o.a. in het dialect van de Zaanstreek wel gezegd. En in Vlaanderen en Antwerpen is rondkleuteren voor rondslechteren zelfs gewoon. Ook de Twentenaar heeft het woord klötteren

nogal gauw in de mond. Maar een kleuter (klein kind) heet bij ons vooral geen klötter! Dat kleine gebroed wordt gemeenlijk samengevat met de benaming „de blagen”.

KOEM

Verschillende steden van Twente kennen nog 'n *koem*, dat is de plaats van de leerlooierij, waar de schoenmakers en looiers hun looikuipen hadden staan en waar zich de vierkante kuil bevond waarin de huiden in de eek kwamen te liggen. Zo kent men in Almelo en Oldenzaal nog de straatnaam Op den Koem; en ook Enschede bezat een koem aan de Zuiderhagen. Meestal lag zo'n koem even buiten de stad, omdat de burgers last hadden van de machtige stank. In 1570 wordt aan de schoenmakers van Ommen toegestaan, dat zij „in den hagen mogen setten ore (hunne) kupen ende moghen ore velle legghen in den graven” zonder dat een burger daar bezwaar tegen kan maken. Dat koem is precies hetzelfde woord als „kom”, dat immers niet alleen „drinkkopje” betekent, maar ook „waterreservoir” of „kolk”. Wij kennen ze allebei in het plat: *kom* (kopje) en *koem* (ze zijn beiden ontstaan uit „komb”) evenals in het plat gesproken wordt van *kam* (haarkam) en *kaom* (beiden zijn ontstaan uit „kamb”). In het plat-gronings heet een spoelkom ook nog „spuilkoem”, maar in Twente wordt met koem speciaal de leerlooierij bedoeld.

KOVEEREN

Nogal gewoon in Twente is: *dat koveer ik oew*, dat ver zeker ik je. Men kan dat zowel in Ootmarsum als in het Vriezenveen te horen krijgen en ook wordt wel gezegd: *dat kolveer ik oew*. Slaat men een Nederlands woordenboek op, dan vindt men daar staan: „caveeren: borg blijven, zich in de bres stellen”. Tegenwoordig leest men het woord echter zelden of nooit, maar vroeger gebruikte de notaris het wel in zijn stukken. Zo'n notaris van vroeger placht latijn te kennen en „caveeren” is dan ook aan het latijn

ontleend: bij de Romeinen was het „cavere”. Wel is tegenwoordig nog algemeen bekend het daarvan afgeleide woord cautie (borg, waarborg). Maar het geleerde woord *caveeren* is alleen nog maar in Limburg, Gelderland en Twente blijven hangen. De geleerdheid heeft bij ons een onderdak gevonden!

KRAOT

Het is nogal ouderwets en u zult het misschien nooit gehoord hebben. Maar boeren zeggen nog wel van iemand die gewichtig wil doen en die met een zware en luide stem achteruit de hals spreekt : *hej maakt zonnen kraot*, hij maakt zo'n kraat. Ook in het Gronings heet het van een vrouw met veel hoogmoed en inbeelding: zij hef kraot genoeg. Dat *kraot* betekent eigenlijk: het gekraai van een haan. Het tegenwoordige Hollands kent het al lang niet meer, maar in de middeleeuwen kwam het ook wel buiten Twente of Groningen voor. Een middeleeuwse schrijver zegt bij voorbeeld: hi es opghestaen in der eerster haencraet, hij is opgestaan bij het eerste hanengekraai. En in de oudsaksische Heliand, een gedicht van ongeveer 800 na Christus, voerspelt Jezus aan Petrus: maar ik zeg je dat jij je heer vannacht „thriwo farlognis er *hanocrade*” (driemaal verloochent voor het hanengekraai). En dat oeroude krade, kraad of kraat leeft nog tot op heden in de Twentse volkstaal.

KRENSELEN

Bij het wannen komt het slechtste uitschot boven. Vandaar de Twentse zegswijze: ik weet nich wel baoven koomp a'j ze beiden in de wan doot, ik weet niet wie boven komt als je ze beiden in de wan doet; dat wil zeggen: ze zijn aan elkaar gewaagd, ze zijn alle twee even slecht. Dat graanafval, dat met een vogelveer weggestreken wordt, heet krensel of 't gekrensel. Bij het *krènselen* of *krènselen* van het zaad slaat de boer de wan van de ene knie op de andere; men maakt dus een heen en weer gaande beweging. Vandaar betekent krenselen ook wel:

zich moeizaam ergens door heen worstelen, zich met moeite voortbewegen; bij voorbeeld: ik mos daar deur den drek hen krenselen, ik moest daar door die modder baggeren. Of over een koe in de sloot: hee krensel't er zik zölf wal weer oet. En *nen krènselbreur* is iemand, die bij voorbeeld veel ligt te woelen in bed. Een paard, dat zich in bochten wringt en de deur niet uit of in wil, heet *nen krènselkop*. Ook kan men horen van mensen, die het vroeger moeilijk gehad hebben: wat mossen wiej vroeger toch krenselen (zwoegen en zuinig zijn). Verder is het woord in allerlei Nederlandse en Platduitse dialecten bekend, maar de oorsprong ervan is onzeker.

DE LAONEN

Zo heten de balkjes in de bedstee; op de *laonen* komt het stro te liggen. De benaming is niet alleen Twents; in de Zaanstreek heten de onderlagen van het bed: de *lanings*, in Groningen: de *laonens*. Oude boeren in Twente kennen ook: *et läöntje*, dat was een plankje achterin de kleerkist; op 't läöntje kwam het kerkenboek te liggen of het horloge. De oorsprong van laan of laon is onbekend.

LEMT

De lampenpit heet nu meestal 't *ketoen*, maar de oude naam is 't *lemt*. Bij voorbeeld: et lemt is te kot, wiej mot 'n niej lemt in de laamp hebben. In Enschede is het *lemt*, maar elders in Twente wordt het uitgesproken als *lèèmp* (vergelijk „hemd” naast „hèèmp”). Bij Beckum en Haaksbergen heeft men het zelfs verhaspeld tot 't *lillep* of 't *laampenlilp*. In allerlei andere streken van Nederland is het: lemme (al heet de lampenpit hier en daar ook wel de „wiek” of „kroezel”). In woordenboeken vindt men dat lemme ook wel opgegeven. Vondel vergelijkt het menschenleven met een olielamp en schrijft van een stervend mens: „'t lemme van zijn leven brandde allengs in de pijp” (pijp is: tuit). In de middeleeuwen schreef men „lenement” (waaruit „lemme” ontstaan is)

en die benaming lenement is weer voortgekomen uit het Latijnse woord linamentum, dat is: linnengoed of pluksel van linnen. Wie had gedacht, dat we de naam van zo'n onnozel ding zelfs van de Romeinen hadden overgenomen! Maar die zullen onze voorouders wel het gehele gebruik van de olielamp geleerd hebben, want zowel „lamp” als „olie” zijn oorspronkelijk ook latijnse woorden!

LEUPEN

Een houten vaatje, waarin vroeger gemolken werd of waarin het beslag werd bereid, heette 't *leupen*. Een *botterleupen* werd en wordt nog wel gebruikt om de boter te kneden. In andere provincies heet het: het *loopen*. In de middeleeuwen was het een inhoudsmaat voor zout, appels of vis. Het Utrechts plakkaatboek verordent in 1578, dat voor „elcke *loop* zouts” acht stuivers belasting betaald moet worden; en *loopen* of *leupen* is eigenlijk een verkleinwoord van dat „loop”. In het Twents kennen we dat „loop” ook nog wel: een linnen zak met een beugel, die bij het zaaien wordt gebruikt, heet op verschillende plaatsen in Twente nog een *zèèilooop* (zaailoop). Loop is een oudgermaans woord, dat vroeger ook in het Engels bekend was en nu nog in het Zweeds en Deens wordt aangetroffen.

LIESPER

Het *liesper*: dat is de plaats op de hooizolder naast het slop. In Delden en Woolde spreekt men van 't liespel, en ik heb het ook wel eens horen verbasteren tot 't liezebet. Oudere mensen noemen die plaats echter 't *liekspier* en dat is de juiste benaming. De meesten van ons kennen het woord „spier” alleen in de betekenis van „halm” (een graspiet b.v.), maar een spier is ook wel een lange balk of paal; vraag er een zeeman maar eens naar, die kent het vast wel. En *liek-spier* betekende dus oorspronkelijk: de lange balk naast het slop waaronder de lijkst kwam te staan.

LUUZERIK

Het vierkante stukje, dat onderaan de split van een hemd of rok zit om het uitscheuren te voorkomen is *ne luuzerik*. Dat zal wel hetzelfde zijn als „luis”, want de lijster heet ook wel lijsterik (b.v. in de Betuwe). En „luis” is in sommige delen van Nederland een klamp of een houten las, die een breuk of scheur in een meubel moet dekken. En zo’n Twentse luuzerik moet ook „lassen”, evenals het driehoekige stukje in het hemdoksel dat bij ons dan ook *ne drèèilassche* (een draailas) en elders de „klink” heet. Naast *luuzerik* hoort men ook wel van *luuzerikke* of *luuzerekke* spreken en ook wel (althans in Boekelo) van *vleurikke* en *vleurekke*. De gewone naam is in Nederland het spinnetje (omdat het zo’n netwerk van draadjes is) of het vliegje; hier en daar (maar niet in Twente) wordt daarentegen van het huisje of het navelhuisje of het slippen-beetje gesproken.

MANGS

Er wordt ook wel eens *smangs* gezegd, maar dat is een kruisingsproduct van het Hollandse „soms” en het Twentse mangs; Over het algemeen kan men mangs vertalen met „soms”; bij voorbeeld: mangs wal, aait nich (soms wel, altijd niet). De grondbetekenis is gemengd, door elkaar. Evenals „langs” afstamt van „lank”, zo stamt „mangs” af van „mank” (= gemengd). In allerlei plaatsen heet gemengd zaad nog *mankzaod* of *maankzaod*. Dus mangs betekent eigenlijk gemengd, of: nu eens wel en dan weer niet. En mank staat naast mengen evenals lank naast verlengen. Mangs is verder hetzelfde als het Engelse *amongst*.

MEENEN

Dat gebruiken we in Twente anders dan in het Hollands. Als een meisje haar vrijer wil vragen of het hem wel ernst is, zegt ze: *dow mèèns miej toch wal?* En van een jongen, dien het alleen om een losse scharretpartij te doen is, kan

men zeggen: hee geet er wal met, meer hee mèent eer toch nich. Dus „meenen” betekent „liefhebben”. Ik heb een Twentse jongen, die zei „hij meent haar niet”, eens hartelijk horen uitlechen, maar het is goed Nederlands. Al omstreeks 1300 schrijft een Hollandse dichter: dese man meent mijn wijf (deze man heeft mijn vrouw lief) en een schrijver uit de zeventiende eeuw (Camphuysen) vraagt: „Is 't vreemd dat God zijn kinderen meent?” Maar wil men in het Twents zeggen „meen je dat?” dan wordt dat uitgedrukt door: *is oew dat bedach?* En dan kan de ander antwoorden: jao, dat is mij bedach, dat haol ik woord (ik zal die belofte gestand doen). — Verder zeggen we nog wel: zee mèent zik zoo, zij verbeeldt zich zoveel.

MEEPENNINK

Dat is het handgeld, dat een knecht ontvangt als hij zich bij een boer verhuurt. Het woord is in Overijsel, Gelderland en Limburg nog welbekend. Vroeger was het „meedepennink” en meede betekent loon. In de vorige eeuw sprak men in Twente ook van *zik vermeeden* (zich verhuren) en dat is hetzelfde als het Duitse „vermieten”. Ook in het Hollands kende men vroeger het woord mie of miede (met een ie, evenals het Twentse speegel in het Hollands spiegel is). De Amsterdamse dichter Bredero laat iemand in een toneelstuk (van ongeveer 1615) zeggen: Mevrouw, ik eysch tot mie van u een lieve soen. En bij een schrijver van 1300 leest men: salig sijn si die armoede ghedoghen, hemelrike is hare miede. En in de reeds genoemde Heliand van 800 zegt Christus tot de discipelen: en wie een van de kleinen alleen maar een beker koud water geeft zal zijn *mede managfalde* (zijn menigvoudige loon) niet ontgaan. Slaat ge een Engels woordenboek op, ge vindt daar eveneens: meed (beloning), en in het Duits is „miete” nog 't gewone voor „huur”. Dus een meepennink is een beloningspenning, een fooi. Een mooi ouderwets woord. In het Westen van Nederland is het Saksische meepennink niet in gebruik; daar spreekt men van godspenning of goospenning.

NAONEMMEND

Dat is teergevoelig of lichtgeraakt. Bij voorbeeld: *dow zos nich zoo naonemmend wèen*, je moest niet zo lichtgeraakt wezen. Ook wordt het werkwoord gebruikt: *dat hef hee zik slim naonommen*, dat heeft hij zich erg aangetrokken; *nemt oew dat nich zoo nao*, trek je dat niet zo aan. Maar dat is niet alleen plat Twents, het wordt in heel Oost-Nederland wel gezegd. In Holland kent men het niet, of liever: kent men het niet méér, want bij vroegere Hollandse schrijvers leest men het wel. In een boek over de vaderlandse geschiedenis van ongeveer 1635 staat b.v.: zeer na nam zich de Prins de baldadigheid der Gentenaren. Maar schrijft een Twentse schooljongen dat neer, dan gaat er een streep door, dan is het „geen Nederlands”, maar hottentots.

ONVROOM

Een onverschillige, lompe vent, die geen manieren kent, heet in het Twents *nen ónvroomen keerl*. Eigenlijk betekent onvroom: onbruikbaar. In de Achterhoek spreekt men van *onvroom zaod*, dat is zaad met loze korrels zonder meel; en in Westfalen heette draad „unfrom” als het te slap was. Zulk gebruik van onvroom is eeuwenoud, maar tegenwoordig brengt het de lui een beetje in de war. En daardoor wordt het wel eens verward met *loompen* of *loomp* (lomp) en met *onverschillig*, die hetzelfde betekenen. Zodat dan kruisingsproducten ontstaan als onverloomen, onvloom en onverloom. Vooral *onverloomen* hoort men even vaak als onvroom; bij voorbeeld: wat is dat noew onverloomen anpakken, wat is dat nu een onverschillig aanpakken, waarom pak je dat zo onverschillig aan. Of: hee wol 't *onvloom* votsmieten, hij wou het onverschillig of achteloos weggooien. En: daar kwam e met de kloomp de kōkken in basken, *onvloomen* vot; daar kwam hij op de klompen de keuken binnen stampen, onverschillig weg. Maar nogmaals: dat zijn verbasteringen van ónvroom, met de klemtoon voorop het woord.

ONZELIG

In de middeleeuwen heeft het woord onzalig of (zoals het in Overijsel luidde: onzelig) niet alleen de betekenis van rampzalig of ongelukkig, maar ook de betekenis van: in een slechte toestand verkerend of onooglijk. Men leest dan bij voorbeeld over vee dat „so onsalich ende so mager” werd dat niemand het eten wilde. Een andere schrijver van 600 jaar terug heeft het over „een onsalich paerd dat gheen vijf pond was waerd”. Nu leggen de bewoners van Twente in woorden die met „on” beginnen de klemtoon altijd voorop, bij voorbeeld óndeep (ondiep) en ónvroom, enz. En men ging dus in Twente ook spreken niet van *onzélig*, maar van *ónzelig*. Een onooglijk, goor vrouwmens heeft dan ook nog steeds 'n *onzelig* of 'n *oonzelig wief*. Het is een alledaags woordje en het verbaast mij, dat men nog nooit naar de oorsprong ervan gezocht heeft. — Meestal is het te vertalen met ongewassen of onzindelijk; wasschet oew ees, iej zeet er zoo oonzelig oet. Zo is het ook in Deventer. In Kampen wordt „ónzelig” vooral van onzindelijke dieren gezegd, maar ik lees dat daar ook nog wel onzélig wordt gehoord. Ook in de Achterhoek en in Westfalen (únselig) is het nog gewoon. Het Gelders-Overijsselse *ónzelig* is dus ontstaan uit *onzélig*, dat is onzalig, dat is onooglijk of in een slechte toestand verkerende!

PLATJEBARFS

Dat is: op de blote voeten. Tegenwoordig hoort men ook vaak spreken van: op de bloote veut lopen, maar *platjebaarfs* is toch nog het gewone dunkt mij. Tot voor een jaar of dertig gingen de meeste arbeiderskinderen 's zomers blootsvoets. Maar nu zijn de klompen ook al weer uitgegooid en tegenwoordig dragen ze schoenen. Dat barfs of baarfs is een samentrekking van *barvoets* (barvoets) Ook in andere contreien is het woord barrevoets haast onherkenbaar geworden; in Drente is het barft, in Westfalen barwes (of platbaaft of plakkebarwes), in Limburg

berves, in Antwerpen baars. En dat „plat” zal wel betekenen: helemaal; in een oude vertelling over Reintje de Vos slaat de vos den wolf „plat blind” (helemaal blind). En dan zou platjebarfs dus kunnen betekenen: met totaal blote voeten, geheel en al barrevoets.

ROK-IES

Het ijs waaronder het water weggelopen is heet in Twente meestal 't *rodk-ies*. Men waarschuwt een jongen bij voorbeeld: waagt oew nich op 't rokies! En is men met het een of ander bedrogen, dan wordt er ook wel gezegd: daor bin ik ok wal ees met op 't rokies ewest. Maar in de stad Enschede sprak men alleen van het *tón-ies*; in Oldenzaal kuieren ze daarentegen van het *wind-ies*, en elders in Twente hoort men van *brok-ies* of *wrak-ies* praten. De gewoonste Nederlandse naam van zo'n „papieren zoldertje” is bomijs, maar de meeste provincies hebben er wel eigen namen voor zoals dobijs, dolijs, bongijs, bonkijs enzovoort!

Maar nu over het rokies. Daarin steekt het echt-Overijsselse woord *rok*, dat is: losgerukt of onstevig (het is dan ook familie van het woord „rukken”). Men spreekt ook evengoed van *ne rokke piep* (tabakspijp) als van *ne rokke schoefkaor* (een gammele kruiwagen). En van een kuip: wat *rokt* dat kuuven, et is heelmaol *verrokt* (uit de voegen gerukt).

Van zo'n verrokte kuip of ton wordt ook wel gezegd, dat het *verspócht* is. Evenals „gezocht” hoort bij „zoeken”, zo hoort „verspocht” bij „verspaken”. In Groningen zegt men dan ook: de grond spaakt van de dreugte; in Twente is dat meestal: de groond verspocht van de dreugte. Ook in het Nederlands is „spaken” (barsten door droogte) vrij gewoon. Al in de zestiende eeuw zegt een drinkebroer in een klucht: mijn lippen beginnen te spaecken van dorst. En „spaken” is afgeleid van een woord „spaak” dat hetzelfde betekent als het Twentse *haol* en *zoor* (schraal, droog, dor).

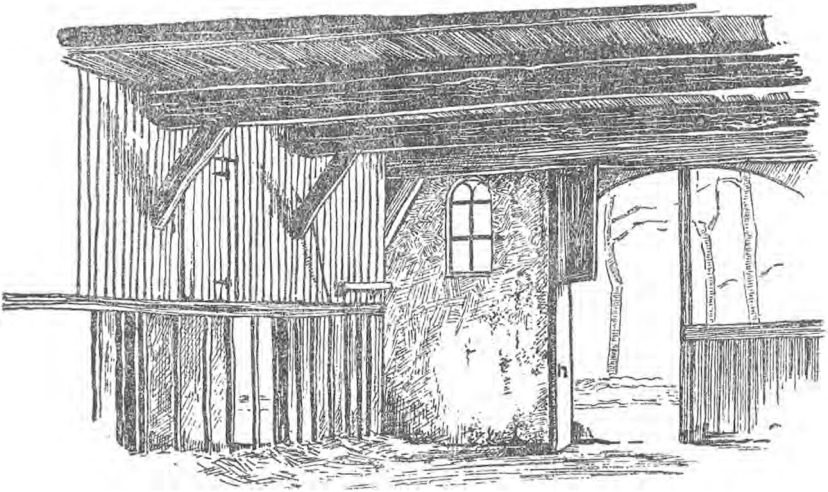
SCHOL, SCHOOL

Het tegenovergestelde van diep is in het Hollands ondiep, maar het Twents heeft er een apart woord voor: *schòl*, zoals men in Enschede zegt; of school. Op de ondiepe plaatsen is in het Twents vertaald: *in de schoole heuke* (hoeken), en ondiep ploegen is: *school bouwen*. Het woord is niet typisch Twents, het wordt in heel het Oosten van Nederland wel gebruikt. Het is samengetrokken uit „scholde” zoals in Kampen (en elders) nog gezegd wordt. En al in de middeleeuwen verbieden de stadsrechten van Kampen om de inhoudsmaten „scholder” (ondieper) te maken dan gebruikelijk is. Dat het woord trouwens oeroud is blijkt ook uit het feit, dat de Saksen het in de eerste eeuwen na Christus hebben meegenomen naar Brittannië en nog vandaag aan de dag ziet men het in een Engels woordenboek prijken als „shoal” (ondiep).

STIEPEL

De grote post in de benedendeur van het boerenhuis heet in Twente 'n stiepel. Eigenlijk betekent dat „stut” of „steunpaal”. Ook in het Vlaams komt het woord voor, maar daar is stiepel de naam voor de stoelpoot. Het woord is niet van vandaag of gisteren: een schrijver uit de middeleeuwen heeft het over uitgegraven hollen en zegt, dat die „met pileernen ende met stipelen” gestut worden. Het Twents kent ook een werkwoord *stieperen*, hetgeen „stutten” betekent en ook wel: knorrig zijn. Een knorrig mens zit bij voorbeeld *te stieperen en te prakken*, maar men zegt ook wel: hij zit *te stiepelen en te pradden*. — Waar komt het woord stiepel nu eigenlijk vandaan? Men heeft wel eens gedacht, dat we het van de Romeinen overgenomen hadden, want in hun latijn heet een steunpaal een *stipes*. Maar zo zal 't wel niet wezen: stiepel (en stiep, stieper) zijn vanouds Germaanse woorden en stammen af van het woordje waarvan ook „stijf” afstamt. En meer is er niet over te zeggen. —

STIEPEL, NIENDEUR en REPPEL

Op dit interieur van de Twentse deel ziet men de grote vleugeldeur afgebeeld, die overal de *niendeure* of *nienduur* (eigenlijk: benedendeur) en een heel enkele keer de *niegendeure* of *niengdeure* heet. Voor de grote deurpaal is, zoals reeds meegedeeld is, vooral de benaming *stiepel* in zwang; maar het Noorden van Twente spreekt van *stiel* en in en om Haaksbergen heet die post weer de *meggelt* of de *meggeler* (in de middeleeuwen: mekeler; te Osnabrück de: miäkel), in de Achterhoek de *middeler*. — De houten stalstaken voor het vee heten in Noord-Oost-Twente, van Langeveen, Oldenzaal tot Losser, de *vessels* (te Losser vassels), maar ook wel *reppels*, welke laatste benaming mij daar echter niet recht inheems toeschijnt. Salland, de Reggestreek, Hengelo en Enschede zeggen wel alleen *reppel*. Niet alleen in Twente is *vessel* de naam langs de rijksgrans, ook in de Achterhoek hoort *vassel* (varsel, vastel, vaskel, vorsel, bossel) in de grensstrook tot Ulft toe; in Drente handhaaft o.a. N.-Schonebeek tot op heden zijn *vassel* eveneens, terwijl het Drentse binnenland van *stalriep*, *stalpoal* enz. spreekt. De Groninger benaming *staalvaske* wordt ook alleen in het grensland, in Westerwolde gehoord. In West-Duitsland zijn voor de stalpalen namen als de *vesken*, de *vessels*, *feskels*, *fossche* gangbaar.

TRAO

Daaronder wordt verstaan: een getreden pad in de sneeuw. Bij voorbeeld: je kunt er niet door, *der is nog heelmaol gin trao* (in Boekelo zeggen ze *traon*). Baanvegen op het ijs heet ook wel eens: *trao keeren*. Het woord is ook in de Achterhoek en elders in Overijsel bekend. En in Vlaanderen heet de plek waar de vogels vaak rondtrippelen en waar de vogelaar dus het lokzaad strooit: de traa (maar de Twentse vogelvaarders noemen dat 'n vöggelplas). Het woord *trao* of *traa* is ontstaan uit *trade*, dat men b.v. in een middeleeuws liedje leest: In 't ende van dien smallen pade, daar cwam ick in de schoonste trade (te vertalen door: baan, wandelplaats). Het is nauw verwant met „trede”. Ook in het Engels is het gewoon. Als de Engelsman zei: *there is much trade*, dan bedoelde hij: daar is veel geloop, veel verkeer, dus handel. Het Twentse trao is dus precies hetzelfde woord als het Engelse trade (handel), dat zo bekend is omdat op haast alle Engelse producten te lezen staat: trade mark (handelsmerk).

Overigens betekende trade ook wel de weg die door het vee getreden was naar de drinkplaats of de wei. In Gelderland wordt in de zeventiende eeuw bepaald: dat men die trade weyt (breed) maeken sall twintich voet. Wanneer we dan nog even opmerken, dat het meervoud van trao *träö* is, dan verschaffen we meteen klarigheid aan den onderwijzer, die in het weekblad De Vacature van 24 Januari 1939 inlichting vroeg over het volgende: „Ik interesseer mij voor de folklore en geschiedenis van een oud dorp, Daarle in de gemeente Hellendoorn. Het zuidelijk deel ervan heet de *träö*, maar ik kan het woord in geen woordenboek vinden”. Wij begrijpen het nu wel: met de *träö* was oorspronkelijk de koedrift bedoeld of het land waar de beesten geweid werden. En het enkelvoud *trao* (getreden pad) is, dat kan ik den vrager verzekeren, ook in Daarle bekend.

VERLAKSCHOUWEN

Het Nederlands kent een woord *lak*, dat *gebrek* betekent. De Vlaamse dichter Jacob van Maerlant wordt in de middeleeuwen genoemd: een cleric sonder lac, dat is een onberispelijk geleerde. En ook tegenwoordig kan men nog in verschillende provincies horen: dat paard heeft een lak, of: er is geen mens zonder lak. Of, verstaat ge misschien het Engels beter, welnu, het Engelse lack is hetzelfde woord (lack of money: geldgebrek). — Wat een schouw is weet alman. Ook vroeger werd er van overheidswege op bepaalde tijden een schouw (inspectie) gehouden over wegen, beken, dijken, tuinen, enz. Een „lakschouw” is dus een inspectie waarbij men naar gebreken zoekt. En „iemand belakschouwen” betekent derhalve: iemand bespieden met de bedoeling om aanmerkingen te maken. Maar meestal spreken wij in Twente niet van belakschouwen, maar van *verlakschouwen* en dat is: misprijzen, critiseren, en ook wel: belasteren. Bij voorbeeld: *den, den döt niks as lakschouwen*, die man doet niets dan de lui becritisieren; of: *hee wol miej dee koo verlakschouwen* hij wou aanmerkingen maken op mijn koe. — Verder is het ook in Osnabrück (lakschuwen: verleumden) en Groningen bekend, maar 't schijnt er zeldzaam en verouderd te wezen, terwijl het in Twente nog alledaags is.

VERSIEZEN

Van een armen bliksem, die zijn „cijns” (belasting of grondrente) niet kon opbrengen, zei men vroeger: hij kan het niet vercijsen; in het plat is dat nog: *hee kan 't nich versiezen*. Maar we zeggen ook wel: dat kaan'k nich versiezen, als we in het algemeen bedoelen: dat kan ik niet betalen. Het betekent dus hetzelfde als: dat kaan'k nich teugen; en als: dat kaan'k nich vertòdden. En zelfs wordt wel gezegd: *broene boonen met spek kaan'k nich versiezen*, bruine bonen met spek kan ik niet verdragen. Men is dus vergeten, dat versiezen eigenlijk betekent: cijns of accijns betalen. Ook dit woord heeft een eerbiedwaardige

ouderdom; ziehier een stadsverordening van Zutfen uit het jaar 1407: Alle boter, die men in vaeten opslaet ende voort vercoft worde, sal men *vercijsen*.

VERZETTING

Terwijl heel Nederland van hypotheek spreekt, laat de Twentenaar dat geleerde stadhuiswoord meestal links liggen en gebruikt de Nederlandse naam: *verzetting*. Makelaars en huizeneigenaars praten ook wel van „hiep-teek” omdat de notaris dat ook doet. Maar oudere boeren weten niet eens recht wat daarmee bedoeld wordt en spreken van verzetting. Bij voorbeeld: dat hoes daor hef ’t Joosink de verzetting van; of: dat hef e op de losse haand, hee hef ter gin verzetting op gebben (gegeven). Jammer toch, dat zo’n goed-Nederlands woord overal in Nederland haast vervangen is door het vreemde hypotheek. Wij moesten het opnieuw gaan gebruiken; een hypotheekbank zou een verzettingsbank moeten heten, en wat is er tegen om in het vervolg van verzettingsrechten voor „hypotheekrechten” te gaan spreken?

Ook hoort men in Twente wel „verzet”, bij voorbeeld: op nen lossen leenbreef zet hee nich wat oet, wal met ’n verzet. In vroeger eeuwen was ook „verzetten” (verpan-den) gewoon; men leest bij voorbeeld van een vrouw, die „van armoede horen tabbert versath had”. En ook dat wordt nog wel in Twente gezegd, van iemand die veel hypotheek op zijn huis heeft: hee hef ter heel wat van ver-zat. Van zo iemand wordt overigens ook gezegd, dat hij zulveren pannen op het dak heeft, dat hij zijn huis goed ingezouten heeft en dat er bij hem veel „roet in ’n gaoren” (onkruid in de tuin) zit.

VROESSELEN

Het oudere Nederlands kende een woord wrastelen, dat men b.v. aantreft in deze klacht van een middeleeuws schrijver: wee my, hoe langhe sal ick wrastelen teghen die dood! Dat is hetzelfde woord als het tegenwoordige worstelen, maar in worstelen is de *r* naar vorengesprongen

evenals in dertien (naast drie) en borst (in het Engels is dat nog: breast). Maar in het Engels bleef de r op zijn plaats (to wrestle) en ook in het Saksisch. Want „worstelen” is in het Gronings: vruzzelen, in het Drents: frosselen, en in het Westfaals: vrasselen. In Twente is het: *frosselen*; maar in en ten Zuiden van Enschede hoort men *vroesselen* en *verroezelen*, wat te vertalen is door: uit gekheid worstelen, ravotten. Bij voorbeeld: *de jongs bint daor an 't verroezelen*, de jongens zijn daar aan het ravotten; of: *zôw oons ees verroezelen?* Ook hoort men hier en daar *vroesschelen*. In de Achterhoek is het ook bekend, want in de Geldersche Volksalmanak van 1862 staat te lezen van twee jongens die „froesselden”. — Maar basta! Het is dus hetzelfde als het Nederlandse worstelen!

WEESBOOM

Dat is de lange paal die over het voer hooi komt te liggen. Naast weesboom hoort men vaker van wiesboom (of wiezelboom) en wesboom spreken. Dat hangt er van af: waar „ezel” uitgesproken wordt als „iezel” hoort men *wiesboom* (of wiezeboom of wiezelboom). In Tilligte (en ook b.v. in Winterswijk) is het „ezzel” en daar wordt dan ook van *wesboom* gesproken. Zegt men „ezel” dan zegt men ook *weesboom*, dat sluit als een bus. Op zijn Hollands zou die paal dus ook een weesboom heten, maar in het Westen van Nederland spreekt men van ponderboom. De weesboom ligt in heel het Oosten van Nederland (behalve in Groningen) op het hooi, tot in de provincie Utrecht toe. Met „wees” of „weze” is het *hooiland* of *weiland* bedoeld, precies hetzelfde dus als Duitse *Wiese*. Maar we hebben dat woord niet van den mof overgenomen. Neen, we hebben dat woord vroeger ook al gekend, maar het is uitgestorven en alleen nog bewaard in weesboom en in oude plaatsnamen. Zo ligt even ten Westen van Deventer een terrein dat het *Wezenveld* heet en daar (bij 't Schol) bevindt zich ook de *Wezenkolk* (de kolk in de weide). De *Wezenbeek* bij Almelo loopt vandaag aan de dag nog tussen de weilanden door.

TWENTSE WOORDEN EN HUN BETEKENIS

Er is meer gelijk als eigen

U hebt het nu wel telkens over het grote verschil tussen het beschaafde Nederlands en het Twentse dialect, maar — zo zou een lezer kunnen zeggen — het is toch zeker een feit: dat de Twentse volkstaal allerlei woorden gebruikt, die ook in het Hollands doodgewoon zijn? Al worden ze dan ook anders uitgesproken, het zijn en blijven toch dezelfde woorden!

Natuurlijk. Saksisch en Hollands zijn immers nauwverwante loten van een zelfde stam! En toch heeft het plat hierin iets eigens doordat de Twent met hetzelfde woord vaak iets anders „bedoelt” dan de Amsterdammer. Of om het nog eens zo te zeggen: de betekenis van die woorden is dan vaak nog niet dezelfde, lang niet dezelfde. Dat moge blijken uit de volgende, nogal lukraak gekozen, voorbeelden:

Voel: slim; geslepen bij 't gemene af. 'n *Voel aos* is een uitgeslapen ventje, dat je in de gaten moet houden. „Vuil” is in het Twents: *smerig*. En 't *voel* betekent ook niet in het algemeen: de vuilnis, maar speciaal en alleen: de nageboorte. We kunnen iemand wel half op zijn Hollands betitelen als „nen vuilen hónd”, maar verder kunnen we niet gaan want „voelen hond” zou iets anders betekenen of zou geen plat zijn. Naast *voel* worden nu ook gebruikt *goochem* en vooral *gehaaid*, maar onbekend zijn: listig, geslepen en schrande (= *vernemstig*).

Leep: sluw. Thans is ook *leep* gewoon, maar bij oudere boeren hoort men alleen *leepen* = misselijk, onwel. *Wat zeen 'k toch leepen*: wat ben ik toch beroerd! In Groningen

en in het daaraan grenzende Emsland betekent laip of leep: ziekelijk. Halbertsma (Overijs. Almanak 1836) vermeldt als Overijsels: *leep vee* (mager vee) en: *lepe uutseen* (er slecht uitzien). Maar nu is in Twente ook welbekend: *leep(en) vraagen*:: een sluwe vraag stellen.

Slim: erg. *Hee is slim dom. Et was slim waarm. In 'n haandel was 't nen slimmen*: in de handel ontzag hij niemand, stond hij voor niets.

Vròm: zachtzinnig, goedig. *Et is zo'n vrom, et kan oew gin cèent te kot doon*: hij is zo'n goeie ventje, dat hij je geen cent te kort kan doen. Van een gewillig paard: *'n vrom peerd*. Hetzelfde woord als het Nederlandse vroom, maar de betekenis is toch lang niet gelijk! De zin, die het woord heeft gekregen, typeert de lijdzame Saks, die zo zelden een strijdbaar Christen is en eerder „naar zijn zachten aard poogt om met de menschen en met zijn geweten bevriend te blijven” (Mr. G. J. ter Kuile Sr.).

Geestig: vol vuur, vurig in het spreken. *Oonzen doomnee kan zoo geestig præèken; mangs kō'j ne boeten heuren* (soms kun je hem buiten horen). *Hee kwam der geestig teggen op*: hij sprak er vurig tegen in.

Diepzinnig: zwaarmoedig, melancholisch. *Wèèt nich zo déepzinnig; et koomp wal terechte*. Denken is veelal tobben, piekeren. Dat lijkt op wat in een platduits woordenboek te lezen staat: „diepdenkern: diepzinnig, ook als men niet nadenkt” (Schütze I 342).

Zwak: lenig, buigzaam. *Den jong is zoo zwak as ne wier* (zo lenig als een twijg). Een Almelo-er bracht zijn Hollandsen logeergast geheel in de war, toen hij (van een circus huiswaarts gaande) tot hem de opmerking maakte: wat was die eene kloon (clown) toch zwak! Waar de Hollander „zwak” gebruikt, spreekt de Twentenaar gewoonlijk van *min*.

Gebrekkig: aan een breuk (uitzakking van ingewanden) lijdend. *Hee is gebrekkig, hee hef nen brök*. Ook wel van dieren (varkens) gezegd.

Lestig: goed, ruim. *Dee leu zit er lestig bie* (die lui zitten

er financieel goed bij). *Dee koo hef zik lestig had* (die koe is goed gegroeid). — Woo geet 't er nog met? O, *lestig* (hoe gaat het nog met je? O, heel goed). — Doar kreej *nen lestigen borrel* (daar kreeg je een flinke borrel). — In het platduits wordt het woord ook wel zo gebruikt al is het ook daar (evenals in Groningen, Drente) meestal verouderd. In Sleeswijk-Holstein (Hamburg) hoort men b.v. nog: hee wul dat lästig gern hebben. En zelfs in Stuttgart praten ze zo'n soort verbasterd Twents plat: Habent ihr viel Grundbiren gekriegt? Es ist nit lestig (Hebben jullie veel aardbeien gekregen? Niet zo veel). — Ongewoon is voor mij wat Berghège in zijn plat van Haaksbergen schrijft, maar het is stellig betrouwbaar: „veur de vors in de hakken is dannenhars onbenullig lästig” (dennenhars is heel goed voor de vorst in de hielen). — Dit *lestig* is hetzelfde woord als het Hollandse *lastig*, waarvoor de Twentenaar „ongemakkelijk” of „meujlik” gebruikt. In de steden is nu ook *lastig* wel bekend, zo heel gewoon is het toch nog niet en het wordt nooit met *lestig* verwisseld. Men kan daar dus wel eens horen spreken van 'n *lastig*, maar nooit van „'n lestig” *keend* (kind).

Enkeld: enkel. Bijvoorbeeld: 'n èenkeld moal: een enkele keer. Maar: 'n èenkeld *beesken* betekent niet: een enkel beestje, doch: een mager koetje. Van iemand met een smalle borst: hee is luk èenkeld (een beetje smal).

Greun: ongekookt. Bijvoorbeeld: *greun vleisch*, dat is rauw vlees. Zelfs wordt in Twente kalm van 'n *greun ei* (een ongekookt ei) gesproken. Omgekeerd wordt *gaar* niet alleen van vlees of eiers, maar ook van koffie en van water gezegd: he'j 't water a gaa? (kookt het water al?).

Nen nèegel: een spijker of een nagel.

't *Spieker*: de voorraadschuur.

'n *Vat*: een doodkist. Nog altijd — vooral onder de boeren, die nu eenmaal niet graag over de dood spreken — gewoon, al hoort men ook wel over „de kist” spreken. — Waor lao'j 't vat maken? — Omdat dat vaak belachelijk gevonden wordt, zij het volgende eraan toegevoegd:

De naam moet oud zijn en ontstaan wezen in een tijd toen men nog wist dat een vat een vaatwerk was dat iets „bevatten” kon. In de middeleeuwen betekent „vat” dan ook: ieder vaatwerk, groot of klein, van steen of hout, waarin iets geborgen kan worden. Men denke daarbij b.v. aan het saksische *schienvat*: een nu verdwenen boerenlantaren (die warempel niet uit een ton of vat bestond!). Een „pennincvat” was vroeger de naam voor een bewaarplaats van geld, voor een geldkist. En zo kwam men er ook toe om van een „doodenvat” te spreken; of kortweg van een „vat” omdat men door de omstandigheden toch wel begreep wat er mee bedoeld werd. In een Oldenzaals stuk van 1563 b.v. wordt gezegd dat een burger is onthalsd, wiens „lichem in ein vatt gelecht ende up den Kerckhoff gebracht” is. Het is dus geen nieuwerwets bedenkfel van ongevoelige boeren! Integendeel, de naam is oud en nu wat ouderwets; tot in de vorige eeuw was *vat* = doodkist ook in Drente bekend, vroeger ook in Kampen en nu zelfs nog op het eiland Helgoland. Zulke oude en nu soms zonderling lijkende namen heeft de lijkst natuurlijk ook elders wel. Bij het woord „lade” denken wij meteen aan een tafel, maar vroeger betekende lade in het algemeen: een houten voorwerp waarin iets geborgen wordt, kast, kist, koffer. En daaraan denkende zal het niemand meer verbazen als men leest dat in dialecten over de grens (Mainz) van „Lade” wordt gesproken als de doodkist bedoeld wordt. — Men waant zijn eigen taal en klasse zo grif de beschaafde! Met het boerse *vat* heb ik meer dan eenmaal horen spotten alsof die naam het summum van onbeschaafdheid ten toon spreidde.

Plich: lichamelijk lijden. Bijvoorbeeld van een asthmalijder die het erg benauwd heeft: *wat hef e 'n plich* (wat wordt hij gekweld). Toch hetzelfde woord als het Hollandse plicht!

Toen: schutting, omheining. *Et is zoo waarm dat de krèèien gaapt op 'n toen* (dat de kraaien op de schutting zitten te gapen). Hetzelfde woord als het Nederlandse

„tuin”, het Duitse „Zaun” (dat nog gewoon schutting betekent) en het Engelse „town” (dat eerst de muren om de stad en toen de stad zelf ging betekenen). Het Hollandse „tuin” beduidt dus niet meer de omheining, maar het land dat binnen die omheining ligt.

Hof: tuin. Dee greuit bij oons in 'n hof (die groeien bij ons in de tuin). — Merkwaardig en begrijpelijk is, dat *tuinzaad* (tuinzaad) ons tamelijk gewoon klinkt, maar dat „toenzaad” geheel onmogelijk is. En dat niemand (ook niet degen die *toen* = schutting al helemaal niet meer zou kennen) ooit zou spreken van: bie oons in 'n toen! Een uit het Hollands overgenomen woord wordt niet meteen ver-plat. En dat moet ook niet.

Vrenden: verwanten. *Wee'j wal da'w nog vrèenen bint van mekaar*: weet je wel dat we nog familie van elkaar zijn? Vrienden is in het plat: *kameräö*.

Gas: petroleum. Hes a gas in de laamp daon: heb je al petroleum in de lamp gedaan? Ouderen spreken ook wel van *gasöllie*. — *Met de gaskaor leup e*: hij ventte met petroleum. Een *gaskeerl* is een petroleumventer. Vermoedelijk hebben petroleumhandelaren vroeger, toen zij de concurrentie van het gas gingen vrezen, hun product „gasolie” genoemd om de kleine lui en de boeren in de waan te brengen, dat het verschil tussen beiden maar gering was. Evenals men immers de naam margarine probeerde te vervangen door „kunstboter” of „plantenboter”. De Twentenaar liet zich de naam *gasöllie* graag — temeer omdat petroleum toch een raar en moeilijk woord was — welgevallen en verkortte het later kalm tot *gas*.

Zou de ongelovige Thomas, die wij in het begin van dit hoofdstukje bedoelden, er van overtuigd zijn, dat het niet allemaal één pot nat is, en dat er meer gelijk is als eigen? Nogmaals: een Twents woord wordt niet alleen anders uitgesproken, het heeft gewoonlijk ook een andere inhoud dan zijn Hollandse broer. Wel zou men daaraan kunnen

toevoegen, dat in de stadse dialecten een woord wel eens de Hollandse betekenis gaat aannemen. Daarvan tenslotte, voor we het breiwerk weer neerleggen, een enkel voorbeeld:

Het woordje *hèèneg* is wel hetzelfde woord als het Nederlandse „handig”, maar het wordt nog maar sinds kort en alleen in de steden in die betekenis gekend en gebruikt. Op het land verstaat men er heel iets anders onder:

1. *hèèneg* = matig, middelmatig van grootte, eerder klein dan groot. Bijvoorbeeld: *hèèneg leu* zijn kleine luiden, die zich redden kunnen maar weinig bezitten; 'n *hèèneg beesken* of 'n *hèèneg huusken*: een nogal klein koetje of huisje. Maar eenvoudige mensen verstaan onder *ne hèèneg koo*: een bijna mooie koe!

In de rest van het Saksisch taalgebied komt het woord vooral voor in de zin van: halfvolwassen, middelmatig van leeftijd. Zowel in Groningen, Drente als om Dortmund kan men horen spreken van 'n hennig wicht van een jaar of vijftien. In een boek over het Saksische plat van Sleeswijk-Holstein om Hamburg kan men lezen: dat is 'n hennig groten jung (dat is een tamelijk grote jongen), maar daar wordt ook verteld (en dat geldt ook voor het Twents), „dat het jongere geslacht het woord niet zoveel meer gebruikt”. Het ondergaat dus hetzelfde lot als het woordje *tens* (zie hoofdstuk III).

2. *hèèneg* = langzaam, kalm, behoedzaam. Bijvoorbeeld: *ik gung hèèneg vedan*: ik liep bedaard verder. — *dat is lang ginnen hèèneg*: dat is lang geen makke, die maakt gauw ruzie. — *hèèneg an*: langzaam aan! — *iej mot met dat jonge peerd luk hèèneg an doon*: je moet met dat jonge paard een beetje behoedzaam omgaan.

3. *hèèneg* = handig, vaardig, gemakkelijk hanteerbaar. Maar in die zin wordt het woord alleen door stadsmensen gebruikt, die de vorige twee betekenissen niet meer kennen. Vaak hoort men dan ook *hèèndeg* (met een d erin), bijvoorbeeld: *wat gung em dat hèèndeg of* (wat ging hem dat handig af); *dat gung der hèèneg langs* (hij liep vlug). — Boeren, die het woord alleen in de betekenis 1 en 2 ge-

bruiken, spreken niet zoals de stadsen van: *ne hèèndege schup* (een handige spade), maar altijd van *ne haandegē schup*.

Laten we verder volstaan met vast te stellen, dat de voorbeelden onder 1 en 2 (de laatste zijn typisch Twents!) aan het verdwijnen zijn. Het woord zal ook in de toekomst wel steeds meer „handig” gaan betekenen en in een boek over het plat van Deventer wordt *hendig* alleen nog maar in de betekenis „handig” opgegeven!

Woorden veranderen van betekenis. Dat doen ze overal en ze hebben het stadig gedaan. In het Twents gebeurt dat tegenwoordig door halfslachtige navolging van de nationale taal, maar het Twents vindt daarbij geen baat. Nieuwe wijn in oude vaten! roepen de optimisten, maar de meesten ontgaat de bijsmaak van het troebele product toch niet.

EEN MANUSJE VAN ALLES. HET WERKWOORD „DOEN”

Als wij nu na de lezing van het vorige hoofdstuk bedenken, dat een zin als *hee deu 't wal hènég* in de mond van de èèn niet hetzelfde hoeft te betekenen als bij de ànder, dan komen we weer op een andere tekst en op een nieuw chapiter, n.l. op het gebruik van *doon* (= doen). Dat woord kan nu eigenlijk allerlei bedoelen en de gemakzuchtige Twent heeft het dadelijk op de lippen als een ander het niet in zijn hoofd zou halen. Alle gevallen met „doen” kunnen we hier niet opschrijven, maar het voornaamste volgt toch hieronder:

hee deu miej de haand: hij gaf me een hand.

hee wol miej ginnen haand doon: hij wou het mij niet zwart op wit geven met zijn handtekening eronder.

doot miej dat: geef mij dat asjeblieft.

hee döt al luk: hij komt al een beetje in beweging, hij leeft al een beetje op (van een doodgewaand dier of een aangemaakte kachel b.v.).

hee döt nich wat: b.v. van een spijker die niet pakt.

hebt ze al daon: zijn ze al klaar met het werk?

hee har der nooit wat met te doon: hij ondervond er nooit tegenwerking hij, hij had er nooit last mee.

hee döt met de plof: hij speelt met de proppenschieter.

wiej deuden vroower aait op de stoep: wij speelden vroeger altijd op de stoep.

hee döt ok met den dokter: hij is ook bij dien dokter in behandeling.

ze hebt daon met al de dokters van 't stad: ze hebben alle dokters van de stad geraadpleegd.

hee döt aait teggen: hij stribbelt altijd tegen.

hee deu nich had: hij liep niet hard.

hee deu op en daal vuur de waag: hij steigerde voor de wagen.

wat doot de eier: hoeveel kosten de eieren?

hee döt 't nich lestig: hij groeit niet hard.

hee döt er al aower: hij spreekt er voortdurend over, zanikt er telkens om.

hee döt er niks op: hij reageert er niet op, luisterter niet naar.

hee döt aait hollaans: hij spreekt altijd Hollands.

hee döt alns duur mekaar: hij ijlt (in koorts).

woo döt ne wachel: hoe roept een kwartel?

hee döt er mooi met hen: hij praat er mooi mee heen (maar doet toch zijn eigen zin).

wiej doot oons dree jaor: wij verschillen drie jaar in leeftijd.

hee hef zik wat te doon maakt: hij heeft zich heel wat op de hals gehaald (onaangename gevolgen van een onbezonnen daad).

hee kon 't er wal is met doon: hij kon er wel eensaansterven.

ze hebt er oew bieje daon: ze hebben je gefopt (bij den bok gedaan).

et is em één doon wat e döt: het is hem hetzelfde wat voor werk hij heeft.

ik heb zon aakelk dóon aower miej: ik ben zo neerslachtig.

dat was 'n min doon van em: dat was een minne streek van hem.

ieder betaalt nao zien doon: ieder betaalt naar draagkracht.

iej käänt er bes doon met hebben: hij is heel redelijk, in handel en wandel heel geschikt.

hee wol em wal dód doon: hij wou hem wel slachten, doden

hee wol miej 't glas weer voldoon: hij wou mijn glas weer vullen.

hee döt op de tillefoon: hij telefoneert.

hee deu miej dat oet mekaar: hij zette me dat uiteen, legde me dat uit.

hee döt met de schoefkaor: hij loopt met de kruiwagen (en haalt zo zijn kostje op).

op 'n tuftuf döt den met 'n leeren pak an: die is gewoon

om op een motorfiets te rijden en draagt dan een motorpak.

dee deuden kloompen verkoopen: die plachten klompen te verkopen, bestonden van de klompenhandel.

daor deuden ze bomziede maken: daar fabriceerden ze bombazijn.

ze deuden em aait plaogen: ze waren gewoon hem te sarren.

En zo doen we nog wel meer; wiej bint er slim op gedaon (wij zijn er bijzonder op gesteld), op dat woord.

HOOFDSTUK IV

HOLLANDS IN TWENTE

*Wie het ene waardeert
Heeft het andre geleerd*

De volkstaal van het Nederlandse Saksenland, dus ook het plat van Twente, wordt door het Hollands echter telkens weer opnieuw beïnvloed. En er zou over die verhollandsing van het dialect van Groningen, Drente, Overijssel en Gelderland heel wat te vertellen wezen. Maar dan zou ik mijn boekje te buiten gaan, dat immers over het Twents handelen zou! En daar komt nog bij, dat juist de bewoners van Twente vaak een nog betrekkelijk weinig verbasterd dialect spreken. Zij gebruiken natuurlijk wel Hollandse woorden, want ook Overijssel hoort immers al vier eeuwen bij Holland en zo'n politieke saamhorigheid laat tal van sporen in de taal achter. Vooral de laatste honderd jaar heeft de Twent beter Hollands of liever Nederlands geleerd, niet alleen in de school, maar ook in de kerk, in de krant en in de kazerne. Zodat er in het plat verschillende, oude en nieuwe, woorden voorkomen die van Hollanders zijn afgeluisterd en die over de rijksgrens voor de mof niet zo gewoon zijn, zoals:

fiets	paraplu	lucifer
lawaaï	toneel	ledikant
krant	kwartier	kommiezen
mosterd	schaats	beschaafd

En er is geen boer zo ouderwets, dat hij die woorden niet gebruikt. Ze komen trouwens in alle dialecten van Nederland voor; het zijn echt nationale woorden al stammen ze vaak uit het Frans. Maar in het plat-Duits hoort u ze niet zo licht. De verduitste Saks uit Ahaus of Stenfert zit meestal op een „rad” of „fahrrad” van on-elegant

model en maakt „lärm” of „radau” maar geen „lawaaï”. Wij bewoners van het *Nederlandse* Saksenland echter „gebruiken” de Hollandse namen (fiets, lawaai) even gaarne als de Hollandse haring en de Schiedammer jenever en andere cultuurproducten. En ook in de Graafschap (Bentheim) zijn die en vele van zulke woorden in zwang.

Met huid en haar zijn die namen overigens niet overgenomen, ze zijn naar 'Twents model herkneed tot: *fietse*, *lawaj*, *kraante*, *kwateer* of *kateier*, *nen luuzefes* (een lucifer), *leddekant* enzovoort. Maar als we wat deftig willen praten zien we er ook niet tegen op om sommige woordjes kant en klaar uit de boeken over te nemen. De Twent praat immers als 't in zijn kraam te pas komt kalm van *ofschoon* (daarnaast wordt ook wel gezegd: *schoon*, *schoon dat*, *schoonwal* of *alhoewel*) en van *althans* of *mits*. Alleen volgt op die laatste woordjes in het plat altijd een hoofdzin, bij voorbeeld: „ik wil wal met, mits: iej mot betalen”. Ook van de invloed van de schooltaal willen we een enkel voorbeeld noemen:

De *inkt* heet in het Twents *èenket*. Dat is maar niet zo een verbastering, in 't geheel niet, het is goed en oud Saksisch. Maar het klonk zo plat dat de kinders wel bereid waren om er water bij te doen. Ze gooiden het op een accoordje en spraken niet meer van *èenket*, maar van „enkt”; dat *enkt* is een kruisingsproduct van de Twentse en de Hollandse benaming.

Het woord „letter” is vanouds in het Twents: *litter*; ook in een Westfaals woordenboek zie ik dat staan. Maar zodra de kleuters naar 't school gingen hoorden ze van *letter* praten. En *litter* was fout. Met dit gevolg: dat men ook in het plat vrijwel nooit meer van een „litter” hoort spreken als een „letter” bedoeld is. Maar veel verder reikte de invloed van den schoolmeester weer niet, want de jonge boerin borduurt tot vandaag aan de dag aan wat zij nog altijd haar *litterdook* (letterdoek) noemt; u kent die wel, zo'n omlijste lap waarop met gekleurde wol een steigerend paard, een oud kasteel, een springend hert of een wijze

spreuk aangebracht is. Dat borduren zelf heet ook nog steeds *litteren*. En Berghage vertelt dat de Haaksbergse jongens in zijn tijd hardnekkig van *litter of munte* (kruis of munt) kuierden bij het pink-spel. Heel leerzaam voor al te optimistische onderwijzers zou men zeggen, als dat genus in Twente niet zo zeldzaam geworden was.

Dat is allemaal heel natuurlijk. Maar in de steden vooral vertoont het Twents sporen van Hollandse invloed die onheilspellender zijn. Sporen die namelijk verraden, dat men datgene onbeschaafd en ruw ging achten wat in werkelijkheid niet onbeschaafd was. Zo is het woord *wief* in de stadse dialecten vervangen door *vrouw* omdat men het even lomp ging vinden als het hollandse „wif”. Een „wif” is immers een onbeschaafd vrouwmens en daarom noemt men den boer, die zijn ega met „t wief” aanduidt, een beestachtige lomperd. Maar geen ogenblik weet men of bedenkt men, dat in het platte *wief* in 't geheel niet de minachting schuilt van het hollandse „wif”. Ook een

woord als *werwief* is in de steden al jaren lang vervangen door *weddevrouw*; als we Hollands spreken dan wordt het nog aanminniger, dan is het een *wedwvrouw*. Zie, dat is verbastering en miskennis; *wief* was geen ruw woord en is geen ruw woord, maar *wijf* wel. En de boer, die dertig of veertig jaar geleden thuis gemoedelijk van *beier* sprak, voelde die minachting wel en „commandeerde” in het vervolg in de stadse herberg *beer* om niet al te lomp te lijken en zijn zoon bestelt thans een glas *bier* of een „biertje”.

Voor al onder de jongere geslachten in de steden is het taalgevoel verzwakt en weet men vaak niet zeker meer te zeggen: *dàt* is plat en *dàt* is Hollands, zodat allerlei wordt samengesmolten:

Naast „die man is helemaal kinds”, en: „den man is heelmaol *te keende*” kan men soms horen, dat die man „te keends” is.

Een „slak” heet in het Twents *ne snig* of *ne sni-j* en niet, gelijk misschien vijf van de honderd schooljongens zeggen, *ne sli-j*, want dat is een soort vis.

„Suiker” is Nederlands, recht Enscheder spraak is *sókker*, maar „suuker” is een overgewonnen basterdproduct.

Goed plat is: *dat baat em nich*. Maar doordat het op zijn Hollands luidt „dat baat ’m niet” hoort men in het dialect van jongeren vaak van „dat baat ’m nich”.

Dat *’m* hoort men ook van jongeren, waar ouderen *ne* gebruiken: *daor hes ne weer* (daar heb je hem weer) wordt meestal door de jeugd vervangen door: „daor hej ’m weer”.

Het gewoonst is nog steeds *nèèw*, maar dat wordt ook al wel „nèèf” door het Hollandse neef.

Plat is: *hee dech* (hij denkt), *zee brech* (zij brengt), *hee vlók de duuwel oet de hel* (hij vloekt de duivel uit de hel), maar er zullen gemakkelijk genoeg jongens te vinden zijn, die dat ontkennen omdat zij zelf spreken van „hee brèengt”, „zee dèènt” en „hee vleukt ’n duuwel oet de hel”.

Zulke kleinigheden verraden een gebrek aan dialectkennis. Dat is jammer, maar ’t kan vóorkomen. Dat zelfde

gebrek echter geeft ons omgekeerd ook een Hóllands in de mond dat met allerhand Twentse eigenaardigheden gemengd is. En dat evenzeer de pit van het Nederlands als de smeugheid van het dialect ontbeert. Min of meer spreken we in Twente bijna allemaal zo'n mengtaaltje. Het is ons zo gemakkelijk om te praten van *knikken* (knikkeren), *zeGn* (zeggen), *vereening* (vereniging) of *bloedvergiftig*. En niemand lacht er ons om uit; belachelijk is het niet, maar het is wel: gemakzuchtig en slonzig. Uitgelachen wordt degeen die zich in de klinkers vergist en die van „kijtelen” en „schruifjes” spreekt als hij kietelen en schroefjes bedoelt. Maar zo iemand doet althans zijn best en op den duur zal hij het beter leren dan deze Tukker, die op het punt staat om ter kerke te gaan en die zijn broeder Jan en zijn zuster Fenna toespreekt in een armelijk Hollands dat wij maar al te goed kennen.

Nee Jan, ik kan 't nie wachten hoor, 'k ben veel te druk. Fenna! wi'j me nie eem helpm? Kan 't dasje nie voor krijGn. Waa zijn die kotte boornknoopjes toch? Gisten he'k ze nog op de stoel had liGn. Kijk is eem boom op de kast; daar he'j 'n paa lucifer. He'j ze no nie? O fijn! 'k Ben der blij van. Das ok weer in odder. He'k de haar glad zittn? No, no moe'k ammaakn want 't zou me begrootn ak te laat kwam. Dat hoort zich to niet en 't zou voor de dominee ok nie aadeg weezn. No 'k ben der klaa mee; de arm doet me de zeer van, wi'j dà we gloobm? Hier, daar hej dat eene boornknoopje weer; pas op, daar ligt ie al voor de grond; wi j die niet eem opkrijGn? Nouw daa-ag! Zu'j me straks ophaaln? Daa-ag!

Waarom staan wij zo slap en vergoelijkend tegenover zulke vers-gekarnde taal-mélange, tegenover dit Hollands met de blauwe band. Een Hollands dat noch den Nederlander noch den Twentenaar in ons siert. Tien tegen één dat de man, die zo spreekt als hierboven, van het dialect maar weinig kent, anders zou hij beter op zijn hoede zijn. Onder mijn vroegere vrienden sprak diegeen het zuiverste en aardigste Nederlands die zich ook het best in het plat

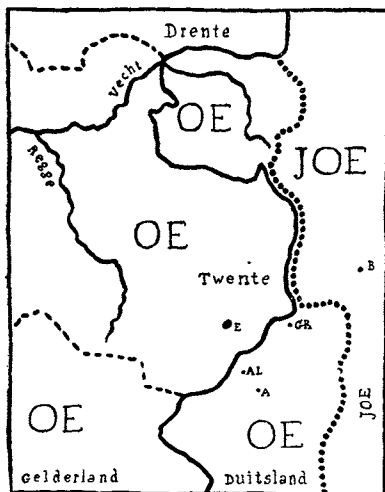
kon uitdrukken. Zeker, ook zijn Hollands had wel enige Twentse kenmerken. De eigenaardige kleur van de klinkers en de toon van de zinnen bleven ook zijn provinciale herkomst verraden en hij sprak van boeken omdat hij zag, dat het Hollandse „boeke” hem belachelijk maakte in zijn eigen oog. Maar hij vormde een goede uitzondering, want vele Twentenaren spreken hun Engels beter uit dan hun Nederlands. Liet de Twent zich niet zo graag door gemakzucht leiden en ging hij met overleg te werk, dan zou hij zijn Nederlands kunnen verlevendigen met behulp van zijn dialect. En daar is niets tegen, want onze landstaal is wel rijk, maar ook wat deftig geworden. Zodat men het den Twentsen schooljongen niet als een fout moest aanrekenen wanneer hij bewust uitdrukkingen neerschreef als „iemand oren aannaaien”, „iemand iets in de hals hangen” of „de achterbroek aantrekken” of als hij de Twentse benaming „lichten” wilde gebruiken in plaats het zonderlinge en on-nederlandse „bretels”. Grappen en „deunkes” (anecdotes) kunnen we alleen maar in het plat goed vertellen en ons Nederlands loopt als we het willen verrijken toch al het gevaar van bedacht en gekunsteld of correct te worden. Grote en nationale schrijvers heeft Overijssel ook niet voortgebracht. Behalve dan Potgieter, van wiens kunstige taal onderwijzers uit alle provincies het slachtoffer zijn geworden op het hoofdacte-examen.

De volkstaal, en daarmee het volksleven, te leren kennen, het is de moeite volop waard en toch moest het lagere en middelbare onderwijs daarin te kort schieten. Maar het mag niet voorkomen dat een schooljongen, die zich een plat woord laat ontvallen, beschaamd wordt gemaakt door den meester; dat er op mensen, die alleen dialect kunnen spreken, neergezien wordt als op Nederlanders van de tweede rang. Dat men Frans of Latijn en Grieks kent en de volkstaal van zijn eigen stamland niet vermag te verstaan. Dat de stadse schooljongen alleen van de omgang met zijn klas- en standgenootjes kan profiteren. Dat hij van jongs af door een onoverbrugbare kloof ge-

scheiden wordt van al de overige bewoners van zijn geboortestreek. Zou het dwaas van u wezen, zo gij uw zoonlief van de H.B.S. gedurende zijn zomervacantie bij een boer in de kost legde om het hooi te helpen binnenhalen? Ongezond is het niet en hij leert mensen kennen en dieren en taal. Misschien ook wel een ruw woord; maar lieve hemel, de taal van de scholieren is nu ook niet de meest kuise, maak u daarover geen illusies.

HET TWENTS OVER DE GRENS

De Twentenaar nam zoals we zagen in zijn dialect een aantal nieuwe en belangrijke woorden uit het Hollands over. De mensen over de paal, aan de andere kant van de grens, doen net zo, alleen komen ze daar uit het Hoogduits. Met het gevolg dat de boer in 'n *boond* (de bond, de vroegere

Pruisische statenbond) allerlei woorden gebruikt die in Twente niet gehoord worden; zoals: rasieren, gar nicht, herunter, op de Eerde, hierher, aber, ähnlich, Uhr (horloge), Schasse (straatweg), Zug (trein), Bahn (station) en nog veel meer van dat goed. Reeds in het eerste plaatsje over de grens hoort ge van Kino, Rundfunk en Klavier spreken en niet van bioscoop, radio of piano. En nu kunnen wij ons daar heel goed verstaanbaar maken met het Twentse plat, maar wij horen toch direct dat wij in Duitsland zijn.

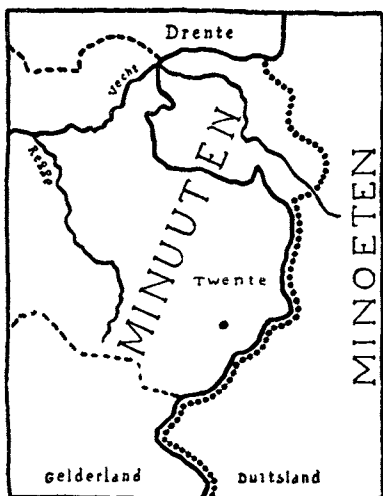
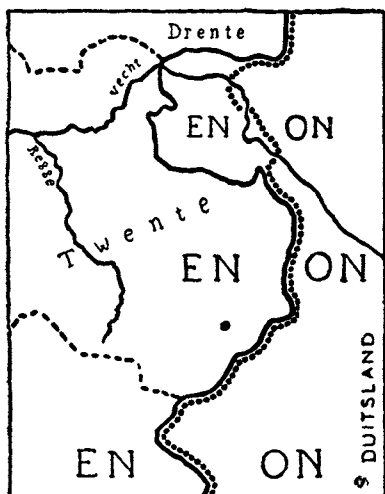
Of met andere woorden: de rijksgrens is tegenwoordig ook een taalgrens, in meer opzichten zelfs dan menigeen — en vooral menig Pruisisch geleerde! — denkt.

Een enkel voorbeeld daarvan; in plaats van: hij wil je (of jou) bedriegen, zegt de Twentenaar: hee wil *oe* bedreegen. Maar ge hoort van *joe* spreken zodra ge in de richting van Nordhorn of Bentheim (B) de rijksgrens overschreden hebt. En de rest van het aangrenzende gebied, dat *oe* zegt, spreekt in dit geval (en ook in andere gevallen) geen Platduits maar Overijsels. Zo de benedengraafschap Bentheim (Neuenhaus, Emlicheim enz.), dat trouwens eeuwenlang met Overijssel druk verkeer onderhield via de Vecht. En ook in Gronau (Gr), Alstätte (Al), Ahaus (A) en verderop in Vreden hoort men *oe* in plaats van *joe*. Wel zijn er nog enige variaties in de uitspraak van *oe* (b.v. *ów* en *oew*), maar die kunnen hier buiten beschouwing blijven.

Het is mogelijk, dat Twente in de zestiende eeuw op platduitse manier van *joe* of *joew* sprak; in een Oldenzaalse gerichtshandeling van 1564 b.v. leest men, dat verschillende mensen een moordaanslag trachtten te voorkomen door te roepen: „schedt nicht, schedt nicht, want dat weer *juw* om lyff ende gudt tdoenne”, d.w.z.: schiet niet, schiet niet, dat zou je het leven en het bezit kosten (Racer V, 112; zie ook blz. 63; 113, en I, 39). Maar omstreeks 1600 komt men zulke schrijfwijzen in Twente niet meer tegen. Na 1600 is het verschil tussen Twents en Platduits steeds groter geworden.

Het kaartje van het onnozele woordje *en* is er ook om aan te tonen hoezeer de rijksgrens langzamerhand tot taalgrens geworden is. Heel Overijssel zegt thans gewoon *en*, maar bij de eerste boerderij over de grens is het al dadelijk *ón* (met de *ó* van hond) of *oen*. Vroeger sprak men in het Platduits van: *oend* of *oende*; men schrééf dan: *und* of *unde*. Wellicht was dat ook in het Overijssel van de zestiende eeuw de gewone uitspraak; in elk geval werd er dikwijls geschréven: *und* of *unde*, al leest men in die tijd

ook wel *ende*. Mijn indruk is, dat in Overijsselse geschriften de schrijfwijze *und* of *unde* eerst in de vijftiende eeuw gewoon wordt en in de zestiende eeuw een ernstige concurrent van het Nederlandse *ende* is. Maar omstreeks het jaar 1630, 1640 is *unde* al vrijwel uitgeroeid en wordt er bijna steeds *ende* of *en* geschreven. Het is echter geen wonder, dat de Twentenaren van die tijd nog voor halve of hele Duitsers werden aangezien door de bewoners van Noord- en Zuid-Holland. Maar die waren ook zelf te

provinciaal om tevens zo nationaal te wezen dat ze Overijssel bij Nederland wilden tellen. De schrijver Justus van Effen vertelt bij voorbeeld, dat nog in 1735 de naam van mof niet alleen gebruikt werd voor „Duitschers en voornamentlijk Westphalingen, maar ook ten opzichte van Overijsselschen, Gelderschen en andere bewoners van onze Provintien”; maar zelfs een Utrechtenaar werd toen nog wel vereerd met de scheldnaam van „Uitersche mof”, die overigens met „laffe en malle Hollander” beantwoord werd.

Men ziet op het kaartje (evenals het vorige door A. Rakers te Nordhorn ontworpen), dat eveneens de beneden-

graafschap Bentheim *en* zegt en dat het dus ook in dit opzicht weer met Overijsel en niet met de rest van Duitsland meedoet. Het spreekt verder b.v. van *minuuten* evenals Overijsel en trouwens heel Nederland, ofschoon dat in het Platduits en het Hoogduits *minoeten* is zoals men weet. Men kan gerust zeggen dat dat deel van Bentheim alleen al op grond van het dialect eerder bij Nederland dan bij Duitsland hoort.

Het gebeurt maar zelden meer, dat een Hoogduits woord uit Westfalen in Twente wordt binnengesmokkeld en voor hierlandse munt wordt aangenomen. In het Noorden van Twente wordt een enkele keer van 't gleis gesproken als men de rails bedoelt (Hoogduits: das Geleise), maar die heten over 't algemeen in het Twents dialect: de *riels* of de *rálliezen* of de *riegels*. Tamelijk bekend is ook de flinte of de fleent, maar de recht hierlandse naam acht men toch 't *reur* of *roor* (het roer) en ook 't *geweer*. En al praten we wel eens over 'n krieg, we doen dat toch altijd min of meer voor de grap en weten heel goed, dat het Duits is. Maar tamelijk gewoon is de uitdrukking: „daar is wat loos”, daar is iets aan de hand. En ook vroeger werd er al geroepen door de onverschillige meubels (want die waren er vijftig jaar terug ook wel al zijn ze nu bedaard) van: „dat kan miej niks nótzen” (dat kan me niets schelen), wat toch wel hetzelfde wezen zal als het Hochduitsche „nützen”. Ja, dat is wel zeker, want ik zie dat K. ter Laan, die een prachtig woordenboek van het plat-Gronings gemaakt heeft, vertelt dat hij die uitdrukking in Groningen alleen hoorde van „schippers die op Duitsland varen”.

U kent zelf allicht nog meer van die Pruisische zwervers dan ik en daarom loop ik er op mijn gewone manier wat haastig over heen. Ik weet wel dat er boeren vlak aan de grens wonen in de Lutte of Buurse, die wel eens over de paal komen en thuis van die smokkelwaar verbergen. Daar hoor je dan wel eens een liefelijk verwijt als: „frechen hond!” en woorden als „korper” (lichaam), „schikken” (sturen) of „fehler” (gebrek). Maar 't zijn toch maar

landverhuizers die slechts hier of daar een schuilplaats vinden bij een „steinreichen Holländer” vlak aan de grens; in Enschede b.v. gebruiken we ze nooit.

Een echte Almelo-er, die goed Almeloos plat sprak, had het er over dat ze er nu maar *offenlik* mee voor den dag moesten komen al gebeurde dat *deursnitlik* (in doorsnee) niet. Eigenaardig. Bij het vertrek teut ik nog even met de vrouw die over de „schalotten” en niet over de sjalotten klaagde. Jawel, uit Ulzen in het Bentheimse kwam ze! Maar dat blijven toch maar losse gevalletjes en al met al zijn er maar heel weinig Hoogduitse woorden die via het platduits ook nog in het Twents weten door te dringen.

Een heksenschöt is misschien een heel interessant woord, dat vlak aan de grens wel eens gehoord wordt ook, maar het blijft toch een echte hannekemaaiër voor de Twente-naar. Die spreekt namelijk gewoon van het spit in de rug, of als het wat geleerder moet wezen, van het *ischias*. Of nee, hij zegt meesttijds *isias*. Dat komt zo: hij weet dat „visschen”, „wasschen” en meer zulke woorden in het Hollands zonder de *ch* worden uitgesproken en meent daarom, dat de *ch* ook niet in een geleerd en nieuw woord als „ischias” gehoord dient te worden; hij spreekt derhalve geleerd van *isias*.

Daar schiet me nog een raar product te binnen. Dat treft goed, want daarmee komen we meteen weer op die Duitse woorden terecht.

U weet dat woorden als „krank”, „telder”, „stork” (ooievaar) even goed vanouds Twents zijn als Hoogduits en dat de Twentenaren ze niet uit Duitsland hebben geïmporteerd; drie korten drie langen hebben we dat dien timmerman trouwens al afgestreden. Nu, zo’n woord is ook *strumpel*, dat is het bovenstuk van de kous (het stuk dat overblijft is de voet, in het plat: ’n haozenvöttel). Dat strumpel is wel wat ouderwets, maar toch nog de gewone naam in Twente; en in het jaar 1574 wordt het al vermeld door een schrijver die er bij vertelt dat het een

Saksisch woord is. Maar wat wil het geval? Sommige bar geleerde Tukkers weten dat kousen in het Hoogduits „strümpfe” heten en daarom menen ze: dat kan ons strumpels toch niet goed wezen, zodat ze het gaan verbeteren tot „strumfels” en zelfs tot „strumfe”. Hoe geleerder hoe verkeerder! Die taalverbasteraars dienen met die kous op de kop thuis te komen; maar het zijn er gelukkig geen vijf op de honderd die dat woord zo verduitsen.

Het omgekeerde komt, gelijk wij al zagen, ook voor: dat een Twentse uitspraak of een Twents woord weet uit te zwermen over de grens. Een paar van die gasten heb ik nog uit het Westfaalse woordenboek opgepikt, hier zijn ze: *potlood*, *plas* of *plesken* (soort gebak), *poffen* (op de pof kopen), 'n *pruumken* tabak en *toonbank* en *opper* (stapel hooi). Die landlopers uit Overijsel of uit de Achterhoek hebben zich zelfs nog ver over de grens onderdak weten te verschaffen. Maar de meeste van die oostgangers tonen hun Twentse aard, zijn dus niet erg reislustig en wagen zich niet heel ver: in Rheine en Borken zeggen ze naast „schön” ook wel *mooi*; in Stenferd praten ze van *tien* (en niet van tain of zehn); in Alstee en Gronau van *sekuur* en van *schoondochter* en *schoonzönne* (schoonzoon). Langs de hele grens wordt ook van *nooit* gesproken en van *dominee*, en dat het eigenlijk van huis uit „Holländer” zijn, dat weten de mensen daar ook wel. En nog veel meer van dat volk is daar blijven plakken; de woorden: kwaad, scheuren, schelen, gebeuren, groeien, praten, hoek, wiel, bruiloft, trouwen, werken en gat zijn daar in allerlei plaatsen bekend. Zij worden natuurlijk evenals in Twente op zijn plat uitgesproken, al zijn zij grotendeels uit het Nederlands taalgebied overgenomen. Maar basta! In elk geval vreze men niet, dat een menigte van Duitse woorden via de volkstaal van Oost-Nederland in de Nederlandse cultuurtaal kan dringen.

FRANSE WOORDEN IN HET DIALECT

Wonderlijk eigenlijk, dat er nogal wat Franse woorden in het plat schuilen. De Ootmarsummer, de Oldenzaalse of Enscheder burger is toch niet bepaald gewoon om ook maar „de Kerstdagen in Parijs door te brengen” zoals dat heet. Laten wij die vertwentste Fransen eens bevelen om aan te treden; daar zijn ze, sommigen op klompen en met bomzijden pet zelfs:

Rappelmèent: standje, uitbrander. „Hee kreeg 'n rappelmèent nao 't letter”, hij kreeg *ne duftige scharmótse*, dat is een flinke reprimande.

Flantuuten: nieuwmoodse gewoonten of kuren. „Was hes doew met diene nieje flantuuten”, zegt de echtgenoot tot de vrouw, die matten op de trap wil hebben.

Stroevellen: struiken, struikgewas. „Harre nog mooi beumwèèrk um 't hoes? — Och, 't meeste wadden ok a zukke stroevellen”. Struweel, uit het Franse „struvel”.

Betaansie: betekenis (Frans: importance). „Et was nich van betaansie en de vöggel bint er met gaon strieken” (b.v. over kersen). Soms: *petaansie*.

Avaanseeren: opschieten. „'t Is zon nen draon Kees, hee kan nich avanseern”. In het Frans: avancer. — Ook nog wel eens, over een vrijer: „hee har gin avaans” (hij maakte geen vorderingen, hij had weinig succes).

Zik verdiffendeeren: zich verdedigen (se défendre). „Doe mos diej verdiffendeern, doe mos 't veur niejs weer insmieten, doe mos 't er nich bieje laoten zitten” (je moet in hoger beroep gaan).

Estemeeren: op prijs stellen, waarderen. „Doot 't èm nich, hee estemeert 't toch nich”. Het Franse estimer.

Proofòs: vrijmoedig, brutaal (Frans: par force = met kracht). „Lóstern wille nich, hee's zoo proofòs as te too”.

Ook zeggen wij wel: „hee deu zukke fössies” (hij spande zich zo geweldig in), of: „hee zetten der fössie achter”.

Astraant: brutaal (Frans: assurant), en *strabaant* dat het zelfde betekent.

Briejaant: prachtig. Ook: welvarend. „Zoo briejaant as 't löt is 't daor nich; de muuz' (muizen) gaot er dood in de speen” (= spinde).

Trankiel: moedig, vrijmoedig (Frans: tranquille). „'t Is nen trankielen keerl, vuur de duuwel nich bang”. In Enschede is het ook wel *krankiel*.

Preenspaols: voornamelijk (Frans: principal). „Et koomp ter preenspaols meer op an, daj de huur op tied betaalt”.

Kwaansuuskes: kwansuis, in schijn. „Gaot er is kwaansuuskes hen en vraogt em is”. Ook wel: *vansuuskes* (Usselo), *kamsuuskes* (Driene).

In de suuzaansie: in gedachten verzonken, afwezig met de gedachten. „Iej käön tet wal zejn, hej geet in de sozaansie” (hij piekert er veel over). Ook wel: „hee was mooi in de suuzaansie”, hij was aardig dronken.

Mienen maken: gezichten trekken (Frans: faire des mines). Ook wel *mienkes* maken. „Et leefste wat e döt is veur 't speegel staon spolkern en mienkes maken”.

Kamoozies: drukte, eisen, aanstellerige poeha (commotie,

frans: commotion). „O wat hef den 'n kamoozies en tiere-lateintjes", wat heeft die een drukte op het lijf. Ook wel eens: *kommeuskes* hebben.

Revèènzie: wraak, verantwoording. „Den koomp revèènzie haaln", die komt rekenschap vragen (Frans: revanche). Ook wel eens: *revrèènzie*.

Kasgenàde: lawaai, ook wel: opsnijderij. „Wat maakt hee daor 'n kasgenàde". (Frans: gasconnade).

Sòllie: vroeger een geliefde naam voor een kleine, langharige hond (Frans: joli- = mooi, aardig).

Ammie: ook al een hondennaam (Frans: ami). Vroeger woonde op het Soppendorp in Enschede iemand, bijgenaamd „t Söpken", die stil tapte en bekeurd werd door een diender, die er voor bekend stond, dat hij vaak honden meepakte, voor wie geen belasting voldaan was; zag 't Söpken zijn vijand dan riep hij treiterend en plagend over straat van: àmmie, àmmie! Thans heet ook een smeerpoes vaak *nen viezen àmmie* in de steden; van oudere boeren hoort men het niet.

Kamzeulkes: kleine aardappels die met de schil in olie en een stukje vet gesmoord, gebraden zijn. Een „kamizool" of „kamzool" (Frans: camisole) was in vroeger tijd: een vest, maar met mouwen en langer voorpanden, een soort jas dus. En van die aardappels werd gezegd, dat zij „met kamzool en al" of „met de jas aan" (men denke aan: aardappels „jassen" = van de jas ontdoen, d.w.z. schillen) gebraden en gegeten werden.

Simsetje: een soort lijfje, dat nu voornamelijk nog door boerenvrouwen gedragen wordt. Ook wel eens *sumsetken*, *simmesetje* (Frans chemisette: hemdje). Over de grens praat men meer van een „schamiesken", elders, in Driene b.v. van *äöwerhemd*.

'n *Aawendou* is ook al een antiquiteit al kennen de oudere boeren de naam nog heel goed. Dat was een oude dans (en avant-deux), evenals de *masjeerketrellie* of *kedrillie* (Frans: quadrille).

Hoe zijn die buitenlanders in Twente gekomen?

Zie, in de vorige eeuwen spraken de deftige kringen in Den Haag en Amsterdam graag en goed Frans en als ze Hollands praatten doorspekten ze dat met Franse woorden. Het volk vond dat ook wel chique, ging die woorden ook gebruiken en vanuit Holland drongen ze in alle provincies door. Onderwijl heeft de nationale, beschaafde spreek- en schrijftaal ze al lang weer vergeten, maar ze leven voort in alle dialecten. Echte Nederlandse volkstaal-woorden dus!

Een voorbeeld van die verbreiding dier Franse woorden in de buitengewesten: Het Frans bezit een woord „vertu”: deugd, maar vroeger was dat „vertut” dat „wonderkracht, kunst” betekende. Het Nederlands nam dat al in de Middeleeuwen over, zodat dichters toen al schreven b.v.: „als dese virtut was geschiet —” (toen dat wonder gebeurd was —). Het woord werd verder vergeten, maar toen was het al in de volkstaal bekend geworden van verschillende provincies. En al zult U het nooit in krant of woordenboek tegenkomen, honderdduizenden Nederlanders zijn er, die het nog gebruiken, zij het in ietwat verfromfaaide vorm en in een beteekenis van „rare kunsten”. Te Sittard b.v. gekke fortuute, te Maastricht: rare flabuute, te Deventer: gekke vetuuten, in Groningen: lösse vertuutn, in Twente: rare flantuutn (zie boven), op Zuid-Beveland: fituten, en de boer bij Den Helder kan zeggen, dat mijn geschrijf geen virtuiten geeft” (geen nut heeft). Nu, dan vind ik het ook welletjes! Alleen nog dit: al die Franse woorden komen ook in de andere provincies voor. Wat vroeger het toppunt van chique was is nu boers, en van alle markten thuis!

Op het platteland van Noord-Holland en vooral bij de graag deftig doende Grönningers kunt U nog veel meer van dat soort Frans horen. En wij gebruiken bovendien in ons plat nog andere, al even geleerde sinjeurs als:

Traanseneeren: ruw behandelen, kwellen. „Wat hebt ze den hoond toch traanseneerd”.

Vertesteweeren: in wanorde brengen. „Iej hebt mij allens vertesteweerd, zet 't is weer op de plaats”. Eigenlijk: destrueeren (uit Latijn: destruere).

Sietoo: op slag, voort, op stel en sprong. „Hee mot sietoo weerumschriebm”, hij moet p.o. terugschrijven. Of de mòòr tot hare spruiten: „noew feruit, sietoo!” Uit het Latijn: cito.

Klasjeneeren, ook wel *klassieneern*: babbelen, kletsen. „Hee zat daar 'n heelen aowend te klasjeneern”. Een woord dat door de jongens, die onder dienst zijn geweest, is meegebracht. Oudere mensen gebruiken het weinig. Ontstaan uit het geleerde: collationeren.

Planeeten: eigenwijs praten als iemand die het weet. „Wat nen prokkereur, zeet ne daar noew is planeetn”. Een „planeet” was vroeger een prentje of een blaadje in de almanak waarop de invloed van een bepaalde planeet of iemands toekomst beschreven werd. „Planeeten” is dus eigenlijk: de toekomst voorspellen, praten als een profeet en tenslotte ook: bazelen (zoals het latijnse hariolari, d.i. waarzeggen, ook bazelen ging betekenen).

Op kennis van de almanak, eeuwenlang een zeer belangrijke leverancier van wetenschap, wijzen woorden als *proftezeeking*: profecie (voorspelling), *maonklipse*: maansverduistering en *zunklipse* (zon-eclips).

En jaarlijks komen er nog van die vreemde woorden bij. Er helpt geen lieve moeren aan en over de „kontegeering” (contingentering) ontstaan soms hele debatten. Op een vergadering treedt ook wel eens een „debater” op, maar dat idiote woord wordt of werd tenminste graag vervangen door een begrijpelijker: „der koomp ok nen teggensprekker”. Electricien kent ieder, maar lastig is het wel; simpeler was wat een vrouw me zei: oons jong is biej de dräö, bij de draden! En zo heb ik in de loop van de tijd eens horen praten van „'t kòksirkus” (kookcursus), van een meisje dat „'n abonnement” (permanent-wave) had laten maken en van „nen eersten democratieschilder” (een beste decoratieschilder). Ze kawt 't er mangs raar oet.

Er is nog meer van die geleerdheid. Maar misschien gaat deze of gene weer denken, dat het plat een mislukt en verbasterd namaak-taaltje is. Laten we er dus maar mee uitscheiden. 't Geeft ommers geen virtuuut.

HOOFDSTUK V

IN HET PAK.

VAN KRENTEWEG TOT LUIERDOEK

Als de vrouw een popje verwacht dan zegt men: *daor is ok wat in 't ankommen*, of — wat platter maar toch geenszins ruw — *daor mot wat jongs kommen*. Wel onwelwillend is b.v. hee kan 'n schöldoek nich meer tookriegen (zij kan de schort niet meer dichtkrijgen).

De bevalling is aanstaande wordt uitgedrukt met: *'t is ter te doon*, of: *zee löp op de pin*, en met *zee löp op 't leste*. Daarnaast kennen vooral jongere arbeiders nog andere uitdrukkingen (b.v. „den mot 't nus ok gauw opzeuken”), maar die zijn soms ruw en ook zo weinig algemeen in gebruik, dat ik ze graag onvermeld laat.

Eigenaardig is het volgende: de iemker luistert, als hij verwacht dat er een volk zal uitzwermen, aandachtig naar het roepen van „de mòdòr” (de bijenkoningin) dat daaraan voorafgaat. En van een man, die thuis blijft om zijn vrouw bij te staan, wordt dan ook wel gezegd: *hee zal wal an 'n tiel motten lostern* (hij zal wel aan het vlieggat moeten luisteren), of kortweg: *hee 's an 't lostern*. Gaat de aanstaande vader haastig hulp halen dan kunnen buurtgenoten b.v. zeggen: *wat is hee häösteg, zeet ne is jagen; oo! 'n iemen zal wa zwäörmen!*

Dan loopt de man *met 'n rapkloomp* (dat is eigenlijk een gebarsten klomp, die een klepperend geluid maakt) naar de *naobervrouwleu*, de *noodvrouwleu* of de *noodwiew*, al kwam er soms ook het *vrootewief* of de *wiezemoor* aan te pas. Thans heet deze laatste (vroeger werd ze in Holland wel „de schout-bij-nacht” genoemd) vrij algemeen de *vroedvrouw*; langs de grens hoort men nog wel eens „de heebamsche”.

ANTHONY BALLOT

van 1864—1871 Doopsgezind predikant te Hengelo (O), schrijver van een woordenboekje van het dialect van Hengelo; in handschrift aanwezig in de Bibliotheek van de Maatschappij der Ndl. Letterkunde te Leiden en zonder vermelding van 's schrijvers naam opgenomen in het Woordenboek van het Geldersch-Overijselsch Dialect van J. H. Gallée (1895).

Wiej hebt de vrouw van de vloer betekent vaak, dat de bevalling nadert, en de man kan na de geboorte ook vertellen: *wiej hebt vannacht de vrouw in 't ber kreggen*, maar ook: *ik heb wat jongs bie j de vrouw*, of: *ik heb nen jongen zön anzat*.

Als het kind („baby” heet dat rechtevoort in „'t Hollands”, maar dat staat ons toch niet) in de wieg komt, heeft het *ne loer* onder zich liggen. Soms wordt met de „loer” ook wel bedoeld de luier, maar die heet ook vaak *'n dook*: *doo 't keend is effen nen dreugen dook vuur*, of b.v.: *to, speul miej dee deuk is èëbm* (even) *oet*. Overigens zit het kind in *'n pak* en de uitdrukking: *ze hebt em in 'n pak daon* betekent hetzelfde als het Hollandse: ze hebben hem in de luren gelegd (luren is eigenlijk: luiers).

Na de geboorte gaan de vrouwelijke kennissen al spoedig *hen kraamschudden*: op kraamvisite; omdat men vroeger dan een grote *kreentenweggen* onder de arm placht mee te brengen heet dat ook wel *met 'n krommen aarm kommen* ook al komt men ook met een modern cadeautje als „'n flesken klonnie” (een flesje eau-de-cologne) aan-dragen. Dan raken de praatjes over de „kraomeriej” te gang: *Hef e 't nevvelden goed? Pakt e bes an? Et slaagt net nao de vaar*: het lijkt precies op de vader. Prijkt een kind van donkere ouders met licht haar dan maakt men graag een onschuldig grapje: *dat hef e van 'n melkboer*, of: *hier löp zoovol op 't hoes*, of: *de weg geet langs 't hoes*.

Als de man, wiens ega kraamschudden is geweest, vraagt: *woo is 't met de vrouw?* dan kan de andere antwoorden: *oo, 't zit al in 'n pak* (het kind zit al in het pak het is allemaal al achter de rug); of: *ze hōng a wier op 'n bermoond* (ze leunde al weer op de rand van de bedstee of het bed); of: *'t is 'n fien jungske, 't anhaolden haost nich weerd*.

Vroeger hoefde men niet aan de moeder te vragen of het een jongetje of een meisje was, want een jongen was meteen kenbaar doordat hij getooïd was met *ne peempklokke* (ook wel *pimklok* of *peempelklokke* genaamd): een wollen

muts met een tip of een pluim, die hij naderhand ook nog wel eens vertoonde als de trotse moeder Zondags met hem uitging.

Een Roomse vrouw mag niet „oonder 'n dröppelval hen”, mag het huis niet verlaten, of ze moet eerst ter kerke zijn geweest, maar „in de been” zijn de moeders weer spoedig. *Dee vrouw dee was nog meer dree daag aowerkraams* (oud-kraams) *en don stun ze weer an 't wasschekuuben en wasschen* kan men wel eens horen. De vrouwen hebben het druk, spot de man: *eerappel schellen en 't keend ok nog anweegen*, maar hij voldoet toch gaarn aan verzoeken als: *weegt 't èèbm* (even) *an*, of: *stoot ees an de weeg* (wieg). En als hij alleen bij de *heia* (wieg) zit, wil hij er ook wel bij zingen. Van een vijftigjarigen arbeider uit de stad Enschede hoorde ik nog het volgende wiegeliedje dat trouwens, geloof ik, bekend genoeg is:

Heia heia kappeia

Suuzoo keendken slaopen

Dien vader hodt (hoedt) de schaopen

Dien mooder hodt de boonte kos

Suuzo keendken doo diene eugskes too.

Maar overigens rust de zorg voor het kind toch vooral op de vrouw. Heeft het van die *schreeuwzet* (huilbuien) dan moet zij het sussen door op de stoel heen en weer te hobbelen: *póssen* heet dat met een aardig en ouderwets woord; bijvoorbeeld: *pos em dan ees luk as e nich te vrèè wil wèèn*. En ook dat is maar niet een Enscheder bakerwoordje al komt u het in de boeken nooit tegen: in Dortmund heet dat op een stoel heen en weer wiegen van een kind *pósselen*, in Winterswijk *póskén*, en in Sleswijk-Holstein betekent „póschen” ongeveer hetzelfde. Maar heeft de moeder het te druk, dan stopt ze de kleine *nen vrèemaker*, een fopspeen in de mond; en 'n *sókkertit* of 'n *sókkerpupken*: een lapje met suiker, toegebonden door een touwtje, heeft menigeen ook wel tussen de lippen gehad.

Zijn ze al wat groter en komt u dan nog eens kijken, dan zegt u natuurlijk: *hee hef zik bes had*, hij is goed ge-

groeid ,en als het kind al *piepen* (kussen) kan dan is het al gauw: *piep den oom is!* en de oom beantwoordt de liefkozing braaf door op het critieke ogenblik *piep!* te roepen. Maar dat is ouderwets en de baby's van heden volstaan met 'n kusken of 'n smoksken. *Doek miej is* zei men ook wel als men het kind uitnodigde om wang aan wang te leggen, wat begeleid werd met het roepen van: *doeke doeke doeke!* En denkt U nu niet te gauw, dat dat een persoonlijk bedenksel van deze of gene is, daarvoor wordt het te vaak gehoord en in het Eemsland, ten Oosten van Drente, gebruiken de lui precies dezelfde woorden. En bij al dat gewieg en gesus wordt het kindje soms een bonte reeks van liefkozingswoordjes toegefluisterd. Nogal gewoon zijn: mien *knuufken*, mien *leefken*, mien *sókkerdòdden*, mien *tuutjen*, mien *dölleken*, mien *drölken* en zo nog een hele litanie.

Noew zee toch is, zegt de moeder vertederd als haar lieveling tot rust is gekomen, *et koomp op de sliep* (op de schoot) *in 'n slaop*. Nu gaat het de heia weer in en op weg naar Rusland. Laten wij ook hiermee eindigen. Iej zollen der anders haost met in 'n kraom kommen.

HET MENSELIJK LICHAAM

We spreken wel eens geleerd en doktersachtig van het *licham*, maar toch veel vaker van de *hoed*, dat is: het lijf. Men heeft drukte „op de hoed” of voelt zich „in de hoed” (van binnen) niet al te best. Ook *lief* is een gewoon woord, maar dat is toch het best met „buik” te vertalen: buikpijn is *liefzeert*, en iemand die geen goede afgang heeft (maar ook wel iemand die niet goed van zijn geld kan scheiden) is *hardlievig*. En *hoed* is wel hetzelfde woord als het Hollandse „huid” maar het betekent dus iets anders, en wat elders „de huid” heet is bij ons: *et vel*.

Voor het hoofd is de gewone (en in ’t geheel niet ruwe!) benaming ’n *kop*, al is het wel beschaafd om te zeggen, dat iemand, „nich goed bie ’t heufd” is; en de boeren zijn zulke paardengekken, dat zij niet van het kopstel, maar van het *heufdstel* spreken. De Hollander vindt dat gekop wel erg onbeschaafd, maar zag er zelf toch geen been in om van „koptelefoon” te praten nadat de Duitser dat ding als „Kopftelephon” in de handel had gebracht. Maar goed! — Het gelaat heet: het *gezicht*, maar men hoort b.v. ook wel: „hee’s zwart van tronie” (hij heeft een donker uiterlijk), en: „’t *oetzeen* hebt ze allees” (hun uitzien, hun gelaat hebben ze eender). En waar een Hollander van „kop” zou spreken, daar gebruiken wij wel *benèt*; van boeren hoorde ik wel: „hej kreeg nen giewerd an de benèt”: hij kreeg een klap (eigenlijk: een geveer) aan de kop. De „bonnet” was een zwarte, zijden muts, die de meisjes vroeger droegen.

Een smal, vermagerd gelaat heet vaak ’n *nebben*, dat is eigenlijk de snavel van een vogel (de *nebbe*): „wat is hee wit um ’n *nebben*, hee hef vast wat oonder de leen”

(wat is hij bleek, hij heeft vast een ziekte onder de leden).

Het voorhoofd heet *de plet*, dat is eigenlijk het „platte” gedeelte. Het wordt evenals kop ook van een dier gezegd, en beschaafder mensen zeggen wel „vuurheufd”, maar onder boeren klinkt dat zeker pretentieus. De *achterplet* is de kruin.

De *oogenbrèèn*: de wenkbrauwen; een enkele maal wel eens de *oogenbössels* (de oogborstels). Voor de wimpers zou ik zeggen „dee oogenhäärkes” (die ooghaartjes), maar misschien heten ze ook wel anders. De oogappel heet *et zeen* (eigenlijk: het zien); *dön-oogen* zijn bolle, uitpuilende ogen; *waalen* heten de dikke kringen die soms onder de ogen zitten: *wat hef e dikke oogenwaalen*.

De *nös* (neus) heet op zijn boers de *neuze*. Over neusgaten wordt zelden gesproken. Neusvleugels zijn evenmin een aparte naam waard, al hoort men ze wel eens de *buuegelkes* (de beugeltjes) noemen. Men snuit zichzelf en niet de neus; „iej mot oew ees snuuten”: je moet je neus eens snuiten krijgen de blagen te horen, die „met nommer elf onder ’n nös” lopen en die zich er mee vergenoegen om „de peunders weer op te trekken” (*peunders* zijn de ponders van de hangklok).

De *snór* heet soms uit de grap nog wel eens: nen *snódden*, maar dat is de ouderwètse benaming. Wel nog vaak: „hee har de nen goen snódden in” (hij was aardig aangeschoten). Zo’n netjes aangekweekte „roep” (rups) heet al jaren een *snór*. Vroeger zag men meer gesnorde fabrieksarbeiders; het stond ook manhaftig en stads, en boers was het niet. Een dertig jaar geleden kon het zelfs gebeuren, dat de arbeider voor „sociaal” werd gehouden als een duftige wis zijn neus ondersteunde. — Van een half mislukte of slordige snor: *net Eepsche kèrmis, hier en daor nen kraom* (Epe is een klein plaatsje over de grens). Van een boer: „hej har ok a luk greunen spörrie onder ’n neuze; ik heb em zeg: hej mos der luk met frissche hoonderköttel biej”. — Van een weelderige dito: „hee har toch nen snódden, daor ko’j wal gaorn van spinnen!”

Boeren spreken nog wel eens van *nen kniewel*, maar dat was toch meer de snorrebaard, die overging in de *bakbaord* de bakkebaard. Die niet te verwarren is met de zagezegde *krintenbaord*, want daarmee is een kleurige collectie van onplezierige puistjes en *oetslag* bedoeld (een krentenbaard). Zo'n klein vurig puistje of een oogstrontje verheugt zich in de bijzondere naam van 'n *vressum* of *wressum* (gelijk in het Westen van Groningen en in Noord-Duitsland).

De *moond* (mond) valt ook nogal eens een aparte benaming ten deel als de eigenaar wat hinderlijk praatlustig is: „hee hef völ an 'n *kebbel*”, „an 'n *praoterd*”, „an 'n *räötöl*” of „an 'n *rebbel*” betekent: hij babbelt te veel. Een ruziemaker betitelt dat lichaamsdeel (als 't een ander geldt) met 'n *snoeten* (eigenlijk: de snuit), maar dat is ruw. Van een brede mond: „nen goen um slaot te etten” (een goede mond om sla te eten; men snijdt de sla-bladen niet stuk bij de maaltijd). En de onfrisse vechtersbazen van vroeger dreigden er graag mee om hun vijand „et èenscheder waopen op 'n bek te zetten” met het mes.

Voor de keel is het woord *kel* bekend, maar de gewone benaming is toch 'n *haals*, b.v.: ik heb 't in 'n haals (ik heb keelpijn). Iemand iets „in 'n haals hangen” is iemand iets wijs maken en terwijl den Hollander iets „de keel uithangt”, zegt de Twent (evenals de Drent of de Geldersman): *et haank mij 'n haals oet*. Het verkeerde keelgat heet 'n *onrechten haals* (evenals in Sleeswijk-Holstein!) bij de boeren, terwijl in de steden meer van 't verkeerde haalsgat en ook wel van 't *zöndaagense haalsgat* gekuierd wordt.

De huig heet hier en daar in Twente wel eens de hoek, maar de meeste lui weten er geen naam voor; van oude Enscheder boeren hoort men nog wel *de klep*, b.v.: hej hef de klep zoo rood. — Van kinders, die er gauw mee klaar staan om een ander de tong uit te steken („oet te newwelen”): „'t *blad* laoten zeen, dat kan e”; of: „hee hef 'n groot blad”; schoon anders *tong* de gewone naam van dat lichaamsdeel is.

Et *gäögel*: het tandvlees. „'n Dokter hef mij 't heele gäögel lostrokken”; „ik heb de roos in 't gäögel”. Ook

wel in het meervoud: de *gäögel*n of de *gäögels*, terwijl het geheemelte veelal 't *verheemelte* heet. Voor het tandvlees kennen ook Bremen, Oost-Friesland en Westfalen de benaming „gagel”: een echte Saks dus dit woord! — Een kletsmeier heet in Twente ne *gäögelpiep*.

Over de kin wordt niet vaak gerept, maar een flinke onderkin haast men zich *nen kwettel* te noemen. De wangen zijn de *kenbakken*, de kaken de *kieuwenbut* (de kieuwbotten), de kiezen de *koezentaan* (bij boeren vaker de *kieuwentaan* of de *kiwwentaan*). Van de tanden kennen we voornamelijk 'n *oogentaand*, de hoektand in de bovenkaak die volgens de volksmening tot vlak onder het oog doorgroeit; en 'n *wolventaand*, de wolfstand, die moeilijk te trekken is, zodat van een moeilijk, onhandelbaar mens wordt gezegd: *hej hef nen wolventaand*.

De *dunegge* (uitgesproken als de *dúnneĳ*) is de ouderwetse maar toch nog in 't geheel niet verouderde benaming van de slaap, waarboven de *ooren* (de oren) prijken. De oorlel heet bij gebrek aan beter wel het *oorbelke* (oorballetje); de randen worden op het land *de krèmpen* genoemd. Tot een goedgelovig mens, die zich wat laat wijsmaken: „laat oew toch gin ooren aannèèien” (laat je toch geen oren aannaaien), en van een lichtgeraakt en driftig man: „hee hef de ooren kot an 'n kop zitten” (hij heeft de oren dicht aan zijn hoofd zitten).

Laten we de patient nog eens verder onderzoeken:

'n *Nekken*: de nek, waarvoor ze in Lonneker, Oldenzaal en verder in het Noorden van Twente 'n *nek* zeggen. Een kind dat op iemands schouder (*schoolder*, *schólder*) rijdt zit op 'n *niknak*. Het schouderblad heet: et *leppelblad* of 'n *leppelbot*; ook wel van een dier, b.v.: wiej hebt vanmiddag 'n leppelblad in 't moos (in de boerenkool).

De romp wordt niet in zijn geheel genoemd; het woord *roomp* is wel gewoon, maar het betekent: een vrouwenlijfje of de bak, die in de molen het gemalen zaad opvangt; et *koffierumpke* is het schuifje in de koffiemolen.

De *ruw* (rug) heeft geen ruggegraat, maar *nen ruggen-*

straank. Een hoge rug is *nen pókkel*, want onder *nen beult* wordt een hoogte, een heuveltje verstaan. De zij van het lichaam is: *de zied*; de leest: *de knep* of *de tallie* (*taille*); de heup: *de hup*; de navel: *'n navvel*; de borst: *de bos*, en de buik: *'n boek*; de mannelijke schaamdelen heten: *'t gemechte*.

Laten we de *longen*, de *lèèwer* (lever), *'t het* (het hart) en de *nieren* (bij dieren spreekt men van de *nuuren*) alleen maar bij name noemen. Niet echter zonder er aan toe te voegen, dat van iemand, die naar zijn ouderlijk huis verlangt, gezegd wordt: „hee hef de long nao hoes hen hangen”; en bijvoorbeeld van iemand, die zin heeft aan de foezel: „hee hef de long der nao hangen” (hij heeft de long er naar hangen). Dat zal wel een Saksische uitdrukking wezen, want ook in een oude Munsterse kroniek is sprake van een geldzuchtig man, die „die lunge na dem gelde henck”; en verder leest men in een stuk uit de omgeving van Winterswijk: „doo kreeg e 'n hekel an 't boeren en verhuusden e nao ne wonnige dee zien schoonvader an genk (behoorde); ziene vrouwe hadde altied de lange nao 't dorp hangen”. Dat zal een variatie zijn op „longeren”, dat in Groningen en elders op Saksisch gebied betekent: verlangen naar. — Van een lekkere spijs: „et smaakt as kuut en lèèwer”. — De driehoekige holte midden op de borst heet de *hetskoel*, de hartkuil.

De *aarmkoel* is de oksel; *'n elbaom* de elleboog, *'n pols* de pols. Als er vroeger iemand ziek was dan voelde men hem graag de pols en zei dan zoiets als: „et is nog nich zoo slim, 'n pols slót nog wa”. Oude boeren controleren of de pols wel *kakkedól* (= regelmatig) slaat; in Limburg en Vlaanderen heet het, dat een pols „kadul” slaat.

Dat was em aower de haand wil zeggen: dat stond hem niet aan, dat had je niet moeten zeggen, het was zijn eer te na. Men onderscheidt de *rechterhaand* en de *leenkerhaand*, maar rechts en links heet bij boeren *rech en lóch* en een linkshandig mens is *nen lóchvoes* of *nen leenksen*; het woord *lóch* is hetzelfde als het Engelse „left” (links, *voes* is vuist).

Ne *gapse*: een handvol (b.v.: ne *gapse* vol kessen, een handvol kersen); de *knökkeln*: de knokkels; de *köp* van de vinger: de vingertoppen; de *nèègel* of de *nèègel*n: de nagels; nen *reupnèègel*: een nijdnagel (al hoort men in Twente ook wel eens van nen *taonèègel* of *streupnèègel*); heeft men last van *nèègelreujen* dan zweert de nagel er af.

De namen der vingers zijn: et *lutken* (de pink), 'n *reenkvinger* (de ringvinger), 'n *langen vinger* (de middelvinger), 'n *wiesvinger* en 'n *doem* (de duim). Maar op het land om Enschede wordt meestal gesproken van: 'n *lutjevinger*, 'n *op-één-nao'n-echtsten vinger*, 'n *milsten vinger*, 'n *vönsten vinger* (eigenlijk: de voorste vinger) en 'n *doem*.

Van oudere lui — die aan rijmsels, vogelspreukjes en aan spreekwoorden meer aardigheid hebben dan het jongere geslacht — kan men nog een boers vingerrijm horen als het volgende, dat op de vingers wordt afgeteld en dat in iets andere vorm in Drente, Zwol en Deventer bekend is: *lutjedeenk*, *gaoldveenk*, *lange leuper*, *luuzenknepper* (luizenknapper), *beiertepper* (biertapper).

En daar komen tot slot de onderdanen, „de been”. In het Hollands worden die ook wel onvriendelijk de *poten*” geheten, maar dat is in het Twents toch niet gewoon. Niet alleen bezitten paarden en duiven volgens de liefhebbers *been* en (geen *peut*), maar ook een koe, hond of hen kan 'n zeer *been* hebben. „Trap hem (die hond) niet op de *poten*” is in het plat veeleer: „trèèdt em nich op de *veut*”. En boeren praten ook van *taofelbeen* (stedelingen echter wel van: *taofelpeut*), en van *veut* als zij de korte, dikke pootjes van een staande klok bedoelen. Spreken stadsen ook al wel van een *stoolpoot* (stoelpoot), op het land hoort men gewoonlijk gewagen van *nen stoolstaven* of *nen stoolstalen*; het woord *stalen* (staaln) alleen wordt vnl. gebruikt voor het pootje van een ijzeren pot en in het Platduits is die naam ook wijd en zijd bekend.

Maar zoals het de benaming voor de bijlensteel (zie blz. 16) vergaat, zo is ook het lot van dit woord: het wordt beconcurrereerd door „poot”, dat door de jongeren al meer

gebruikt wordt. Maar de jongens gaan wel *pootjebaan* en die van „peutkebaan” zou spreken zou toch dapper uitgelachen worden. En u verwachtte uit Twente geen brieven, die eindigen met „een flinke poot”, want van handjesgeven heeft de Tukker een vaak onoverwinnelijke afkeer en de uitdrukking doet hem op zichzelf al zot aan.

De onderdélén van de onderdanen had u ook graag genoemd gezien? Welnu:

't *gestrit*: het kruis; waarvoor men ook wel zegt: 'n *straampén* (waarmee meestal een gevorkte boomtak bedoeld is).

de *bas*: de dij; meervoud: de *bassen*.

de *kneehamer*: de knieholte. „Wat hek 't in de kneehamers!” — Boeren spreken van *kneihamer*, maar ook wel van *de kneewage*; en elders in de Twent: de *knee-aome* of *knee-wale* of de *knee-koele*.

in de hoek zitten: op de hurken zitten.

de *kuiten*: de kuitén; de *schennen*: de schenen.

'n *voot*: de voet; 'n *teen* (boers is: 'n *tei*), meervoud: de *teen* (boers: de *teie*); 't *èènnkel*: de enkel; 'n *hak*: de hiel; de wreef is de *vri-j*.

eksbeen (x-benen), *oobeen* en *kaabeen* kennen wij ook. En iemand, die „op 'n tip” loopt, zodat de hak van de ene voet de grond niet raakt, die *peenkt* of *pinkt*. Mank lopen heet: *maank gaon*, schoon boeren, die graag de schijn van ruwheid vermijden, ook wel zeggen: *hej geet vallend* (hij gaat vallend); elders wordt het slachtoffer nen *hoompelpoomp* of nen *haampelman* genoemd, of (met het oog op de ongelijke beenlengten) aangeduid met „Hengel en Boorn, hoonderd en èèn” (Hengelo en Borne, honderd en een).

We zijn er nog niet! — Maar laten we de naald maar in 't spek steken, want een mens kan nu eenmaal niet alles in een boek zetten en den patient begint het te vervelen om nog langer voor bezienswaardigheid te spelen en Pinkstern en Paoschen te laten zien. — Wat 'n weer!

DE LUIE EVERT EN CONSORTEN

De Twentse boer is evenals de Twentse stadsbewoner geen „liefhebber van de natuur”, dat ligt in de aard van zijn leven en bedrijf. Hij maakt deél uit van de natuur, die hij overigens vaak heeft te vrezen en te bestrijden. Vroeger toen het land bevolkt was ook met wilde dieren en boze

geesten zal de boer zijn huis, zijn veste, na de schemering wel niet graag verlaten hebben. En ook vandaag aan de dag zit hij het liefst veilig in de haard of in de keuken bij ander kuiervolk en geniet hij nog evenzeer van historie's over griezelige ontmoetingen. Daar is bij voorbeeld het *hee-menneken*: een mannetje of een spook dat 's avonds bij ruw en onstuimig weer een eentonig geroep van *heej! heej!* laat horen. Beantwoordt iemand dat geroep met *heej!* dan springt het heemenneken hem plotseling op de rug en verlaat die zitplaats niet voordat de ander zijn

woning bereikt heeft terwijl het hoe langer hoe zwaarder wordt. De Twentenaar lacht wel graag om zulke geschiedenissen, maar hij luistert toch ook met veel plezier als hij voor de tiende maal hoort verhalen hoe het onbestemde gevaar zich tot dit duivelse personage verdicht.

En de moderne stadsbewoner vindt zulk „bijgeloof” soms hoogst achterlijk, doordat hij geen gevaar meer kent met zijn politie, bliksemafleiders, vast salaris en straatverlichting. Maar als ik lees, dat de moderne wereldreizigers, die onze vliegeniers toch zijn, over „de man met de hamer” spreken, die een zelfde vliegmachine de hele reis met zijn vernielzucht plagend achtervolgt, nu, dan is mij zijn veilige en verlichte spot weer geen oortje waard.

Van iemand, die zich lui toont of die door sloomheid bevangen is, zegt het Twentse boerenfolk vaak: *hee hef luien Eeverd op de rug*: hij heeft de luie Evert op zijn rug zitten. Vooral in het geval dat iemand niet verder kan werken door de hitte: *hee hef 'n luierd op 'n balg, haank 'n heeln dag op 'n schuppenstel* (hij is door den luiaard bezeten, hij leunt de hele dag op de steel van de spade in plaats dat hij ijverig door spit). In Eibergen betrapte ik ook een arbeider die zei: *den hef èèwert ok te pakken* (die kerel is ook lui).

„Evert” is dus het luiheids-duiveltje, dat zijn slachtoffer bezeten houdt (hij zit op diens rug) en tot „teumig gaon” (nietsdoen) en apathie verleidt. Ook in andere Saksische gebieden zoekt deze „plaag-geest” zijn slachtoffers, al presenteert hij er zich onder een andere naam. Ook de Groningers zeggen: „hai het loi Evert op rog” (= hij is lui) en in een Westfaals woordenboek leest men: „du hes Hermen op dem nacken”, in dezelfde betekenis. En nog verrassender is het te vernemen, dat er Engelse dialecten zijn waarin een vadsig persoon wordt aangeduid met de woorden: „hij heeft Laurens op de rug”. Dat is waarachtig krek hetzelfde en er wordt nog bij verteld, dat het daar ook gezegd wordt van een arbeider die onder de hitte bezwijkt, die „het lui-buis aan heeft” zoals we in Twente ook wel

zeggen. Een oud-saksische kwelgeest, die op de rug van een der Saksische veroveraars eeuwen geleden als „blinde passagier” mee naar Brittannië gezeild is zou men zo zeggen.

Van zo'n vadsigen kerel, wiens werkader is gesprongen en die „de zevende dag zoekt”, wordt in het plat ook soms gezegd: *hee hef loomjan* (of: *loomensjaan*) *op de hoed*. Met „loomjan” is gelijk de lezer al begrijpt, „de lome Jan” bedoeld, die wel een naaste verwant van Evert zal wezen. Ook in de Achterhoek kan men aan een luiaard horen vragen: Heeft Loomman u onder? — zoals ik in een woordenboek lees. In de volkstaal op de Veluwe heet het: „den iever plaagt hem” (= hij is lui) en in andere streken verbergt de luie daemon zich onder de arm, want daar zeggen ze: „het schuilt hem onder de oksel” (hij is lui).

Er bestaan echter ook plaaggeesten, die de mens op een andere manier uit zijn gewone doen brengen. Die hem met een kwellende gedachte vervullen en hem met een zorgelijk gezicht doen neerzitten. Dat zijn dus niet zo zeer de lui, die van nature al „diepzinnig” (zwaarmoedig) of telkens „in de suuzaansie” (afwezig met de gedachten) zijn. Nee, dan is het een bezetenheid (een „obsessie”) die het slachtoffer ineens verslagen en moedeloos maakt. Van zulk een patient heet het: *hee hef de iep op 't lief*. Ook wel: *hee hef de iep op de hoed* of *op 'n balg*. Verslagen en „éénbeumig” (in zich zelf gekeerd) zit zulk een *ieperig* mens te „piekeren” over b.v. financiële moeilijkheden die hij ten onrechte onoverkomelijk acht.

Over de oorsprong van het woord *iep* het volgende. Ook in andere streken, in Noord-Holland o.a., hoort men wel zeggen: wat ben je vandaag hiep (of: iep), d.w.z. neerslachtig. Vroeger gebruikten de dokters voor zwaarmoedig, neerslachtig graag het geleerde woord *hypochonder*, maar ook het volk is van zulke gewichtige woorden lang niet afkerig en in het plat van Groningen b.v. is „iepkonterig” nog tamelijk gewoon. De dokter is trouwens altijd een leverancier van vreemde woorden geweest. Maar het woord

was toch wat lang en daarom werd het graag verkort tot *ieþ* of hiep evenals we van een neerslachtig of knorrig mens wel zeggen dat hij „uit zijn hum” (= humeur) is. In dat doodonschuldige woordje *ieþ* heeft de Twentenaar ondertussen weer dadelijk de naam van zo'n kwel-duivel gezocht! Overigens hoort men in Twente (en ook in Groningen) ook wel: „hee hef 'n *knieperd* op de hoed” (hij heeft de knijper op zijn lijf).

Is iemand van nature jachterig en zenuwachtig, dan heet hij *hilibilderig*, *óntralie* of *ónbie-ig* maar gebeurt het plòtseling dat hij „het op de heupen krijgt”, dan *hef e't uuwel op de rug* (heeft hij het euvel op de rug). Als een klein kind of een veulen van een of anderhalf jaar ineens opnieuw gaat zuigen zeggen de boeren: *et krig 't titten-uuwel ok wier*.

Ook gevoelens van angst en schrik worden ingegeven door kwade geesten die de arme mensen belagen en bespringen. De angst „overvalt” hen en men kan een ander de schrik „op het lijf jagen”. De Twentenaar zegt: *hee har 'n èèzel op de hoed*, d.w.z. hij durfde niet, hij was bang en ijsde er van. Ook *èèzelig* voor: bang, schrikachtig is een gewoon woordje. Onder andere namen kent men in Oost-Nederland ook elders het schrik-duiveltje wel. Als men zich „een aap schrikt” wordt te Dinxperlo wel gezegd: *de gruwuwel zat miej op de nekke* gelijk wijlen D. H. Keuper mij meedeelde. En in een stuk dialect uit Ruinerwold (Drente) staat te lezen: „Kerel, wat leupen ze! Ze hadden *de bangerd* agter de broek, heur”.

Weer andere plaaggeesten zijn er, die de mensen vervullen met jaloersheid en leedvermaak. Van zulke lui met achterbakse streken wordt ook in het plat gezegd dat zij „ze achter de elleboog hebben” en zo staat ook de Twentenaar aan allerlei emotie's bloot. Maar hij waardeert daarentegen een man met een bestendig humeur en een gestadige werkkraft, een man die op zulke ingevingen en nukken weinig uitdoet en die stàat voor zijn woord: „nen stäörigen keerl”. De Twent vreest zijn vaak krachtige

emotie's, hij streeft naar zelfbeheersing, maar doorgrondt zijn eigen gemoed vaak minder dan dat van een ander, probeert het ijs van èen nacht te vermijden en is weinig resoluut doordat hij zijn ingevingen wantrouwt. Hij laat zich in gemoede vijf maal „neugen” (uitnodigen) voor hij zich een tweede glaasje of kopje laat opdringen. Hij tracht te worden wat hij wil wezen: een gelijkmatig temperament, al voelt hij zich vaak genoeg een speelbal en belaagd door het kwade, dat hem het leven zuur maakt, zijn zelfvertrouwen en ook zijn telkens weer zwak oplevend verlangen om Christus na te volgen ondermijnt.

Wat hier demonen en plaaggeesten werden genoemd zijn de vertegenwoordigers van het wilde, het planloze en doellose. De onberekenbare willekeur van het natuurgebeuren, de onbegrijpelijke grilligheid van de gemoedsbeweging is het die tot hun verbeelding leidt. Het geheimzinnige, de angstige stilte, de huiveringwekkende sprake van de ongerepte natuur weerspiegelt zich in hun karakter (Prof. G. van der Leeuw). En niet slechts hier en daar, maar schier overal naar 't schijnt en in alle tijden ook ontwaken zij in de fantasie tot leven en gestalte: de troldezens in Skandinavië, de utukku in Babylonië, de djinnen in de Islam. En evenals de Germaanse volken de „wilde jacht” kenden, die de schrik van de winternacht verbeeldde, zo sprak ook de klassieke oudheid van de *meridianus demon*, die de griezels van het zwoele middaguur belichaamde en ook al een broer of anders een voorvader van den luien Evert schijnt te wezen. „He wanted to work”, schrijft Aldous Huxley in een zijner romans (Crome Yellow 234), „but the hour was a drowsy one. The meridian demon was upon him; he was possessed by that bored and hopeless post-prandial melancholy which the coenobites of old knew and feared under the name of „accidie”. — Kinderen van de vrees zijn zij, van de hypochondrie en de waanzin, slapend in de jungle van het gemoedsleven en door den fantaisierijken minnaar of den „primitieven” landman of door den dichter in het leven „geroepen”

gelijk Shakespeare het zijn Theseus zeggen laat na die verwonderlijke verhalen der gelieven:

The lunatic, the lover and the poet

Are of imagination all compact:

One sees more devils than vast hell can hold . .

Kinderen van het leed, ook dat zijn zij. Een dichterlijke, schoon wat kunstige uitbeelding van de obsiderende demon van het liefdesleed vormt het gedicht *The Raven* van den Amerikaan E. A. Poe. Elders weer verschijnen zij terloops als bij dien neerslachtigen Engelsman die het gevoel heeft alsof de ganse dag „a black dog” achter hem aan tippelt (Priestley, *The Good Companions*). Bij den intellectueel aangelegden mens neemt het demonische weer andere, teerder vormen aan, die van de twijfel vooral: de twijfel bekruipt hem, maakt hem machteloos, is thans wat zich aan het Middeleeuws-gestemde gemoed als verzoeking van den Boze voordeed. Men behoeft overigens geen twijfelaar te wezen om het demonische te kennen, want onze zwarte gedachten en de verveling, onze grillen, domheden en waanwijsheden, de kwade humeuren en het zelfverwilt, zij allen gedijen, zoals Bierens de Haan zegt: in die demonische chaos „uit de bewogenheid waarvan alleen het betere bewustzijn de mens kan redden”.

HOOFDSTUK VI

VAN VLAS TOT LINNEN

Dat moet toch een lankwijlige bedoenerij geweest zijn met dat vlas! Wat een duurzame zorg en belangstelling eiste de verbouw van het lijnzaad, het spinnen van de garens en het reiden van het „dook” als men net gekleed wou kunnen gaan of een uitzet wou maken die gezien mocht en moest worden. Nu waren die toewijding en ijver hier heel natuurlijk, omdat ze een arbeid golden, die niet ten gerieve van anderen verricht werd, maar ter rechtstreekse voorziening in eigen behoeften; en een arbeid, die de penningen in de geldbuil liet en die tenslotte de wichter ook nog een bijzonder genoeg beloofde: de spinvisite. Was het spinnen nog tot aan het eind van de vorige eeuw een onvermijdelijke bezigheid van elke huisvrouw, het wèven echter werd al veel eerder aan beroepslui overgelaten.

Van de vele bewerkingen, die het vlas te ondergaan had voordat het op het spinrokken belandde, spreekt het volgende raadselrijm, dat men van Twentenaren nog kan horen, maar dat over heel Nederland eveneens bekend is geweest (tot in Vlaanderen toe):

Eerst toen was ik jonk en schoon,
 Toen had ik een blauwe kroon;
 Toen werd ik oud en stijf
 En bonden ze me 'n zeel om 't lijf.
 Toen lieten ze mij in 't water zinken
 Tot zoolang dat ik begon te stinken.
 Toen werd ik gehouwen en geslagen
 En van heeren en dames werd ik gedragen.

De schoolmeester van vroeger wist wel, dat rijmen als het bovenstaande niet vandaag geleerd en morgen vergeten

werden! Mij werd het onder anderen meegedeeld door een tachtigjarigen boer uit Usselo, die zich overigens niet licht aan het „Hollands” zou wagen.

Maar ter zake!

Volgens het zeggen van de oude mensen — ik doe niet anders als navertellen — werd het *lienzaad* (vlaszaad) in April of begin Mei uit de hand gezaaid, soms op een stukje land, dat daar geregeld toe diende en meestal *et lienstuk* (de vlasakker) heette. Na zorgvuldig wieden achtte men het *lien* of het *vlas* rijp als de stengels van onderen geel en het zaad bruin was geworden. Het vlastrekken vond gewoonlijk „effen vuur Suntjaopek” plaats. „He’j ’t vlas al trokken? — Nee, wiej hadden ’t nog nich riep”.

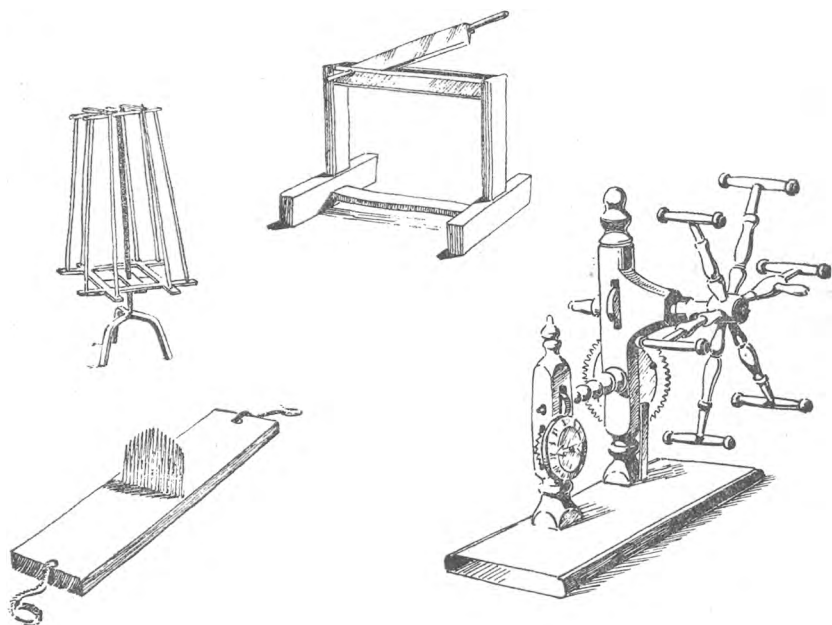
Nadat het aan schoofjes was gezet volgde het *reppelen*: het werd door ’n *reppel* (de repel) — een plank met loodrecht daarop een 15 à 25 ijzeren tanden — gehaald om het te ontdoen van de zaaddozen, de zgn. *knotten*, die in de zon werden gedroogd om ze later te dorsen of tot veevoer (lienkookken) te gebruiken. Het vlas zelf werd weer „an busschen” gebonden om het te laten *reuten* (rotten) in kolk of beek. Ook in de steden van Twente vond men tot in de vorige eeuw *reutkoelen* (reutkuilen), die velen ergerden doordat ze een vermaarde stank produceerden, en sommigen in het verweer brachten doordat ze het viswater bedierven; in 1785 protesteert het Huis Almelo nog tegen het reuten in zijn „particuliere Visscherijen”. Bovendien moest de boer er zorg voor dragen, dat het vee zijn drinkwater hield en dat bracht hem ook al in verlegenheid. Reeds in de zestiende eeuw bepalen de boeren van de Hengevorder marke, dat alle inwoners alleen „in die cleyne kolck sullen roeten haer flass ende hennep, ende anders nergent. Ende die Groote Kolck sal tot een Wetterkolck der gemeene beeste onderhouden worden, ende daer sal niemants inne roeten”, of hij verbeurt zes stuver Brabants.

Laat het vroegere reutwater zich nog bij menig oud erve gemakkelijk terugvinden, tal van boeren moesten zich

er mee vergenoegen om het vlas in hei of wei uit te spreiden en het aan regen, dauw en gieter over te laten om de spinbare vezels van het hout en de schors te bevrijden. Dan na een veertien dagen te zijn *spröd* of *spred* (gespreid) heette het *tie-eg* (dat is eigenlijk: tijdig, zijn tijd bereikt hebbend) als de omhulsels loslieten, en volgde het *op-nemmen* (opnemen) en het *opbeenden* of *riezen*, waarbij het vlas tot bosjes van bepaalde grootte (zogenaamde *rieskes*) werd gebundeld.

De etappe daarna bestond uit het *braken*, dat ten doel had om het inwendige hout van de stengels te breken. Daarbij moest het vlas goed spreu, bros wezen, zodat men het 's winters eerst boven het vuur of in de broodoven warm maakte. Pas daarna werden de bossen stuk voor stuk en van kop tot gat *in de braak* geknikt en gekneusd. Soms echter daaraan vooraf ging het „platbokken”, waarbij de zaak met een *bókke* (een zware houten, van onderen geribbelde beuker) nog eens extra murf gebokt werd.

Op het braken volgde het opruimen van de waardeloze afval, de zgn. *schiew* (elders in Nederland de scheven of het schif geheten), waarmee men niet veel meer wist te doen dan het weg te smijten of het als brandstof te gebruiken. Het vlas werd dan in *booltens* samengebonden: *nen booltens* omvatte twintig handvol. En vervolgens ging om het nu verkregen vlas in soorten van verschillende kwaliteit te verdelen het *hekkelen* aan. Dat gebeurde door de booltens eerst op *de grovve*, later op *de fiene hekkel* uit te kammen en wat er dan aan afval overbleef heette de *stethakke*, dat gewoonlijk aan den lompenjood werd verkocht als men er tenminste geen *peerdeslet* (paardededeken) van liet weven. De volgende afval — de *hee* of de *spiet* en de *plukke* was weliswaar lang geen vlas van de beste soort, maar kon toch wel gesponnen (soms dadelijk van de hekel op de klos van het wiel!) en verweven worden. Het allerbeste vlas werd echter eerst nog in *diessens* (bundeltjes uit een handvol vlas bestaande) gedraaid en dan pas weggelegd tot de tijd van spinnen was aangebroken. De

De Kroon, de Braak, de Hekel en de Haspel

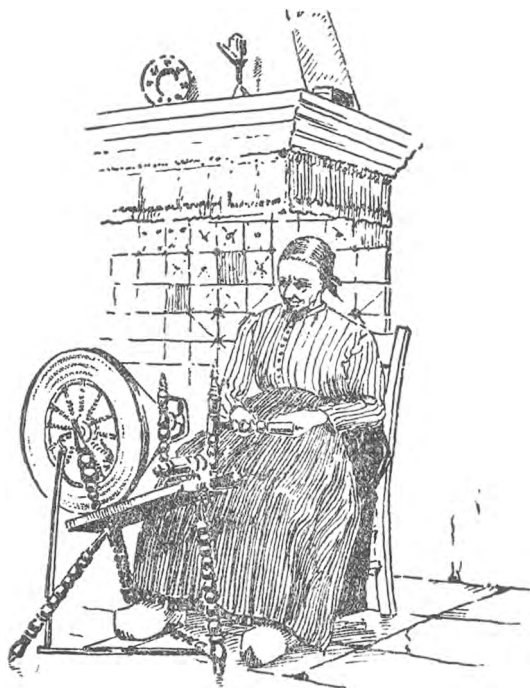
diessen kwam dan op 'n *rokken* (het spinrokken) terecht en vandaar werd het vlas in draden op de klos gesponnen onder ijverig getrap en gepluis van de spinster, die het volgende werkje graag aan jongens overliet: het garen van de klossen moest met behulp van de *haspel* in strengen gewonden worden. Geen oude boer haast, die niet voor zijn moeder gehaspeld heeft. Als het wijzertje van de haspel knapte en een cijfer verder sprong, dan had men *nen beend* (een bind), die samengebonden werd en verenigd tot twintig bind, die 'n *stuk* vormden. Meester Heuvel (die ons leert dat men in de Achterhoek niet van bind, maar van „bond” sprak) vertelt, dat een volwassen maagd twee stukken per dag moest kunnen spinnen.

Nu ging het naar den wever, die *vlessen linnen* (linnen van vlas) met het *vlasgaorn* (vlasgaren) fabriceerde, terwijl het *plukgaorn* als schering met het *heegaorn* als inslag tot grof

linnen verweven terugkwam. Het *dook* (lijnwaad) werd dan op de bleek uitgespannen (dat heette: het doek „hagen”) met behulp van houten *dookstikken* (pennen) en telkens met 'n *geetkloomp* (de aan een lange stok bevestigde gietklomp, waarmee de huisvrouwen handig wisten te manoeuvreren) besprenkeld zodra het weer droog was. Vervolgens ving het *buiken* (buiken, schoonwassen met loog) aan, waartoe het linnen in een ton of kuip werd bedekt met een laken met houtas waardoor men kokend water liet sijpelen. Dat werd nog verschillende malen herhaald totdat het nu helder witte linnen gedroogd en opgerold verdween in kist of kast al werd er wel eens een smit (*ne smit* bedroeg zes el) van verkocht.

De huisvrouw van vandaag zou denkkelijk de schrik om het hart slaan als zij zich voor zo'n veelzijdige opgave gesteld zag, waarvan een oude boerin me eens getuigde: et was ne luuzeriej! Zij zou recht hebben op het medelijden van ieder die zich nu (met zijn beurs en met de smaak van C. en A. te rade gaande) in een haastig gekocht costuum laat steken waarvan hem de herkomst onbekend en onverschillig is. Na de intensivering van het boerenbedrijf, de verbetering van de zuivelbereiding, de komst van de kunstmest en de graancrisis van 1877 kreeg de veeteelt ook bij ons meer betekenis en verdween de vlasplant voor goed van de akkers; en wij, stedelingen, zijn blij, dat we nog haver van rogge kunnen onderscheiden. Vondel schrijft: „'t Was fijn berokt, maer grof gesponnen” (d.w.z.: het plan was slim opgezet, maar de uitvoering was onhandig) en dat leert ons, dat de uitdrukking „iemand leed berokkenen” bij het spinwiel geboren moet zijn. Maar gewoonlijk weten we niet meer wat: „iets op touw zetten” (dat is het weefgetouw), „een hekel aan iemand hebben” of „op iets vlassen” van huis uit betekenen. En bij de boer is dat waarlijk niet anders! Een zegswijze als: *de row steet in de hekeltaan* (de rogge heeft de hoogte van de tanden van een hekel bereikt) is nog duidelijk genoeg. Maar niet algemeen meer bekend is het spreekwoord: *as 'n haspel*

genog hef dan zeg e knap (dan zegt hij „knap”), dat bij luidruchtige oprispingen na de maaltijd nog wel eens uit de oude doos wordt gehaald. Een bind gehaspeld garen werd in goede orde gehouden door het touwtje er om heen, dat 'n *fissel* heette, maar de uitdrukking: *hej hef 't oet 'n fissel* (d.w.z.: zijn zaken lopen verkeerd, hij gaat een

faillissement tegemoet) hoort men alleen nog van de antieken. Tot iemand die nog laat 's avonds aan de arbeid is wordt soms geroepen: *he'j 't leste hoonderd nog nich vol?* Hetgeen me verklaard werd als te zijn ontleend aan het haspelen van plukke, waarbij een bind uit honderd draden bestond; maar de boerin, die me dat vertelde, was een buitengewone taal-kenster.

We voelen ons al lang op ons gemak in een confectiepak.

Maar het nieuwe is, dat de oeroude productie van eigen-gereide kleding rechtevoort nu ook op het plattelànd is stop gezet. Het lot van de karakteristieke en vaak mooie volksklederdracht is daarmee meteen beschoren; want de winkels zijn „ruim gesorteerd” maar niet in knipmutsen.

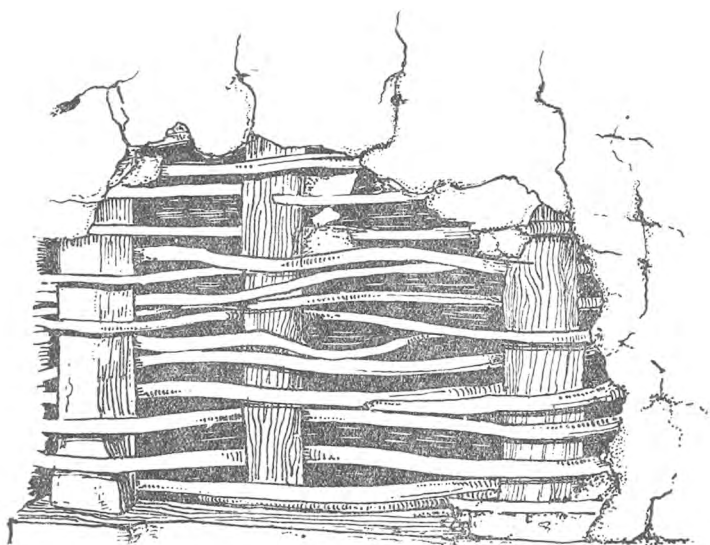
VAN OUDE VLECHTKUNST

Er zijn nog enkele woorden in omloop die ons niet aan het vroegere spinnen en weven doen denken, maar aan een andere kunst, eveneens oer-oud: de vlechtkunst. Zeker, er leven nog enkele mandenmakers, er leven misschien nog enkele boeren die zelf een korf of een wan weten te vervaardigen. Maar voor de rest is die vlechtkunst al lang verdrongen naar de fabriek. En naar de „bewaarschool”; daar schiepen we tenminste kunststukken van mandjes, die door de moeders jarenlang ten toon werden gesteld in de huiskamer; totdat het iedereen, ook de makers, begon te vervelen.

Maar wat de fabriek opslokte, dat waren de resten van de vlechttechniek slechts, die nog in leven waren gebleven. En dat waren armoedige resten. De muren van steen kennen we immers al lang en als er wat kapot is komt de metselaar; en zelfs als de boer u zegt: „wiej bint an 't messelen”, dan doet hij dat niet zelf. Hoogstens helpt hij een toetast en loopt hij verder in de weg. Maar vroeger moest hij zèlf voor zijn huis zorgen en hij kon het ook. De woningen waren toen van hout; nog altijd spreken we in 't plat nog van „'n hoes timmeren” en niet van „'n hoes bouwen”. Het huis bestond uit een geraamte van eikenhout, waarvan de openingen werden opgevuld met gevlochten twijgen (*sprenkelen*), die met leem besmeerd werden. Wat dan ontstond heette een *wand* of *waand*; dat woord komt trouwens ook van „winden”, evenals „band” van „binden” afstamt. Maar voor ons is de gemetselde muur al zo gewoon, dat de doorsnee-Twentenaar het woord *waand* haast niet meer gebruikt. Een ouderwetse stedeling

zal u misschien weten te vertellen, dat hij in zijn jongensjaren een uitgevallen tand tegen de muur gooide en dan er bij zei: „taand, ik smiet diej an de waand, leeven Heer, gew miej nen taand weer”. En dat is dan alles.

Maar de boer onderscheidt nog wel de gevlochten „wand” en de gemetselde „muur”. Een *leemen hoës* zou men in Twente weliswaar al vergeefs zoeken, maar in oude boeren-

Brokstuk van Schuurwand in Vakwerk op het Erve De Vinke
bij Rossum

schuren laat zich toch nog wel eens een stukje „wand” ontdekken. En een enkele maal kan men op lui, die te veel hooi op de vork nemen, dit spreekwoord horen toepassen: *a'j te vól leem an de waand smiet dan vaalt 't er licht of.*

Men spreekt bij zo'n oud huis van „vakwerk” en wij denken gewoonlijk daarbij aan een muur, die door de posten in verschillende „vakken” is verdeeld; zoals de Twentse boer ook spreekt van de *riejmuren* (een *riej* is een lat die loodrecht op de *pöste* staat). Maar zo is het toch niet, want

vak betekent eigenlijk vanouds: „vlechtwerk”, later ook: „omvlochten” ruimte”.

Dat brengt ons weer op iets anders. — Naast „pak” kent het plat „peksken” (pakje), maar op sommige plaatsen in Twente wordt „pekken” (en niet peksken) gezegd. Een *vekken* is derhalve eigenlijk: een klein vlechtwerk (een „vakje”). Maar u weet misschien niet wat het Twentse, voor den boer zo alledaagse woord thans betekent. Welnu, een *vekken* is het achterhek van een wagen, dat in- en uitgeschoven kan worden. Tegenwoordig bestaan de vekkens gewoonlijk uit aaneengespijkerde planken; alleen de turf-wagen heeft nog wel een *vekken* van gescheiden latwerk. Maar vroeger werd zo’n achterhek uit twijgen en stokken samengevlochten, vandaar de naam.

Een *vekken* was dus een *gevlochten afschutsel* en nu begrijpen we ook hoe het komt, dat er hier en daar akkers in Twente liggen, die door de eigenaars het *vekkenstuk* genoemd worden. Als men den boer er nu naar vraagt fantaseert hij maar wat; hij zal u zeggen, dat dat stuk land enigszins de vorm van een wagenvekken heeft. Maar het is natuurlijk zo: dat een „vekkenstuk” eigenlijk een akker is met een gevlochten omheining! En het is geen wonder, dat na de uitvinding van het prikkeldraad omstreeks 1870 zo’n naam onbegrijpelijk is geworden.

Ook de benaming *toen* is aan het verouderen. Wij stedelingen verstaan onder een *toen* wel een planken schutting, maar de boer bedoelt er nog een omheining mee, die uit met „toens-iezer” doorgvlochten „toenstakens” bestaat. Van *toen* is trouwens afkomstig het woord *tuunen*, hetgeen: vlechten (van een korf) betekent en ook wel: haastig of slordig naaien. Voor „slordig naaien” kan men in Overijssel en de Achterhoek nog andere woorden horen: *tontelen*, *toontjen*, *krammen*, *foeksen*, *toeken*, *tronneken* of *tonneken*, maar *tuunen* en *tuunken* zijn toch ook nog gewoon.

Het Saksisch bezat nog een benaming voor een gevlochten afschutsel, een naam die overigens in de nabuurtalen zeker even goed bekend was: de *weeg*. Vandaar dat in de

Twentse volkstaal de opstaande zijvlakken van een kar of wagen de *ziedwèègen* of de *ziedwèègens* heten. Hetgeen bewijst, dat niet alleen het achterhek, maar ook die zijwanden vroeger uit vlechtwerk bestonden! Ook in enkele andere contreien van Nederland is „weeg” nog niet geheel vergeten; de boeren van de Zuidhollandse eilanden noemen een gevlochten wand van een schuur nog wel een weeg. Maar de gemiddelde Nederlander kent het woord niet meer, al komt het nog voor in „weegluis”, dat in plaats van „wandluis” nog wel eens gehoord wordt.

Wat een aardig stuk geschiedenis leren zulke plattelandswoorden. In onze verbeelding herroepen ze een oud-Twenteland waar de handige boer — toen men elders al voorgoed de voorkeur had gegeven aan borden en muren van deugdelijker (maar wis niet altijd mooier of kunstiger!) makelij — met hulp van rijs en leem nog ongestoord te werk ging op de wijze der oude Germanen, van wie een beschaafde Romein reeds omstreeks honderd na Christus het volgende vertelde om te tonen hoe primitief die mensen nog waren:

„Zelfs het gebruik van metselsteen of tegels is hun onbekend; zij gebruiken voor allerlei doeleinden onbewerkt timmerhout. Slecht enkele gedeelten bestrijken zij meer zorgvuldig met een soort leem, die zo mooi en glanzig is, dat men de indruk krijgt van muurschildering of kleurige lijnen” (Tacitus III Cap. 16).

Achttienhonderd en vijftig jaar heeft de mensheid verder gereild en gezeild sinds de man deze woorden neerschreef. Maar zij zouden evengoed betrekking kunnen hebben op het Saksenland en zijn bewoners van honderd jaar geleden. En nog laat zich een enkele keer een echte *toen* ontdekken of de rest van een oude twijgwand. Die ook nu nog de aandacht van een bedaarden reiziger weten te trekken.

HOOFDSTUK VII

DE HEN EN HET EI

Dat de Twentenaar van vroeger eeuwen hoenders op zijn erf had, dat is wel zeker. Maar of hij een liefhebber was? Daar heeft het niet de schijn van. In oude stukken is voortdurend sprake van koeien en van schapen, want Twente was vroeger een echt schapenland totdat er na de verdeling van de markegronden en de ontginningen geen land meer overbleef om de kudden te weiden. Van ganzen leest men ook telkens, maar niet van geiten of kippen. Een hoendergek was de boer zeker niet. Een van de bewoners van de Hof Espelo bij Enschede schrijft in 1740, als hij de lichtzinnigheid van zijn jeugdijaren betreurt: dat hij „alle sijne sinnen en gedagten stelde op de sotte liefhebberije van hoenders en duiven”. 't Was gekkemanswerk!

Wat een verschil met vandaag, nu de hoenderteelt voor stedeling en boer een mooie bijverdienste levert. In de laatste dertig jaar alleen moet het aantal kippen wel driemaal zo groot geworden zijn. En het is niet het inzicht van den boer, maar de pienterheid van de boerin geweest, die Twente tot een eerste eierleverancier gemaakt heeft. De boer laat zijn hoenders wel niet meer aan hun lot, maar toch nog graag aan zijn vrouw over en zijn meewarig spotten met Slagman is nu wel ouderwets geworden. Slagman was een Twent die vroeger kippen trachtte te fokken, maar die weinig succes had; en van iemand, die achteruit boert of met verlies werkt wordt nog graag gezegd: *et geet em as Slagman met de hoenderkuuken, van derteen op niks*. De dertien kuikens van dien verwoeden liefhebber waren namelijk allemaal doodgegaan.

Het zijn ook vooral de vrouwen geweest, die de mannen-liefhebberij voor het oude hanengevecht de kop in hebben gedrukt. Mensengevoelens kunnen gauw veranderen; wat nog maar kort geleden een gemakelijkheid was, wordt nu algemeen verafschuwd. Zelfs Kantekleer wordt verhinderd om te doen wat hij het liefst wil: vechten. Maar het is waar dat de eigenaars de gelegenheid aangrepen om er een flinke ruzie of zuippartij van te maken. Berghge uit Haaksbergen kende het volksleven van zeer nabij, laten we horen naar wat hij vertelt: De groote jongens heelen d'r biethanens op nao, dee ze Zöndagens tegen mekare leeten bieten. Van alles worden daor bi'j eprakkezeert tot greune zeepe en pepper onder de vleugele too. Doar worden ook bi'j ewed en dan gingen ze de harbarge in en an 't zoepen. Meerpats (meermalen) drejden 't op verschel (ruzie) en slaonderieje oet en hadde de baas net zonnen beblooden kop atte s' aovens in kwam as zienen hanen, dat ait zon feil dinge was at andere hanens zoog. —

Hanen met „flodderkem” (fladderkammen) waren bij *ne hanensbieteriej* (een hanengevecht) onbruikbaar, het moesten *krèèienköppe* (kraaienkoppen, hanen met afgesneden kam) wezen. Bij de uitdaging werden weinig complimenten gemaakt. Als de een zei: „ik döw (durf) mienen hanen wal teggen 'n oewen zetten”, kon de ander erop ingaan door te antwoorden: „hier, twee kwatjes, zet teggen”, en dan bewaarde een derde de vier kwartjes. De zwakkere kraai ging na enige treffers aan het „malen”: in de rondte lopen en de kenners joelden dan: *hee maalt al!* Nog erger was het als het dier „schreeuwde”, want dan had hij het onvoorwaardelijk verspeeld. Een van de ouderen, die me over die bijeenkomsten vertelde, had er vaak bij gewed om een liter foezel. Hij geneerde zich nu wel wat omdat het zo'n onbeschaafd volksvermaak was geweest, maar hij glunderde het hele verdere verhaal door. Ze moeten er soms enorme lol bij gehad hebben. Wat er ons nog telkens aan herinnert dat is wat we zeggen als iemand neerslachtig wordt door tegenspoed: *iej mot de*

moodveern nich laten zakken, je moet de moed niet verliezen. De „moed-veren” zijn de staartveren van den haan, maar ik geloof dat die naam alleen op Saksisch taalgebied gehoord wordt.

Een broedse kip heet meestal *ne breu-hen*, maar dat wordt op verschillende plaatsen heel anders uitgesproken. Soms ook wel *ne breu-klókke* ofschoon we onder *ne klók* gewoonlijk een kloek, een kip met kuikens verstaan. Een dier dat hinderlijk vaak broeds is heet bij den boer wel *ne breu-tokse*. Heeft de hen een dag of acht gezeten dan gaat men

schieren: in warm water onderzoeken of er *schiere eier* bij zijn. Dat *schier* betekent gewoonlijk: netjes, zindelijk, maar een *schier ei* is een onbevruucht ei, waar geen *trad* (kiem of de vlokkige aanhangsels aan weerskanten van de dooier) in zit, een ei dat niet „anzat” (aangezet, bevrucht) is. U begrijpt nu hoe een Twent kon zeggen van een hogen ambtenaar die na een onvruchtbare regering ontslag had genomen: „ton hee de eier schier har ebrod (gebroed) is e van 't nus ofgaon”. Anderen noemden dien heer 'n *navvelkuuken*, een halve gare; eigenlijk wil dat zeggen een kuiken dat te vroeg uit de dop komt met een open navel. Uit zo'n diertje groeit meestal geen volwassen hen.

Van *weendeier* (windeieren) spreken wij evengoed als de Hollander en wat *nen dubbeldoornd* is zult u wel begrijpen

(een ei met twee dooiers). Een *spar-ei* is echter geen dennenappel, maar een ei zonder dooier; vroeger wilden de mensen zo'n ei niet eten en watterwegtern (op sommige plaatsen) praten ze ook wel van *spat-eier*. Gekwetste, gedeukte eiers zijn *knik-eier*, maar wat een *grös-ei* (gras-ei) eigenlijk is weet ik niet en toch wordt wel eens gezegd van een hoogmoedig, trots mens: *hee hef 't grösei nog nich leg* (gelegd). En er zijn nog wel meer van zulke uitdrukkingen:

et wodt aait wat, 'n ei of 'n kuuken: de uitslag van die onderneming is onzeker, maar er zal allicht iets van terechtkomen.

hee wol miej 't ei wal oet 't gat vraogen: hij wou mij mijn hemd wel van mijn lijf vragen, hij vroeg mij alles, informeerde heel nauwkeurig.

't ei wil mangs wiezer wèèn as de hen: het ei wil soms verstandiger zijn dan de hen. Van betweterige kinders b.v.

ne wieze hen leg ok wal mangs 't ei in de netteln: een verstandige hen legt ook wel eens het ei in de netels, d.w.z. de knapste kan zich wel eens vergissen.

hee wol 't grootste ei baowen in 'n kaorf hebben liggen: hij wou het grootste ei boven in de korf hebben liggen, d.w.z. hij zat weer te vleien. Ook wel van iemand die een groter cadeau geeft dan de anderen: *hee leg 't ei weer baowen in 'n kaorf*. Van mensen, die de uitdrukking veel gebruiken, kan men een flikflooiër ook wel *nen eierlegger* horen noemen. Ook wordt op dezelfde manier gebruikt: *hee wol 't mesken baowen in de speen hebben liggen* (eigenlijk: hij wou het mesje boven in de spinde hebben liggen).

at nen boer kuusta zeg, dan mèènt e alle hoonder: als een boer „kuusta” (met die roep worden de kippen wel gelokt) roept dan bedoelt hij alle kippen. D.w.z.: dat geldt iedereen, wie de schoen past trekke hem aan. Ook wel: als je een van ons beledigt, beledig je ons allemaal. De uitdrukking is overigens in heel Nederland in gebruik.

Als er een hen de deel op komt wandelen met een stro op de staart dan krijgt men binnenkort een bruiloft als er een aar aan de halm zit, anders *ne groow* (een begrafenis).

Met *nen del-hanen* wordt een vrouw bedoeld, die de broek aan heeft, een manwif (eigenlijk: de haan van de deel).

Tenslotte over de zogenaamde „eier met hakens”. Maar nee, dat wordt te geleerd!

Laten we met iets anders besluiten: als we over *hoonder* (hoenders) spreken dan bedoelen we daar ook den haan mee. Maar we gebruiken alleen het meervoud; het enkelvoud *hoon* (= hoen, d.w.z. de kip of de haan) kennen we niet in Twenteland. Of liever: we kennen het niet mèèr, want in de vorige eeuw sprak men nog wèl van 'n *hoon*, terwijl wij dat thans *ne hen* noemen. In een bruiloftsvers, dat in het plat van Enschede werd geschreven in 1812 leest men van een „hèènken of een hoon” (een haantje of een hoen). Maar het woord is nu vergeten en dat is in andere delen van het Saksisch gebied ook het geval. In het Oosten van Westfalen wordt het nog wel gehoord, maar ik lees toch in een boek over het platduits, dat het enkelvoud *hoon* (of: *houn*) nauwelijks meer bekend is. In tegenstelling met het Hochduits, waarin „Huhn” nog heel gewoon is, werd het woord in het Saksisch vervangen door *hen*, in het Hollands door *kip*; het zijn vrijwel alleen nog maar de bewoners van Zeeland die nog van „hoen” spreken. Voor het uitsterven van *hoon* en *hoen* zou men verschillende verklaringen kunnen geven. Maar het geloofwaardigst lijkt me deze opvatting: dat een naam als „hoen” alleen geschikt was voor den landbouwer, die er weinig behoefte aan had om precies te weten of het een haan of een hen was. Terwijl zo'n samenvattende benaming niet meer voldeed in de tijd van de opkomende pluimveeteelt, want aan de mensen van die tijd was het niet meer onverschillig of je nu een haan of een hen bedoelde.

VAN PAARDENLIEFDE EN VUIL BEDROG

'n Peerd, dat is 't mooiste creatuur dat er geet. Zo sprak eens een Tukker en de meeste Twentenaren geven hem dat grif toe. Wat maakt op de kermissen de beste zaken? Het oude paardenspel. Om dat te zien wil zelfs de boer de knip wel trekken. De boeren zijn trouwens haast allemaal liefhebbers, eerste peerdeklaozen. En als ze over hun zaken aan de praat zijn, dan duurt het door de bank niet lang of ze zijn over hun trekdieren te gang. Ja, als we den dichter Schey zouden geloven, dan bekreunen ze zich meer om hun paard dan om hun beppe (grootmoeder). A. J. Schey schreef namelijk honderd jaar geleden een samenspraak in het plat van Haaksbergen, waarin twee boeren te woord zijn en die aldus begint:

Jan

Dag Gait, kumpst doe doar ook weer an?
Ak et vroagen mag, waar kumpst doe van dan?

Gait

Dat zak die zeggen Jan, 'k bin naor mien volkshoes ewest,
Want zee, 't is daar met de beppe heel neet best.

Jan

Das ook woar, ik hadde heurd, ze had zik bezeerd;
Meer, zeg es Gait, hoo's toch met 't broene peerd?
Zoo ak mie deur owen scheeper heb loaten vertellen,
Dan zol 't zik joa leelk edrok (gedrukt) hebben met den
hamerzellen.

Gait vertelt dan, dat de dokter ze allebei een kannetje gegeven heeft zonder dat het veel hielp; jammer van de bruine. En de beppe, wat zul je daarvan zeggen: 't wark is ter of. — Dat is nu wel een caricatuur, want aan familiezin ontbreekt het den boer niet. Maar het is even bekend, dat hij soms een onwijze tekst van paarden heeft. Vroeger hingen ze in Twente het *voel* (de nageboorte) van de merrie in een boom en dan moest het veulen daar onder langs draven: volgens het zeggen richtte het zich dan op en ging het ook läter fier op de benen met de kop omhoog. Der zit al zo nen mooien stap an dat vul, zeiden ze dan. En er zijn boeren die dat nog wel doen en ook buiten Twente gebeurde dat.

Dat wil nu niet zeggen, dat er geen voerlui zijn, die hun paard niet *opsokkern* (opsuikeren, aanvuren met zweep-slagen) als het ongezeggelijk of *ontraalie* (wild) of *op 'n biestern* is: dan krijgt het „lange haver” en vaak meer dan hem en de omstanders lief is. Een uitdrukking als *hej kreeg good wat duur de been* kan men ook van voerlui horen, maar het wordt ook wel van een mens gezegd en dan betekent het: hij kreeg een duftig standje. Als het dier niet gehoorzamen wil krijgt het met andere woorden slaag *daor waor de zun nich kan kommen* (daar waar de zon niet komen kan) en dan zou je zo'n kerel ik weet niet wat willen doen. Om hun eigen ruwheid te bedekken spreken ze dan over „de band” in plaats van over de zweep: *ik heb em 'n baand is èeven aover de rug haolden* (gehouden). En als hij dan aan komt rijden met een van zweet druipend dier dan zegt zijn vriend: *iej hebt 'n al mooi in 'n braand staon* (in brand staan, dat is: zweten), *zeet'n is boekslagen* (zie hem eens hijgen). Dat dier moest dan doen *wat kop en kel lien kon* (wat kop en keel konden lijden) en van zulke eigenaars geldt de spreuk: *ik bin leever zien biebel az zien peerd*.

De *peerdezwoëppe* (de paardenzweep) bestaat uit 'n *stok* of 'n *zwöpsteln* (dat is de steel), 'n *slag* of de *zuöp* (de eigenlijke zweep) en uit de *kneps* of de *karwatse* (het eindje touw dat onderaan het leer zit).

De meeste voerlui mannen met behulp van de commando's die ieder wel kent: *haar* of *haaróp* is: links; *haarúm* is: linksom; *stie* of *stie-óp* is: rechts. Op sommige plaatsen in Twente wordt niet *stie* geroepen voor rechts, maar *tuu* of *hot* en daar wordt ook wel gezegd van iemand die van toeten noch blazen weet: *hee weet nich van haar of hot*. — Vooruit is: *vót* of *ṽō!*. En stil! is *huu* of *hów*. Ik heb me eens laten vertellen, dat de paarden tot voor een honderd jaar geleden „op de zweep liepen” en dat die woordjes vroeger dan ook niet bekend waren. Of 't waar is?

Een paardenhandelaar heet *nen peertoescher*. Hij verdient zijn geld met *peer toeschen* (paarden verhandelen) kan men zeggen; 't klinkt een beetje fatsoenlijker als u zegt: met *peer buuten* (buuten betekent ook: verruilen, verhandelen). In de Achterhoek is de naam *roonseler* (paardenronzelaar) gewoner, maar Twents is dat toch niet. Het is vermakelijk om de overdreven lofspraak te horen waarmee de handelaar zijn dier aanprijst:

'n Eerlijk peerd. 'n Onbedraogen (onbedrogen) peerd. Hee is zoo eerlijk as goold (hij heeft geen enkel gebrek). 't Is toch zo'n vrom peerd. Zoo zinnig (mak) as ne koo. Hee is rondom en eerlijk, en trekken as nen worm! Wat kik e fluureg oet (wat ziet hij er fleurig uit); hee speegelt in de haor (heeft spiegelglad haar). Der zit muziek in, ik belaow 't oe.

Maar de kopers slaan ook geen dier „in de roez” aan; een gegeven paard ziet men niet in de bek, maar 't heeft dan ook meestal een gebrek. Zij moeten betalen, vragen dus raad bij kennissen die mee weten te praten over gebreken als: 't *leewater*, de stille, de raozende en de dolle *kolder*; over de *spat*, de *rôtstraolen* (hoefkanker), de *ree-zeekte*; over *reebeenen*, *hazenbeenen* en *moekebeenen* en 'n *dreus* (de droes). Over een dier dat aan *maondagszeekte* of *peenksterzeekte* lijdt (en dat na een tijd op stal gestaan te hebben, begint te beven en te zweten en tenslot van de been valt), dat *nen vèèrkenbek* (een varkenbek, zodat het niet goed kan grazen) of *nen schaopenkop* of *nen zwanenhaals*

heeft. Dan zijn er nog, die in 't *seen* van het oog een figuurtje als een *wiendroef* (wijn druif) of een hulstblaadje proberen te ontdekken: bij een paard met goede ogen moet dat te vinden wezen. Want er zijn ook knollen met 'n *maonoow* (een maan-oog) en die kunnen alleen goed zien bij lichte maan.

Nee, dat is nog niet alman zijn werk, paarden kopen. Je moet er nog Joodse woorden bij kennen ook; want als je niet weet wat b.v. „tóf in de rösse” is, dan word je gauw „beseibeld”. En dan mag de koper later constateren een dier te hebben gekocht dat *leups* (gauw op hol slaat), *kruuslam* (kruislam, zodat het geen korte draai kan maken) of *stèes* of *stie-es* (niet van de stee te krijgen) is. Te weekbekkig mag het ook niet wezen, want dan kan het haast de *stang* (het bit) niet verdragen. En vooral niet *dèèmpæg* (dampig, kortademig), waarvoor ook wel gezegd wordt: *der zit 'n pufken in*, of: *hee hef 'n pufken* (hij heeft een pufje).

En de boer zonder paardenverstand loopt altijd de kans om met *nen louwman* (een sloom paard) in huis te komen, of met *nen proppendrèèjer* (die het mengsel van meel en haksel tot kluiten draait), *nen windsnapper* (die zich vol zuigt met lucht), *nen rondleuper* (een rondloper), *nen*

miegerd (die met de staart zwaait als hij „loslaat” en dan niet alleen zichzelf, maar ook den voerman kletsnat weet te maken), of *nen beunerd* of *nen beunenkloot* (die altijd staat de beunen; dat is boenen, wanorde maken). Dan zijn er ook nog *wèewers* (wevers), die voortdurend heen en weer staan te wiegelen. — Van een dier dat wat raar op de benen gaat wordt door de boeren wel gezegd: *da's ok nen aardigen beenhearwel* („beenhevel”), en een oude knol heet wel *nen aoln naod* („naad”) of *nen aoln trakéener*. Genoeg daarvan, basta! Alleen nog dit: van een paard, dat de haren op de bas (bil) tegen 't heil in heeft staan, zeggen ouderwetse boeren: *hej hef nen ulk op de bas* (wat letterlijk betekent: hij heeft een bunzing op de bil).

Hinneken is in 't plat *vrèenschen*, maar in de steden hoort men ook oude lui wel van *hinneken* praten. Verder kan een paard *snoewen* (snuiven), en *newwelen*: dat is zo'n grommend geluid maken (eigenlijk „rare nebben” maken). Voor een schrapend keelgeluid wordt wel *schröttelen* gezegd; b.v. van een hengst: *hee mos zik broeken* (hij moest zich gebruiken, inspannen), *hee schrotteln 't oet*. Wat de liefhebber wel graag hoort, dat is het *proessen* (niezen, proesten); *hej is bes op streek, hej pros 't oet* wordt er dan gezegd. — Voor zachtjes hinneken bestaat er nog een apart woord *ronneken* of *rònken*. Het is eigenlijk geen hinneken, maar meer het hó-hó-hó-geroep van het dier als het honger heeft. *Heur n' ees ronken, hef e wal wat te vretten had?* Een *ronnekemeer* is echter geen hinnekende merrie, maar een watersnip! Ieder, die die vogel wel eens heeft gadeslagen, weet dat hij ook zo'n mekkerend en hinnekend geluid met de slagpenen kan maken als hij van boven naar beneden schiet. Bij Denekamp heet hij volgens Bernink ook wel *bromsnip*. En in Drente spreekt men niet van het ronneken, maar van het *gunteren* van een paard en de watersnip heet daar dan ook *gunterpeerd*. Terwijl ze het dier in het platduits een „hemelsiege” noemen, een hemelsik!

Een hengst heet gewoon *nen hengst*; een dekhengst is

nen klemhengst, want dekken is in het plat: *klemmen* (*klimmen*), b.v.: *hee hef vandaag al drie keer eklommen*. — Een ruïn is *ne roen* of 'n *roenenpeerd*, maar een merrie heet met de ouderwetse naam: *ne iō'ke*. Maar dat is haast helemaal uit de tijd en rechtevoort spreekt men door de bank van 'n *meerenpeerd* (een merriepaard). Wat nog wel eens gezegd wordt, dat is 'n *iō'kenvul*: een merrieveulen. Een *zōgvul* is natuurlijk een veulen, dat nog zuigt en de moeder heet 'n *vul-meer*: een merrie met een veulen.

Het veulen wordt, door de kinders en door de ouderen ook wel, naar het hek geroepen met de woorden: *sep sep sep, kom hier sep*! En daardoor zegt men vaak: *da's oonzen sep* (dat is ons veulentje). Anderen weer roepen van: *sies, sies*! en die praten dan van *oonzen siesman*. En zo heet een kalf wel eens *nen kiesman* of 'n *kiesmanneken* omdat men het met *kies kies*! roept; en een varken wordt nog wel eens *nen hósman* genoemd omdat het met *hós hós* wordt aangelokt. Maar dat hoort toch allemaal meer tot de huis- en kindertaal; een boer zal niet licht aan een ander vertellen, dat hij ter markt gaat om een kiesman te verkopen!

Oudere lui praten soms van *ne kir* of *kidde*; dat was een soort hit, die vroeger uit Westfalen wel werd ingevoerd. Later verdwenen die paardjes om plaats te maken voor de Russische poney's. En nu in de stal er mee!

HET KOEBEEST

Twente is vanouds een landbouwgebied, een streek van beste rogge en goed vlas. De veeteelt zoals wij die kennen is er nog maar pas. Schapen zijn er vroeger wel veel gehouden, maar de kòestal hoefde niet groot te wezen. Een goede honderd jaar geleden bezat de boer in doorsnee drie koeien, die hun plicht deden als ze veel mest uitwierpen. En zelfs die, toch zo natuurlijke, plicht konden ze vaak moeilijk vervullen doordat ze op het heideveld naar een polletje gras moesten zòeken. En 't *zoepen* (de sop) dat hun 's winters werd voorgezet voldeed nog minder aan hun behoefte; meel was er niet. Daardoor was de mest te hard; *iej konnen der 't jaortal wal in schrieven*, volgens de oude boeren. En ze hadden vaak een moeilijke ontlasting, *leden nog meer an 't drieten as an 't melkworden*. De mest, dat was het principaalste, daar was het om te doen. Het was immers 'n onbegonnen werk om de beesten vet te krijgen in die tijd zonder meel en lijnkoeken en kunstmest. Een boer met meer koeien dan het gemiddelde moest vanzelf parasiteren op zijn naber, die dan maar weer moest zorgen dat ze binnen de perken van den eigenaar bleven. Wat in die prikkeldraad-loze eeuwen weer niet zo eenvoudig was als 't ons toelijkt! De markebewoner werd er dan ook toe gedwongen om zijn beesten te *schutten*, dat is: binnen een afgeschoten ruimte, binnen een schot of schutting te houden. En om hun het grazen niet onmogelijk te maken en hun het losbreken en rondzwerven toch te verhinderen, bevestigde men ze met een *teurketten* of *teunketten* aan het *teurholt* of *teunholt*. Dat is een paal, die over de grond kan draaien rondom de *teurstaken* of *teunstaken*,

die met behulp van den *teurbökker* of *teunbökker* (een zware houten hamer) in de grond wordt gedreven. De ketting, die het been van de koe aan het teurholt bond, heette in Twente *de kòspel*, maar die naam is nu vrijwel vergeten en door *teurketten* vervangen. Dat *teurn* of *teunen* (op zijn Hollands heet dat „*tuien*” of „*tuieren*”) was in zo verre practisch, dat het bouwland niet door het voedselzoekende vee vertrapt werd. Als de eigenaars hun fatsoen tenminste bewaarden. Maar ja, nood breekt wet en het was soms nodig om niet alleen de koeien, maar ook de boeren aan banden te leggen en met boeten te dreigen. Ziehier bij voorbeeld enkele verordeningen uit de zestiende eeuw, waaraan de inwoners van een Overijsselse marke zich te houden hadden: Die zwoerne sullen schutten dat guet en nyemant sal tuderen in den Eßsche als daer saet op staet; als dat saet van den Eßsche is so en sall daer nyemant koene hebben daer en sij een hijerder. Dat wil zeggen: de gezworenen moeten het goed (dat is: het vee) schutten en niemand mag zijn beesten tuien in de es als daar rogge staat; op het stoppelland mag ook niemand zijn koeien drijven tenzij ze door een herder worden gehoed. Er ontbrak immers het voedsel en in hun hongersnood vernielden de dieren allerlei dat met zorg was aangelegd. Het was daarom zaak om de aanwas van de veestapel tegen te gaan en in alle oude markerechten duikt dan ook met de regelmaat van een refrein dit verbod op: geen *vroembde* of *uytheemsche beeste* in de marke, geen vrije invoer van „vreemde” koeien uit andere marken. Niet omdat ze bang waren, dat het met de raszuiverheid de verkeerde kant zou opgaan! Want daaraan ging men pas veel later denken, in de tijd van omstreeks 1880 toen de graancrisis den Twentsen landbouwer naar de veeteelt dreef. Toen de koe met behulp van lijnkoek en kunstmest werd bevorderd van meststrooier tot melkgever. Toen fokverenigingen en zuivelfabrieken werden opgericht en Twente twee of driemaal zo rijk aan koeien ging worden als voorheen. Over het algemeen houdt Twente aan het roodbonte

slag vast; juist in de weiden in en om Enschede ziet men de zwartbonten meer, de beste melkgevers.

Maar laten we niet te veel „uitweiden” en ons aan de koekant houden! Lieve hemel, dat is weer Twents plat. Van iemand, die zich afzijdig houdt (b.v. bij een gevecht of een twistgesprek) en zich niet in het gevaar mengt, zeggen wij: *hee häölt zik an de koo-kaant*, hij houdt zich aan de koekant. Ik begreep lange tijd niet hoe men aan die uitdrukking gekomen was, totdat ik het van oudere mensen vollediger hoorde: *haolt oew an de kookaante* (zeiden die), *dan he’j van de osse gen nood*. Voor de onbehouwen en sterke ossen moest men zich waren en daarom was het vooral voor een onwennigen burger raadzaam om aan de andere kant van de deel te gaan staan waar de koeien stonden, aan de „koe-kant”.

De boer zelf kent de eigenaardigheden van zijn dieren natuurlijk beter dan de stedeling en scheert ze niet over één kam. Naar leeftijd en geslacht onderscheidt hij ze en hij geeft aan ieder slag een bijzondere naam.

Daar is in de eerste plaats *’t kalf*, dat in het plat ook zo heet; alleen het meervoud is: de *kalver*. — Is het dier een jaar ongeveer of nog wat ouder en heeft het nog niet gekalfd, zodat het dus ook geen melk geeft, dan is het *ne stèèrk* of *ne stërke* of *’n stèèrkenkalf*. Ook hoort men in plaats daarvan wel eens het geïmporteerde woord *peenke* of *pink* gebruiken, maar de boeren onderling doen dat niet. En ze kennen via de veemarkt en de vakbladen ook nog wel andere namen voor de sterke die geen van allen Twents zijn zoals „vaars”, „hokkeling” (Fries), „heukel” (Gronings), en „maal” of „maole” (Gelders). Een eenjarig kalf (of paard) heet bij de Groningers ook wel een „enter” en als de hierlandse boeren met die noorderlingen aan ’t handelen zijn, nu, dan enteren en twenteren ze zo’n beetje mee, maar anders doen ze dat nooit. In het Twents is dat immers: *nen jãöregen* (een eenjarige), of *’n jãörig kalf*.

Men kan dus eigenlijk niet van een „eenjarige koe” spreken, want die bestaat niet. Als ’t nodig is onderscheidt

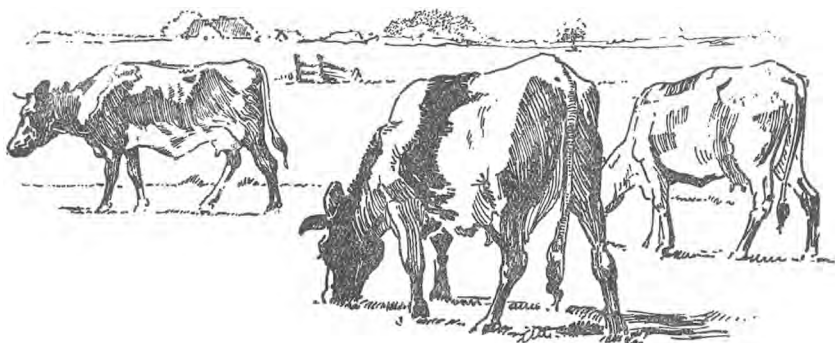
men ze door te spreken van *ne eerste-kalfs-koo*, *ne tweede-kalfs-koo* en zo verder. Maar anders is het gewoon *de koo*, of bij ouderwetse boeren hier en daar *kouw*; en als het meervoud is: *de koone* of *de beeste*. Een koetje is op zijn boers *'n keuntje* (en niet *'n keuken*, want dat is een kuiken!) al wordt rechtevoort meer van *'n beesken* gesproken.

Dan is er nog *'n ossen* of *de osse*, en *'n bollen* of *de bol*: de stier; een stierkalf heet natuurlijk *'n bollenkalf*. Een onvruchtbare koe (het is eigenlijk geen „koe”!) noemt men *ne kwen* of *ne kwenne*; wel een aardige naam, maar ik heb het altijd raar gevonden dat dat de naaste familie is van het engelse woord voor koningin: the queen! — „Kɔ'j dee stèèrk nich drechtig kriegen? Nee, ik leuw dat 't ne kwen is”, kan men de boeren horen zeggen. Maar een oud wijf heet ook wel eens *ne oole kwen* al is dat nogal ruw.

Het woord „rund” is geen plat. Het is voor den veeteler, die juist onderscheiden en kiezen wil, te vaag en daarom onbruikbaar. Ook de varkens verheugen zich in bijzondere namen die hun rang en stand weergeven. Biggen zijn *kuurken*. Een varken dat nog niet gejongd heeft is *ne gèelte* of *ne gèlte*. Heeft het al gebigd, dan is het: *ne zoege* of *zoge* (een zeug), *ne motte* of later *'n aold vèèrken*. Een gesneden (gecastreerd) zwijn heet *ne voor* en ook wel *nen baorg*; een gewoon zwijn: *nen beer*. Nu begrijpt u meteen hoe een Ootmarsumse boer er toe kwam om te zeggen: laot mij meer beer blieven, toen hij het verzoek om zich voor een ander „borg” te stellen afwees. — Verder zijn er nog *messelvèèrken*, die vet gemest worden en *vaazelvèèrken* die tot zeugen opgeleid worden. Die vazelvarkens worden niet vet gevoerd en zijn daardoor vaak hongerig en mager. Vandaar van hongerige kinders die op het eten toeschieten: „ze vleeft er bieje as vazelvèrken bieje 'n zoomp” (bij de trog). Ook wordt wel gezegd als b.v. de kleinere boeren geen uitnodiging krijgen om ter bruiloft te komen: „de vazelvèrken tèlt nich met”. Ik heb zelfs iemand voor de grap eens horen spreken van „vazelknollen” toen hij armoedige knollen bedoelde, die op de slechtgemeste

grond niet volgroeid waren. En de ouderwetse iemker gewaagt nog wel van de *vazeliemen*, de bijen die voor de voortteling moeten zorgen. Ook het woord *vazel* zelf kennen we nog wel, waarmee de „schede” of de „klink” wordt bedoeld. Het is natuurlijk een oeroud veetelerswoord en het wordt in alle Saksische gewesten, dus niet alleen in Twente, nog dagelijks gebruikt. De eigenlijke baarmoeder heet gewoonlijk *de drach*, ook bij een varken; bijvoorbeeld: „der zatten dree doo kuurken in de drach” (er zaten drie dode biggen in de dracht).

Als de *guste* koe *drechtig* geworden is begint ze een paar weken voor het *melk-worden* (voor het kalven) te *nuuren* of te *neuren*. Dan zet 't *geer* of 't *geier* (de uier) flink op en worden *de bèèn* of de banden (de spieren zijdelings van de staart) slapper en weker: die beginnen, zoals dat heet, te *dutten*. En dan hoor je vaak zeggen: *hej nuurt a bes*, of: *hej hef der al good wat oonder hangen*. Die opzwellling van 't geer wordt in Twente 'n *zwòls* genoemd en ook wel eens het *zwilsel*, het *gezwelsel* of het *nuursel*; terwijl ze in Noord-Holland, Friesland en Groningen van de aamt of aom praten en in Drente en Staphorst van het hamstel. De uier wordt dan vaak wat „hellig” of vurig en daarom spreekt de boer ook wel van het *bleujen* (bloeien) van 't geer: *wat bleujt dee koo mooi*; of: *hee hef al bleuj in 't geer*; van donderkoppen die komen aanzwellen zeggen we trouwens ook: 'n *donder bleujt an de locht* en zelfs het water kan *bleujen* als het zich namelijk bedekt met roodbruin kroos. Meer en meer gaat men dan nauwlettend acht geven op het beest en op al die tekens die op een voorspoedige verlossing moeten wijzen; *wat maakt e mooie teekens*, heet het dan, *hee teekent wal mooi*, *hee hef mooi losnuurd*. En er mōet ook wel opgelet worden, want het dier kan de aardigheid hebben om het kalf te vroeg uit te stoten; dat heet 't *kalf ofzctten* of 't *kalf toobringen*. Gaat alles goed dan begint de koe tijdig te *slieken*; het sliet (de slijm of slei) komt dan uit de schede met *de waterblaos* of *de bloor* (de blaar). Snuit, ogen en fazel gaan onderwijl gruwelijk

uitzetten als het dier in het zonlicht staat; dat is een naar gezicht. *Dan steet e an de bloor*, dan staat hij aan de blaar. Tenslotte komt er *arbeid* (baringsweeën, persing), tot voldoening van den boer, die vaak zijn welverdiende nachtrust opoffert om in de stal drie korten drie langen te gaan waken bij een flakkerend lampje. Maar laten we hopen, dat het deze maal geen *nachrawwelen* of *nachraggelen* (nachtbraken) wordt en dat het dier op een geschikter ogenblik begint te „werken”. Tussen twee haakjes: de uitdrukking *wat krig e 'n arbeid* (wat krijgt hij een „arbeid”) wordt ook wel toegepast op een persoon, die zijn gezelschap plotseling en haastig wil verlaten om naar huis te gaan; en in zo'n geval hoor je ook wel zeggen: *hee krig 't op de hoed as ne koo met 't melk-worden*.

Als dat nestje eindelijk uitgehaald is dan *steet e an 't voel*, dan staat hij aan de nageboorte die nog moet afkomen. Wat soms niet zo gesmeerd gaat; het kan geloof ik wel een dag of tien twaalf blijven zitten en al die tijd geeft de koe dan zo goed als geen melk; de hele deel wordt dan bovendien nog door de stank verpest. Als 't voel er af is — die knobbels op de nageboorte, de „beien” heten in het plat *de roozen* — is het beest dus „melk (dat is: melkgevend) geworden”. Het is derhalve denkbaar, dat men een boer hoort zeggen: *wiej hebt ne sterke melk kreegen*. Die boer bezit dan *ne niejmelkende koo*, een nieuwmelkte koe,

waarvan de eerste melk *de bèèsmelk* (biest) heet of *de frissche melk* of ook wel *de niejmelkende melk*. Die soms verkocht werd aan den bakker die er wat fijns van maakte en er tweemaal zoveel voor betaalt; anderen gaven het de kalvers. Maar je kunt er ook lekkere pannekoek van bakken. Grappenmakers noemen dat dan *niejmelkende pankoek* en die noemen een kip die voor 't eerst gelegd heeft ook kalm *ne niejmelkende hen*. Enzovoorts.

Laat ik nu niet proberen om alle buitenste en binnenste lichaamsdelen van het koebeest hier neer te schrijven, dat wordt te veel van het goede. Een paar typische namen laat ik hier echter toch volgen om zodoende tenminste het verwijt te ontgaan dat ik de melk optrek:

De *titten*: de spenen. Ze heten hier en daar in Twente (o.a. in Driene, Borne) ook wel de *oeren*, b.v. *dee koo hef ne zeere oer*; maar *de tit* is toch het gewone. Onbeschaafd? Och, toch niet zo griezelig als de benaming „buste” waarmee een juffrouw uit Hilversum de uier vereerde toen ze ergens bij Denekamp logeerde; ik heb me laten vertellen dat de boer er helemaal verbouwereerd van was toen hij dat hoorde. De *vangst*: de liesplooï tussen buik en achterbenen; daar moet het dier „gevoel” hebben, veel vet. De *schithakken*: de hielen. De *klaowen*: de hoeven; daarboven zitten nog de *kläöfkes*, dat zijn die kleine klauwtjes die wat vastigheid geven als het beest uitglijdt. Een *köl*: een wit vlekje op *de plet* (voorhoofd); als dat van boven naar beneden loopt is het een *bles*; een wit vlekje op de neus heet daarentegen een *snep*. Het plukje haar tussen de *heurn* (horens) draagt de naam van *'n toef*; staat die bij een drachtige koe rechtop, dan wordt het een bolkalf; volgens 't zeggen van de lui altijd! 't Kan ook wel bakerpraat wezen, ik weet er niets van. De afstand tussen de horens heet *de vlóch*, in het Hollands is dat de hoornvlucht. De hoornpit is *'t pik* of *'t loen*.

Wie meer wil weten kan eens gaan kijken als de boer aan het slachten is. En hoe dat toegaat, dat is door meester Heuvel zo mooi beschreven, dat ik er maar gauw 't zwijgen

toe doe. De namen zijn in Twente echter vaak anders dan in de Achterhoek. De eerste maag heet meestal *de pèns* maar ook wel *de plesse* (vandaar *ne zoep-ples*: een drinkbroer, een zuipstaart) en de tweede is *'n kōnningskop* of ook wel *'t aole testamènt*. Voor de boekmaag en de lebmaag herinner ik me geen namen, maar dat zal wel aan mij liggen. Het hart, de lever, de long en de tong en de *zweelgèrm* (slokdarm) heten tesamen *'n oetval* en ook wel *'t fris*. Dat wordt het eerst opgegeten, want dat kan niet *in 'n viemen* bewaard of *an 'n balken* (aan de zoldering) opgehangen worden, maar 't is liefhebberij om daar *moos* (boerenkool) van te koken. Als de ene familie aan de andere familie voorstelt om te hoop een koe te slachten wordt er vaak gevraagd: *allens half, of van 'n balken*? In het eerste geval deelt men ook datgene wat 'n oetval heet. Maar wat verderop in Overijssel en ook in de Achterhoek *'t klokhuis* genoemd wordt; zeker omdat de longen enz. als een klok in de borstholte hangen; anderwegen en in Drente, pràten ze van de „hartslag”. Ook de alvleesklier heeft in het Twents een zonderlinge naam: *'n baos*, die elders „de zoetekrip” heet of „'t lelijke dier”; de winkelslagers in Enschede verhollandsen dat boas wel en spreken dan van „de baas”, maar dat is verkeerd: 't zou eigenlijk de „boos” moeten zijn. De ingewanden heten in de Achterhoek „'t geweide” en een enkele keer hoor je die naam ook in Twente, maar het gewone is daar toch de *wösse* (worsten) of de *dèrmen*. Wat daar niet van gebruikt kan worden en door de hond opgevreten wordt heet wel *'t geslungsel*, *'t gesluns* of *'t gesleunste*; ook de ingewanden van b.v. een vis kunnen daarmee bedoeld zijn. Verder kent men de dunne en de dikke darmen, en dan nog *'t èèndken-too*, het toe-eindje, dat wil zeggen de blinde darm. Het vet, ten minste van een rund, heet als het gesmolten is, *ongel*; de lekkerste ongel komt van *'t nuurenber*, van het nierbed. De reuzels zijn de *rössels*. Als men een varken de schoenen uitgetrokken (geslacht) heeft, dan worden ze opgerold en gaan ze 'n viemen in; dat smaakt lekker in de pannekoek, maar 't

is nogal sterk en het breekt je vaak op. Het gesmolten vet van een varken heet *smaolt* (smout); de maag van een varken wordt 't *heundken*, het hondje, genoemd; waarom weet ik niet. Ik heb ook eens horen zeggen „waor he'j Polloo liggen” (Pollo is een gewone hondennaam), maar dat is niet algemeen geloof ik.

Als de boer voor zich zelf aan de slacht gaat offert hij, als 't niet nodig is, geen armzalig beestje waar geen *die-egde*, geen deeg in zit, dat niet recht gedijt. En omdat het hem nog minder *loent* (aanstaat) om voortdurend *met 'n melzak te spöllen* (dat is overvloedig meel te voeren, met de meelzak te spelen), gaat hij met zo'n *pin-eers* naar de markt. Omdat de markt in Enschede op Dinsdag gehouden wordt heet een magere koe daar *ne deengseldags-koo*. Als hij tenminste niet 'n *schram* of 'n *schremke* wordt genoemd of 'n *smekske* of 'n *smesken*. Een *doldvader* is een oud beest, en een die altijd buiten de wei probeert te komen (of te „bessen”) heet bij geval *ne bèsseleer*, *nen oetbrekker* of *nen hekkenspringer*. Een *huppige koo* heeft heupbeenderen die te veel uitsteken; is er te grote holte tussen de zitbeenderen dan wordt er nogal eens gezegd: *daor kōj wal nen iemen in käärwēn* (daar kun je wel een bijenvolk in korven). Verder kan men bij voorbeeld horen spreken van *ne wrakke koo* (een ongezonde, slechte koe), *ne baandlooze koo* (de banden zijn dan week zonder dat het dier drachtig is; het is vaak wild, hysterisch) of *ne deepe koo* (een „diepe” koe, met korte beentjes). Een groot, flink beest is *ne mennige koo*. Als ze *steil vet* (heel vet) zijn en goed in 't vlees zitten wordt er gepraat van *riepe* (rijpe) *beeste* of *behangene beeste*. Een goede melkgever heet in overdreven taal van den verkoper: *ne melk-sloeze* (een „melk-sluis”). Een *dree-tit* geeft maar door drie spenen melk en is *nich veerkaant* („niet vierkant”). Laat het dier zich moeilijk melken dan is het *hardmelkig* (het tegenovergestelde is *weekmelkig*) of *nen strubberd*. Melken is gewoon melken, maar ook wel *kniepen*, *trekken*, of (als het moeite kost) *strubken*. Onder die koe daar moest je altijd zo lang onder zitten te strubken of struppen. Ook

kan men wel horen zeggen, bij wijze van begroeting: *zoo, zit iej daor nog te plukken, ik zol der noew meer nen èèn an maken*; zo, zit je daar nog te melken, ik zou er nu maar een eind aan maken. Laten wij die raad ook opvolgen en zwijgen over het *bizzen* (wild rondrennen), *neerkawwen* (herkauwen) en *wetteren* (drank geven, drenken), dan komt er ook aan deze koeienhistorie een slot.

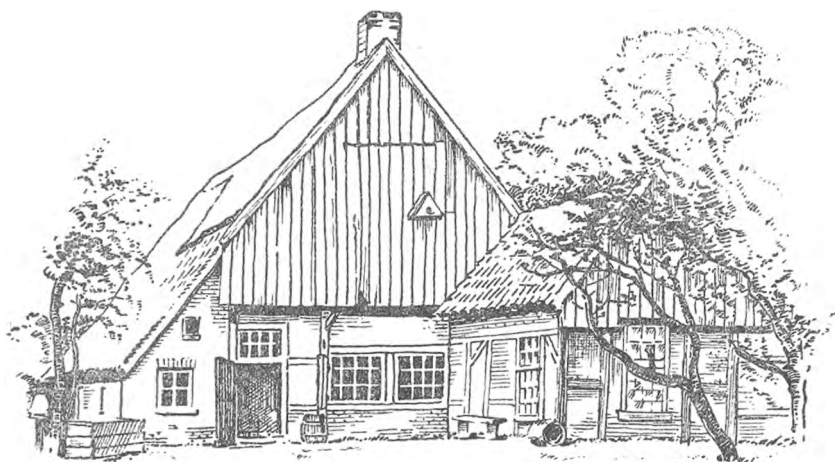
NOG WAT DIERENNAMEN

Nu zijn er behalve zwijnen en ossen, paarden en kalvers ook nog allerlei andere creatuurs. Maar daar is eigenlijk weinig over te vertellen. Daar zijn bijvoorbeeld de vissen. Zeker, degeen die aan de Dinkel jong geworden of opgegroeid is kan daarover meepraten en die weet wat een *breesem* of *brèesem* is. Maar als de gemiddelde Twent over vis hoort spreken, dan denkt hij aan *bli'j* (blei), of aan *sli'j* (slei) en *baos* (baars), maar vooral aan *nen bukn* (een bokking) of *nen zoeren* (een zure haring). Weg en weer worden ook nog wel *sneuke* (snoeken) aangetroffen, maar de meesten hebben die alleen maar in hun verbeelding gezien. Een schaapherder, die de lui graag bij den bok deed, passeerde ons eens toen we als jongens bij een kolk speelden. Jongs, he'j den snook nich ezeen? gistern he'k ne hier nog zeen staon, wal zoo dik as ne kachelpiep, wat nen snook wat nen snook! Wij de klompen uit, de kolk afgedamd en toen de godsganselijke middag aan het „peulschen” (er door heen plonzen en baggeren), totdat de vermoeyenis onze jachtlust overwon en wij bek-af weer op-huis-aan gingen. Jammer, een snoek zou zo goed aan ons besteed zijn geweest. Want wij kenden niet zo heel veel meer dan *strekkelviskes* (stekelbaarsjes). Dat waren nu wel gewiekste en gevaarlijke rovers, en we liepen er trotser mee naar 't huis dan een jager met zijn hazen, maar ze waren wel erg klein. En in een jampotje (een uitzonderlijke rijkaard alleen bezat zoiets als een aquarium) hielden ze het door de bank maar vijf dagen uit, alle toewijding ten spijt; een doodenkele lag pas de zevende dag „op strikzied”. Toch deed ieder wat hij kon om ze in leven te houden, en geen

jongen kwam er „met 'n aom'' (met zijn adem) boven: niets was schadelijker dan dat! Je had boerenjongens die dat niet wisten, maar dat waren de rechte liefhebbers niet en die spraken van *krèèjenstrekfels* („kraaienstrekels'') of van *krèèjenstekken*; achter Haaksbergen, in de richting van Deepen (Diepenheim) kuierden ze zelfs van *krèèjhanens* („kraaihanen''). Ook vonden we de jongens onwetend die *ewweltassche* zeiden als ze een salamander bedoelden. Ook een interessant dier! Hoe lang lagen wij niet aan de kant van sloot of beek te loeren en te hopen op zijn wonderlijke verschijning. En ineens kwam hij soms aanzweven in het water. Een voorwereldlijk monster leek hij ons, vooral de „man'' in de paartijd met zijn oranjekleurige buik. Als je die had, nou dan had je wat; bovendien kon je ze lang in 't leven houden. We spraken gewoon van „salamander'', want alleen de hagedis heette *ne ewweltassche*; elders in Twente heet die ook wel *iewweltassche*, *ewtassche* of *èverdasse*. Maar sommigen noemden ook de salamander zo en er werd dan beweerd dat beiden een en hetzelfde dier waren. Daarover kwamen wel eens meningsverschillen voor en je had jongens die zich bij een uitspraak van een oudere niet wilden neerleggen. Maar vergiftig waren ze allebei, dat was zo vast als Munster, en wie een hagedis durfde aan te pakken was een held. Met de *meerpoeten* hadden we soms ook schik; ze waren niet gevaarlijk maar hun „beur'' (baarden) vond ik toch wel onnatuurlijk. U kent ze wel, van die slome vissen, die liefst traag in de modder zitten. Ik heb iemand gekend die er thuis een in een bak hield om als weerwikkert te dienen; als er onweer op komst was dan werd de meerpoet onrustig en zenuwachtig. En dat zal ook wel waar wezen want hier en daar heet die vis ook wel „donderaal''.

Voor *nen kikkos* (in het meervoud: *kikkösche*) hadden we niet zo lang aandacht en het vangen van *dikköp* (dikkoppen) werd graag aan meisjes overgelaten. Voor kikkerdril zeiden wij in Enschede *kikkösken-eier*, maar er wordt in Twente ook wel van *kikköskenschraotsel* (of van *-schrèetsel*, *-schräot*)

gesproken en ook wel van *kikvöskenschaorsel* of *kikvöskenschoornsel*. Hier en daar zegt men het nog weer anders, daar praten ze van *kikvöskenvreeuwsel*, *-slobbe*, *-wier*, *-driet*, *-slik*. En zo voort! Meer aan de buitenkant, in het gebied van de Regge, zegt men *kikker* en *kikkerrit*, maar voor de meeste Twentenaren is dat heel ongewoon. In Twente „kwaken” die diertjes ook niet, nee, ze *nörken*, *naorken*; heur de kikvösche ees norken, 'n heelen aowend beent ze al gengs (aan de gang). De kikvors die niet kwaakt maar

schreeuwt kenden wij zowaar ook; men zegt dat die weinig voorkomt, maar ik heb hem vaak gezien. Hij heette *nen loofvos* omdat hij graag in 't loof zit; volgens Bernink noemen de Denekampers hem *laokvos*. Dat laatste moet niet als een verbastering beschouwd worden want al eeuwen geleden schreef men zowel van „looc-vorsch” als van „loof-vorsch” (de groene boomkikker heet het diertje in de boeken).

Er zijn in het Twents nog wel meer van die eigenaardige dierennamen zoals 'n *hèèrmken* (een wezeltje), die ook wel 'n *eier-hèèrmken* heet omdat hij zo'n eierrover is. En dan *nen kateeker* (een eekhoorn), 'n *ulk* (een bunzing), *ne weul*

of *ne vroot* of *ne vrent* (een mol). Maar de meeste namen komen vrijwel overeen met de Hollandse namen, bij voorbeeld: *nen vos* (een vos), *nen hazen* (een haas), *'n knien* (een konijn), *ne meur* (een moer of voedsterkonijn), *nen ram* of *nen remmel* (een ram), *nen moes* (een muis), *nen loes* (een luis), *nen spinkop* (een spin), *ne bie* (een bij). Een *biejmeesken* is dus een soort mees die jacht maakt op bijen; men ziet ze wel eens op het *tielgat* (het vlieggat) van de korf, dan zitten ze daar te trommen om de bijen naar buiten te lokken. Andere vogelnamen in het plat zijn: *Nen aorend* of *oornd*: een doffer of mannetjesduif; de vrouw heet *ne min*. — *'n Bouwmeesterken* of *'n bouwmenken*: een kwikstaart, die graag achter den boer aan vliegt als die aan 't bouwen (ploegen) is en dan de wormen opsnaapt die voor 't licht komen. — *'n Bèèrmken*: een kleine zangvogel, elders in Nederland een barm of een fratertje geheten; er is ook nog een *bèèrmseisken* (een barmsijsje). — *'n Boomleuperken*: een boomkruipertje. — *Ne diesselveenk*: een distelvink. — *Ne èekster*: een ekster; er is ook nog *ne knap-èekster*. — *Ne èèn*: een eend; de woerd heet *nen wierek*, *weerk*, *wie-ek*, *we-ak* of *week*; *ne krikèèn*: een krakeend. — *Nen geetlink* of *geelink*: een merel, gieteling. — *Nen gellegeus*: een geelgors. — *Ne haoltdoew*: een houtduif. — *Ne heggen-vrat*: een basterdnachtegaal. — *'n Heedsteksen* of *'n heedstiksen*: een kleine grijze vogel (heed is heide). — *Ne krèèi*: een kraai. — *Nen klemmer*: een havik (die klimt immers steil de lucht in). — *Ne korhen*: een korhoen, meervoud *korhoonder*. — *Ne krön* of *ne kraan*: een kraan. — *Nen kanarievogel*: een kanarie, meestal verbasterd tot *nen knallievogel*! — *Nen koekoek*: een koekoek. — *Nen liester* of *liesterd*: een lijster. — *Nen leewerk* of *ne leeveenk*: een leeuwerik. — *Ne marklaow*: een vlaamse gaai, bij Delden en elders heet die *markolle*. — *Ne mussche*: een mus; *ne reetmussche* (een rietmus); *ne eerdmussche* (een boeren-nachtegaal). — *Nen nettelenkönnik*: een winterkoning. — *Ne oel*: een uil. — *Ne trieshen*: een patrijs, meervoud: *trieshoonder* of *petriezen*; een fazant is een *fazaant*. — *Nen*

poelepetaat: een parelhoen. — 'n *Roodböskén*: een roodborstje, — *Nen rèèger*: een reiger. — *Ne specht*: een specht. — *Ne zwaalw* of *zwaluw*: een zwaluw. — 'n *Sèèskén*: een sijsje (er wordt ook wel „siesken” gezegd maar de oudere lui vinden dat fout). — *Ne snip*: een snip. — *Nen staork*: een ooievaar. — *Ne spree* of *spreew*: een spreeuw (in de Reggestreek en verderop in Overijssel *sprao*, in Beckum *spraole* genoemd). — *Ne schroete*: een kalkoen. — *Nen schiethoop*: een hop, meervoud: *schietheupe*. — *Ne tötteldoew*: een tortelduif. — *Nen tukkerd* of *tukker*: een tukker. — *Nen wachel*: een kwartel. — *Ne wulpe* of *ne tuutwulp* of *tuutwilp* of *ne ven-tuute*: een wulp. — 'n *Waterhenke* of *waterheunke*: een waterhoentje. — *Nen waltaaker*: een bonte vogel die in een „wal” timmert (nestelt), in het Hollands een „tapuit” genoemd; we probeerden ze soms in hun holletje te pakken, maar als je de hand erin stak greep je ook wel eens *ne per* (een pad) en die spoog venijn, die was vergiftig; men hoorde die vogel ook wel *waltakker* en *waltakke* noemen. — In de waterrijker delen van Twente wordt ook de brullende roerdomp nog aangetroffen, die heet in het plat *nen iepron* of *ieprom*; in het platduits van Bremen is het een *iprump*, op de Veluwe een *iperon*, in de Achterhoek een *ieveromp* of een *roosdom*.

Een lievenheersbeestje is een *zunnekuukske* of een *suntekuuksken*, een wesp is *ne weps* of *ne wepse*, een bromvlieg *nen brommerd*. — Nachtvinders die op de lamp afkomen heten in 't algemeen *uulkes* (uiltjes), maar zo'n vette wordt ook vaak *ne hekse* (een heks) genoemd; niemand moest veel van die melige wormen hebben en ik ben er nog geen vriend van, die afkeer blijft je het hele leven bij. — Een soort stinkende luis (een zgn. wants, maar dat is een Duits woord) heet *nen nòtvies* of *nen notvis* of *notviest*. — Mieren zijn *miegèmpen* of *miegèmpen*. Miegen is een gewoon woord voor „pissen”, want de mierenwijfjes scheiden een zuur vocht af, het mierenzuur. Het tweede deel van de naam, namelijk *emp*, betekent mier; eeuwen geleden (want „emp” is al oeroud) was dat „emt” en in het Engels is

„emmet” nog een alledaagse naam voor de mier, en het Hoogduitse „ameise” zal er ook wel van afstammen. Die oude naam „emt” is in het Twents veranderd in *emp* evenals „hemd” in het plat tot *hemp* is geworden. De naam *miegemp* heeft dus niets geheimzinnigs! Het is precies hetzelfde als de benaming „pis-mier” die in andere provincies van Nederland wel gehoord wordt. — Een *heemelke* of *hemmelke* is een huiskrekel; vroeger toen men het vuur nog in de haard „beutte” zaten die vervelende muzikanten vaak achter de platen; rechtvoort kan men in een bakkerij nog *heemelkes* horen. — De hommelmel is *ne hommeke*, ook wel *ne hommege* of *ne homke*; de nesten (hommeksnuste) worden om de honing vaak door jongens opgespeurd. — De *eemelten* zijn de muggenlarven die in ’t weiland de wortels en vezels kapotknagen tot groot verdriet van den boer die al genoeg op zulk grei te letten heeft. — Daar is bij voorbeeld de larve van de koeienhorzel, die onder de huid van het beest zich gaat volvreten en een dikke buil vormt. Die parasieten heten in het Twents gewoonlijk *weerbooten*. In Losser, Denekamp praat men van *weerbaoten*. Ook hoort men wel van *meibooten* spreken of van *weerboolten* en *weerpoeten*, ja een enkele maal zelfs van *meerpoeten*! — Dan zijn er de *blinddaatschen* of de *bleendaawschen*, de *bleendaostern* of de *bleenden*. Dat zijn die onbesuisde dazen, die ook de jongens lelijk beet kunnen nemen als ze aan ’t baden zijn. — Het vee wordt in Twente ook gekweld door de horzelwesp. Dat is een grote wesp, waarvan je het nest in het voorjaar wel eens aan de gevel of de hanenbalk ziet zitten. Dat gezellige monstertje heet *ne haonte*, *hoonte*, *aonek* of *haormke* (meervoud: *haonten*, *hoonten*, *aonken*, *haormken*). — Er is veel meer van zulk gedierte, dat we maar rustig voorbij zullen gaan. De boer kent ze meestal het best. Maar ook de ongeletterde stedeling neemt die onaanzienlijke beestjes nauwkeurig op. Uit de mond van een zeventigjarigen fabrieksarbeider, die altijd midden in de stad Enschede gewoond had, heb ik indertijd het volgende eens opgeschreven: „Nen peerdeworm den

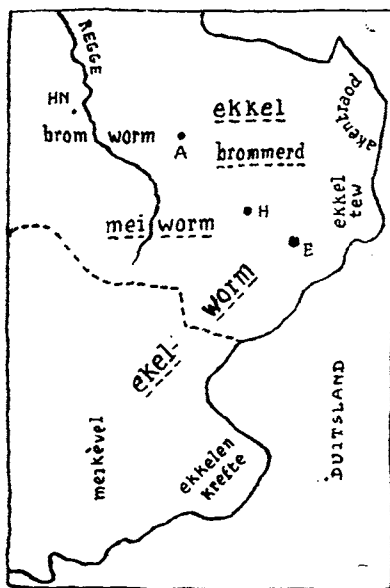
vlög aait 's aowends en zit völ in de peerdeköttel en dee hebt weer kleine wörm (kevers) oonder de hoed zitten''. Die man was nu helemaal geen geleerde en van hoeveel opmerkingsgave getuigt zo'n simpele uitlating toch niet! Een wetenschappelijk boek over insecten vertelt precies hetzelfde: „De plompe paardenmestkever hoort men op een zomeravond brommend voorbijsuizen. Hij zoekt zijn verblijfplaats bij voorkeur in paardemest of paddestoelen en is gewoonlijk behept met parasieten, de zoogenaamde kevermijten, die op zijn buik en borst rondloopen''. En zie, als je niet in dit ene geval, maar telkens wèèr zulke ervaringen opdoet, dan wen je het je wel af om de wetenschap van „het volk'' (alsof wij daar niet allen toe behoren) zo gering te achten. Dan wordt het telkens opnieuw duidelijk, dat je eigen kennis van de natuur toch maar tweedehands en versleten is.

De grote dieren van het landelijk bedrijf hebben overal in Twente gewoonlijk dezelfde naam. Een merrie heet hier en daar nog wel eens *ne vólke* (in de middeleeuwen betekende het een vrouwelijk veulen, men schreef toen van velke, vilke of volic), maar de moderne handeldrijvende boer wil niet misverstaan worden en spreekt op de markt alleen nog maar van *ne meer* of 'n *meerenpeerd*, en het ongewone woord *vólke* is met de dood bezig. Het zou in onze tijd ook wel heel onpractisch wezen als de bewoner van Tubbergen andere namen voor zijn dieren gebruikte dan die van Haaksbergen. En zo is het ook niet. Paard, veulen, hengst en ruïn, koe, stier, kalf en sterk, big, zeug en zwijn, al die dieren heten in het Twents alleens.

Bij de kleinere en onbelangrijker dieren is dat vaak anders. Die vormen niet het onderwerp van het gesprek en dragen soms allerlei aparte namen zonder dat iemand daar last van ondervindt. Daar is bij voorbeeld de meikever. Die breng je niet naar de markt. En er wordt door de grote mensen ook maar zelden over gesproken en zo is aan dat diertje een verscheidenheid van namen ten deel gevallen die bij belangrijker dieren ondenkbaar zou wezen. Als men

de Twentse benamingen van de meikever wil nagaan, dient men te bedenken dat het woord „kever” zelf vrijwel onbekend is in het plat; een kever heet nu eenmaal een „worm” of een „tor”, en wat in het Hollands „wormen” zijn, dat zijn „pieren” in het plat. Nu, een meikever wordt dan in Twente aldus benoemd:

1 *bromworm*, in Wierden, Hoge Hexel, Rijssen, Enter en daar in de buurt.

2 *meiworm*, te Goor, Delden, Neede, Markelo en ook wel verderop in en bij Deventer.

3 *ekkelworm* of *eekelworm*, te Groenlo, Eibergen, Rekken, Enschede, Almelo. In Haaksbergen praten ze ook wel van *meiworm*.

4 *ekkelbrommerd*, te Hasselo, Bornerbroek, Saasveld, Vasse, Geesteren, Bruinehaar, Fleringen, Rossum, Ootmarsum, Mander, Langeveen, in het Noorden van Twente dus.

5 *akenbraod*, maar dat wordt alleen in Denekamp gehoord. De naam wil mij niet recht duidelijk worden, het zal wel zoiets als „eikenbrood” zijn, maar wat is dat?

6 *ekkelteuwe*, aldus in De Lutte en Losser. Een eikelteef! Wonderlijk is dat, maar 't is nog wonderlijker, dat de meikever in Oost-Friesland precies zo heet, want dat is toch een gluips eind uit de buurt en in de tussenliggende contreien hebben ze weer heel andere namen.

7 *ekkelfraans* of *ekkelfrans*, alleen in Hengelo en in het omliggende Driene, Hasselo, Tweekelo.

8 *eekeltokse*, in Diepenheim (waar ook wel „bromworm” gezegd wordt) en Gelselaar.

We zijn er dan nog niet, want in Hellendoorn (HN) werd (of wordt?) van *horreworm* gesproken, wat ook wel zoveel betekenen zal als „bromkever” (eigenaardig, op Goeree in Zeeland praten ze ook van „horrekoeien”).

En als u bedenkt, dat de tegenwoordige kinders ook wel *meikever* zeggen, dan kan het diertje zich op welgeteld tien Twentse namen beroemen! Verondersteld dan nog, dat er ons geen enkele ontgaan is.

Lieve kinders hebben veel namen. Dat geldt ook voor de meikever en ook voor de vlinder. Zo wonderlijk als de indruk is, die de vlinder op de kinderfantasie maakt, zo wonderlijk zijn de namen van dat diertje. Hier zijn ze:

1 *kapelle*, te Rijssen e.o., Markelo, Diepenheim, Enter.

2. *schilbil*, of *schillebil* of nog vaker 'n *schillebilken*, dat wordt vooral in Almelo (A) gezegd.

3 *schilwip*, te Broekheurne, Usselo, Boekelo, in de gemeente Enschede. Overigens wordt daar ook wel eens *schirrewip* en *schirrewit* gehoord, maar toch niet zo vaak.

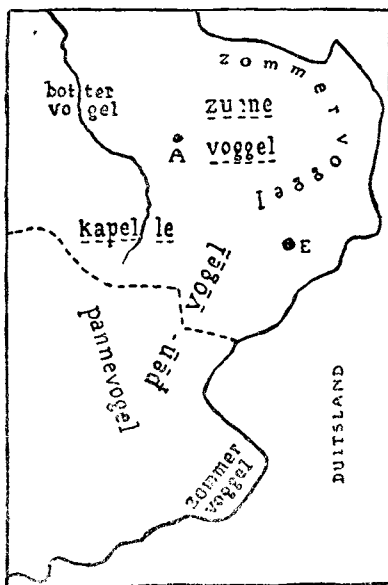
4 *schammóm*, dat is de gewone naam van de vlinder in de stad Enschede. Het meervoud is: *schamómmen*. Of is het juister om *schamóm* te schrijven met één m? Dat is niet te zeggen, omdat het geheel onbekend is hoe die naam is ontstaan.

5 *zommervoggel*, in het Noorden van Twente, bij voorbeeld in Saasveld, Geesteren, Langeveen, Denekamp, dorp

Lonneker. Maar in diezelfde plaatsen kan men ook wel eens horen praten van een:

6 *zunvoggel* (een „zonvogel”), of *zunnevoggel*. In Vasse, Fleringen, De Lutte, Rossum, Mander is dat ook de gewone naam. Daarnaast wordt ook wel gesproken van *zunvogel*, en van *zunvoegel*, enz.

7 *pennevoggel*, te Hengevelde, Beckum, Haaksbergen,

en te Borne en Bornerbroek; ook in Hengelo wordt het gehoord. Meestal echter niet *pennevoggel*, maar *pennevoogel* of *pennevoegel*. In Losser maken ze er ook wel een *penningsvoggel* van. Verder is *pennevogel* de gewone naam in de Achterhoek (en in andere streken van Nederland), maar daar is het soms weer *pannevogel*, *spanvogel*, *panvleugel*, enz.

8 *bottervoggel*, dat wordt in Heeten, Lemele en die streken gezegd, en ook in 't Vriezenveen; alleen spreken ze het daar weer op zijn Vriezenveens uit en zeggen ze *bwattervoegel*. Evenals *pennevogel* komt die naam ook in Drente voor;

het lijkt wel veel op de Engelse naam „butterfly”, die eigenlijk botervlieg betekent.

9 *vlinder* wordt langzamerhand de gewone benaming. Het zou de vele moeite waard zijn om eens na te gaan welk percentage van de kinderen nog de platte naam gebruikt. Veel zullen het er niet meer zijn; in Enschede spreken alleen oude lui van schamommen en schilwippen en de kinders van vlinder. Toch kan men nog altijd horen dat dat Hollands is, want „minder” is in ’t plat „meender”, maar „vlinder” blijft zo, en „vleender” klinkt ons raar in ’t oor dat is net zo iets als „tante”. Het oude daarvoor is „meuj”, dat nu vaak vervangen wordt door „tante” maar nooit door „taante” ofschoon het altijd is: an de kaante (aan de kant), met een lange aa.

Al praten de meeste kinderen echter al van „vlinder” (in Westfalen praten de kinderen tegenwoordig van „schmetterling”, dat is de Hoogduitse benaming), toch zullen het juist wel de kinderen zijn geweest die vroeger die oude Twentse namen hebben uitgevonden en later weer hebben veranderd. Het zijn immers de jonge en niet de oude mensen die vlinders achterna zitten, die vlinders bekijken en over vlinders praten. En juist daardoor zijn de meeste Twentse vlindernamen zo onverklaarbaar; het gewone logische mensenverstand heeft ze niet uitgedacht, maar de grillige kinderfantasie. Wat het woord *schammom* nu eigenlijk betekent weet niemand. Waarom de vlinder soms *pennevogel* heet of *botervogel* is ook niet duidelijk. Een *schilwip* of een *schillewip* is eigenlijk een scheelkijker, dat is vrij zeker; in Noord-Holland wordt iemand met schele ogen geplaagd met het rijmpje: „schele wiep, schele wap, hoe kook je de pap? Van water en meel? Zie je daarom zoo scheel?” En ook in Westfalen en elders heet een scheelkijker een „schele-wip”. Maar een vlinder kijkt toch niet scheel! Waarom is die dan zo genoemd? Tja, waarom heet een vlinder elders in Nederland een kakeier, een snuffel, een honingvlooi of een boterschijter? Een geleerde man die dat uitleggen kan.

Voor bloedzuiger wordt tegenwoordig vaak „blood-zuuger” gebruikt, maar de rechte titel voor dat beestje is toch *nen echel*. Vroeger gingen de jongens wel echelen verzamelen om ze aan den dokter te verkopen want die gebruikte ze bij het laten, bij het aderlaten. Ook de leverbotten heten echelen in 't plat; dat zijn van die zuigwormen die zich in de lever van een schaap nestelen, dat dan tenslotte helemaal uitteert en gele ogen krijgt, als het tenminste niet bijtijds geslacht wordt.

Hoe heet nu de egel (dat stekeldiertje dat je in het tweedonker tussen de bladeren op de grond ziet scharrelen) in het Twents? Ja, wat voor bescheid moet je daarop geven, er zijn verschillende namen voor. De Nederlandse naam „egel” zou eigenlijk in het plat vaak „eggel” zijn, maar u begrijpt dat die naam licht verwarring zou kunnen geven. Je kunt immers geen verschil horen tussen „eggel” en „echel” en dan zou men zelf maar moeten uitmaken of iemand het over een bloedzuiger of over een egel had! Ter wille van de duidelijkheid spreekt men dan ook van *nen moeseggel* (omdat de egel immers zo'n verdienstelijke veldmuizenrover is) of van *nen loofeggel* (omdat hij veel in 't loof zit) of van *nen toeneggel* (omdat hij vaak in 'n toen, dat is de heg, gezien wordt). Maar evenals het woord „ezel” in Twente op verschillende manieren wordt uitgesproken (ezzel, iezel, ezel), zo wordt op verschillende plaatsen niet van moeseggel, loofeggel, toeneggel gekuierd maar van moesiegel of moesegel, loofiegel of loofegel, enzovoorts. Wij jongens spraken vroeger in Enschede altijd van *stekkelvèrken* en alleen van boeren hoorden we loofiegel en dergelijke namen. In Enter en Rijssen praat men van *takegel* of *takiegel*. En in Markelo, Holten, Gelselaar houden ze er een nog vreemder naam voor de egel op na, daar is het *nen scharpshazen* of een *schaarpershaze*, dat wil zeggen een scherpe haas! Op verschillende plaatsen in Westfalen gebruikt men precies dezelfde naam. Scherp is het beestje wel, met zijn stekels, maar waarom wordt het toch een haas genoemd? Dat zijn van die dingen die we niet

recht meer begrijpen; een sprinkhaan heeft ook toch niet veel met een haas te maken en toch heet die op de Veluwe wel een „huphaos” (een hip-haas). Maar bij ons in Twente doen ze niet zo raar, daar spreken we heel normaal van *nen spreenkhanen* precies als in het Hollands. Alleen kraait de Twentse sprinkhaan nooit.

VINKENKERELS EN VOGELAARSTAAL

Er zijn in het vorige hoofdstukje wel allerlei vogelnamen ter sprake gekomen, maar we vergaten te vertellen, dat vooral een bepaalde vogel jarenlang de aandacht van een brede kring van Twentenaren heeft weten te trekken. Dat is de vink. Haast iedere Twent had vroeger zijn vink aan de voor- of achterzijde van het huis hangen. En het vangen van vinken was eveneens een hierlandse liefhebberij, een ouderwetse sport waaraan tal van fabrieksarbeiders in Enschede, Rijssen, Goor en andere plaatsen meededen. Ook elders schijnt de vinkenvangst vooral in fabriekssteden een geliefde bezigheid te zijn (in het Thuringer woud bij voorbeeld), en dat is ook geen wonder. Wie de hele week tussen vier muren zit zoals de spinner en de wever, die wil 's Zondags de boer wel eens op. Vooral als hij er nog een aardige schaarde mee verdienen kan. En dat was in Twente heus wel eens mogelijk, want een goede vink werd niet met wortelvlakken betaald. Het is in de rijkere jaren wel eens voorgekomen, dat er voor een vogel met bijzondere kwaliteiten vijftig guldens neergeteld werden. Maar dat was natuurlijk een uitzondering en een twintigste van zo'n prijs was al voldoende om het vinkenvangen aanlokkelijk te maken. De meeste vinkenkerels waren trouwens meer liefhebbers dan handelaars. In de oorlogsjaren van 1914-1918 werd het zaad echter „beteun" en zo duur, dat haast ieder zijn vogels aan de kant deed. En sedert is die liefhebberij nooit meer geworden wat ze eens geweest was. De lui zwermden 's Zondags naar de voetbal-wedstrijden of hun verenigingsgebouw, en landelijker vermaken gaven ze daarvoor op. Daar kwam dan nog bij, dat de steeds

strenger toegepaste vogelwet de vrijheid aan de vogelaars ontnam. En wie zich nu nog tot de vogels aangetrokken voelt, hij moet duiven houden of kanaries telen en komt niet verder dan zijn huiskamer en zijn duivenslag. Maar de oude vinkenkerels! Die zwierven heel Twente rond, kenden er iedere heg en steg, en iederen boer die hun goed gezind was en hun op zijn erve toeliet. Dat waren er niet zo heel veel. De meesten moesten van de stadse vinkenkerels, die de vogels weglokten uit de bomen rond het huis, niet veel hebben. En als een boer een vreemde iets verbieden kan, dan doet hij graag en laat hij zich van zijn onaangenaamste, bazige kant kennen. Overigens, de vogelvangers zagen er ook niet tegen op om de hand van den boer te nemen als hun de pink aangeboden was. Maar toch, als je de boeren daarover hoort napraten, dan denk je vaak: was dat nou zo erg, en kwamen jullie weigeringen niet vooral voort uit redeloos wantrouwen en egoïsme.

's Zaterdag in de avond gingen de mannen meestal in groepjes van drieën of vieren op weg naar de plaats van bestemming. Van Enschede uit te voet naar Neede, Eibergen, Denekamp, Ootmarsum! Daar kwamen ze dan met 't licht worden aan, rustten een uurtje en liepen dan al vogelvangende naar huis terug. Als men geschikte plekjes bereikte of toch de vinken al hoorde of zag, dan werden de *liemgerden* (de lijnstokken, dunne berkentwijn met lijn bestreken) kris kras door elkaar in de grond gestoken. Onder die lijmgarden werd een vink geplaatst die aan een stokje vastgebonden was en zodoende alleen maar wat rondlopen kon. Dat diertje werd 'n *leuperd* (de loper) genoemd of ook wel eens 'n *teunebaas* of 'n *teunmeister*. Dan zette men op enkele meters afstand een kooi in het groen, die wat verborgen werd opgesteld en daarin huisde 'n *lokvogel* of 'n *lokkerd* of 'n *teggenlèger* (de blinde lokvogel of tegenslager). Begon die te slaan dan liet 'n *bieterd* (de bijter, dat is de vink die nog in de bomen zit) zich pardoos op den zichtbaren loper vallen om te paren en bleef machteloos en met lijn besmeurd tussen de lijnstokken

heen en weer fladderen. En dan schoot de vogelaar toe, maakte het diertje schoon, bond het met naaigaren de vleugels vast en borg het in de korf. Na een tijdje stapte men weer op en als de gelegenheid zich voordeed ging men bij een boer aan om de dorstige vogels te laten drinken in een kuip. En tenslotte kwam men 's Zondagsmiddags om een uur of vier vermoeid in de stad terug met een dertig of veertig vinken in de korf; thuis wachtten dan de belangstellende of kooplustige liefhebbers reeds. De dieren kregen de nodige verheging en werden op hun kwaliteiten getaxeerd en soms al van de hand gedaan. Men werkte de pap naar binnen, praatte nog wat na en ging dan tijdig naar Rusland om Maandagmorgen vroeg weer in de fabriek te zijn. Een volgende Zondag trok men er wederom op uit of ging men, als het weer ongunstig was, 's morgens met een kooi naar een van de herbergen waar de liefhebbers gewoonlijk bijeen kwamen om hun vogels te *laoten téggen slaan* (tegen elkaar te laten slaan). De man wiens vink het het langst volhield was de winnaar van de wedstrijd. En het was vooral bij zulke gelegenheden dat een buitenstaander merkte over hoeveel kennis die toegewijde vogelvrienden beschikten en wat een eigenaardige woorden ze er op na hielden om de onderscheiden vinkenslagen te benoemen.

Een ieder heeft wel eens gemerkt, dat een vinkenslag soms uit één loopje maar ook wel eens uit twee coupletten bestaat. In het laatste geval omvat de slag vijf à zeven verschillende korte tonen die tesamen 'n *rulken* (een rolletje of een rol) vormen, en die afgesloten worden door een langer aanhangsel, een slotcouplet dat heftig uitgeschetterd, uitgestoten wordt en uit zgn. *stötte* (stoten, stoottonen) opgebouwd is. Nu hebben de Twentse liefhebbers allerlei namen met behulp waarvan ze de verschillende slagen onderscheiden. Ze spreken van:

<i>laank</i>	<i>buurs-lich</i>	<i>broodzwiet</i>
<i>zwols-laank</i>	<i>boorns-lich</i>	<i>zwiew</i>
<i>grof-lich</i>	<i>kwateer</i>	<i>twee-uur</i>
<i>kleenkend-grof-lich</i>	<i>muskewiet</i>	<i>boersgeitjaan</i>
<i>weeld-lich</i>	<i>snie-brood</i>	<i>britschesiew</i>

CATHARINA ELDERINK 1871—1941

Werkster op sociaal terrein. Zij schreef o.a. een bundel voortreffelijke dialectgedichten „Oet et Laand van Aleer” (1921) en het veel omvangrijker boek „Twenter Laand en Leu en Leven” (1937) dat van de bescheidenheid der geliefde schrijfster evenzeer getuigt als van haar niet alleen rijke, maar ook zelf vergaarde wetenschap en beminnelijke verteltrant.

Dat ziet er nogal ingewikkeld uit en dat is het ook; een buitenstaander begrijpt er niet veel van als die ouderwetse gasten over hun vogels te woord zijn.

Men zegt: *dee veenke dee slöt laank* (die vink slaat lang) en als je vraagt wat dat precies is, dan antwoorden ze: *tie tie tie tie tat tat tat tat zwatsiew*. Die tie-geluiden vormen dus 't *rukken*, maar daar geeft de liefhebber niet veel om. Hij let meer op het aantal *stötte* (de tat-geluiden) en zegt bij voorbeeld: *hee kon der miej wal 'n stötken meer in doon* (hij kon er mij wel een stootje meer in doen). — Wat *nen growwen lichtslag* of *groflich* heet, dat bestaat uit een rol en daarachter een geluid als *dów dów dów rietskediw*. De stötte zijn hier donkere, nadrukkelijke *dów*-geluiden die twee à vier keer (of als 't heel mooi is: vijf keer) gehoord worden. Op zichzelf is deze grove lichtslag al de mooiste die er is, maar het komt ook wel voor dat een vink zowel deze als de lange slag op het repertoire heeft en vooral zo'n vink is geld waard, die slaat *lich met laank* zoals dat heet. — Wat *zwols-laank* heette, dat was gewoon de lange slag maar het slotwoord ervan werd herhaald; dat is dus een rolletje gevolgd door *tat tat tat zwatsiew swatziew*. Waarom dat nu zo heette? Wel, men zei dat vooral in de buurt van Zwolle die slag gehoord werd. En ook wel bij Denekamp; vandaar dat er ook wel van *Deankaamps-laank* gesproken wordt. — De allerlangste slag is *kleenkend-grof-lich* (klinkend-grof-licht); ik heb der een had (vertelde me een liefhebber), meer *dee hef* van de aandere veenken *dee riprepkes* en plodden (varianties en waardeloze slagen) leerd en den *kleenkend-grof-lich hef* e laoten staon. — Zo'n riprapje is b.v. *weeldlich* (wild-licht), dat uit een rol en een geluid als *ritspedie-iw* of *rietskediw* bestaat en dus niet de zo gewaardeerde stoten bevat. Om meer aanzien aan dat geluid te geven praat de verkoper, die zo'n vink van de hand wil doen, liever van *Buurs-lich* of van *nen Boornschen lichslag* (zo geheten naar de plaatsen Buurse en Borne). — Een vogel die „kwarteer döt” roept: *rie tie tie kwatie-ier*. — Bij *muskewiet* is muskewiet het laatste

woord en er is ook nog *laank muskewiet* en *lich muskewiet* (of moskeviet). — Ouderwetse vinken die deden van: *sniebrood sniet sniet*, maar die werden jaren geleden al even weinig meer gehoord als de vogels die aan het slot schetterden van *brood-zwiet* (of broodschewiet), van *zwiew* (of zewiew), *twee uur*, *boersgeitjaan* of *britskesiew*.

Een vogel, die telkens ongewenste variaties in zijn slag mengt en die onverstaanbaar wordt, „den döt *weeldzaank*” (wildzang). — Jongere vinken vooral zijn vaak nog niet slagvast, ze *brewwelen*. — Er zijn er ook die 't nooit leren en maar blijven piepen en sjilpen, die zitten altijd te *schilferen* heet dat. „'t Is nen grooten schilferd, is miej niks weerd”. — Weer anderen houden soms middenin op, dat is *brekken* (breken). „Hee brekt de slèèg (slagen), daor döt e 't al weer; wat jammer; hee brek nog wal is völ”. — Als ze moe of bang zijn gaan ze *jukken*, dan laten ze een tjuk-geluid horen. Maar door dat na te fluiten spoort men het diertje gewoonlijk aan tot slaan; dat is *anjukken*. „Juk em is an”. — In weer andere omstandigheden roepen ze „pink, pink”, maar in het plat heet dat *veenken* (vinken). — Jonge vinken die zich oefenen en stil voor zich heen zitten te kwebbelen, die *knuuren* (of kneuren). „Hee knuurt al drok, hee slöt met nen dag”. Voor het neuriën van een mens wordt ook wel knuuren of kneuren gezegd al kennen de meesten daar geen woord voor. En een koe kneurt ook wel (het dier zucht dan zwaar, b.v. als het verstopt is of iets scherp heeft binnengekregen.) — Zo'n vink die knuurt kan nog niet *ophalen* (dat is het ten gehore brengen van de rol, de inzet van de slag) en *ofslaon* (afslaan). „Hee haalt grof genug op, meer hee slöt nog nich goed of”. — En als de vogel tenslotte luid genoeg schettert, dan is het: „hee döschet (dorst) er bes op, et daawert oew in de ooren”.

Een jonge vink, die in Augustus of September gevangen is en nog geen winter beleefd heeft, heet *nen takken* (elders in Nederland meestal een takkeling). En de gewone naam voor de slagvink is *ne toofveenke* of *tooveenke*, wat ver-

moedelijk een samentrekking zal wezen van *toog-veenke* dat is een „tak-vink” (toog is een gewoon plat woord voor boomtak), want de slagvink nestelt op de takken van de bomen.

Er is nog iets waarover we niet mogen zwijgen, dat is het „branden” van de vinken, het toebranden van de oogleden. Omstreeks 1920 was dat al lang niet algemeen meer en hadden de meeste vinkenliefhebbers die barbaarse gewoonte voor goed laten varen. En bij *nen sneedodden* of *ne sneepop* (een „sneeuwpop”) of *'n sneepupken* (dat was een vink die op de sneeuw gevangen was) gebeurde dat nooit omdat die toch zelden of nooit sloeg. Maar een vogel, die in zijn kooi te roerig bleef en zich niet op het slaan toelagde, moest het vaak wel ontgelden. Lukte dat branden niet helemaal, zodat de oogleden op één plaatsje weer vaneen gingen, dan werd er gezegd: *hee hef 'n steernken* (hij heeft een sterretje). Vroeger moet het de gewoonste zaak van de wereld geweest zijn om die dieren zo te mis-maken, maar de latere vinkenkerels waren daar allemaal afkerig van, en toch versleet men juist hèn nog vaak voor dierenbeulen, die zich door een fanatieke belangstelling en toewijding voor de vogels onderscheidden. Sommige van de in het voorjaar gevangen vinken werden tot aan de herfst in een donker hok opgesloten, die kwamen in de *miet*; en die zogenaamde *mietvöggel* sloegen dan later, als ze in 't licht kwamen, des te heftiger en werden als lokkers gebruikt.

Sommigen, die wat grootscheepser te werk gingen, vingen met een dubbel slagnet, dat dan uitgezet werd op een geschikte plek waar de vinkeman eerst enige dagen lang zaad strooide. Die plek heette *'n vöggelplas*. Tussen de netten kwam dan *nen reurvöggel* (een roervogel) te staan die op *'t reur* (een beweegbaar wipje) was vastgebonden met behulp van *ne vöggelboks* (een vogelbroek, bestaande uit kleine leren riempjes). Voor het vangen van patrijzen en *wachels* (kwartels) werd daarentegen *nen tieras* (een sleepnet) gebruikt. Maar dat alles hoort rechtervoort tot

het verleden. En wat eens een volksvermaak was, dat wordt in onze tijd van politiek en athletiek en dierenbescherming (of mensenhaat) meewarig beglimlacht. Maar met dat gilde van de vinkenkerels is een goed deel van de belangstelling voor de dieren en voor heel ons liefelijke landschap gestorven. En wie den onbetaalbaren Jan Leverman gekend heeft — mijn ouden vriend die al vroeg de fabriek ontvluchtte voor het schamele maar onafhankelijke bestaan van den vrijen vogelaar — zal dat grif beamen.

VAN BLOEMEN EN FRUIT

Neen, als u namen van bloemen weten wilt, dan moet u niet bij den boer, noch trouwens bij den burger wezen. Hij heeft er geen oog voor, vindt u toch kinderachtiger dan hij gedacht had, kijkt u ironisch aan en denkt: vrouwleuwèèrk. Inderdaad, de dames kennen nogal wat namen als ze hun hof rondwandelen, al toont de een veel meer liefhebberij dan de ander. Maar met het „onkruid” is het iets anders: dat geeft iederen boer ergernis; hij moet er wel op letten en kan er bijgevolg over meepraten. Het *roet* (onkruid) zorgt er voor, dat hij bij tijden op de knie ligt en dat hij niet te lui wordt in de slappe tijd. En zo heeft alles zijn nut, ook dat „ongemak”.

Hier volgen dan de bekendste namen, wild en tam door mekaar, in de wilde boekweit weg:

adam en eva: monnikskap.

akenjufferkes of *sneeklökskes*: sneeuwkllokjes.

balsemien: springzaad,
balsemijn.

begonniejen of *begonnias*:
begonia's.

bitteriek: soort onkruid
(wilde radijs, hederik).

bitterkers: tuinkers.

bloodkroet: akkermunt?

botterblaa: weegbree (boter-
bladeren).

botterbloemen: boter-
bloemen.

brannekkel: brandnetels.

daliassen: dahlia's.

diesel: distel.

doelenschaolen: duizend-
schoon; ook wel *doeven-
schaolen* en *doeven-
schooren*.

dòwnnetteln: dovenetels.

gaanzenbloemen: margrie-
ten, ganzebloemen.

haan en hen: het blauwe
kllokje.

hanenkam: hanekam.

heedhekkeln: brem.

hennenbloemen: doodkruid.

hennenkers: herderstasje.
hòlpiepen: holpijp.
hongerbloomen: vroegeling.
hòt of hòtte: ratelaar, horde.
huttentut: huttentut.
iezerstaark: varkensgras.
jöddentabak: elzenpruimen.
kaamperfoelie: kamperfoelie.
kattenstet: kattestaart.
roomse kemillen: moederkruid.
kèrmiswottel: kalmoeswortel.
klassen: klissen. Ook wel: *klasschen*.
almansgekken: vruchtjes van de klis.
klokkenbloemen: akelei.
kroet: selderie.
stinste kossen: Oost-indische kers.
kwekve: kweek.
laampenpoetsers: lisdodden.
leuzen: lissen.
lubbestok: lavas.
loezenmèlden: luismelde; ook wel loezemelte en luuzenmel. Tamme mèlden werden wel i.p.v. spinazie gegeten.
mariejenbleumkes: made-liefjes.
maonenbloomen: papaverbloemen.
mier: sterremuur.
muurenbloemen: muur-

bloemen.
nachschaa: nachtschade.
oogenklaor: stinkgouw.
pinksterbloemen: pinksterbloemen.
rösschen: biesen, russen; ook wel: pikrösschen genoemd.
rówból: lidrus of kattenstaart.
schaopenribben: duizendblad.
zelve: salie.
slófhakke: reukgras.
smallook: bieslook; ook wel: *biezelook* of *smallook* genoemd.
trèmpse: korenbloemen; gewoonlijk: *trèèmpse*.
venkel: venkel.
venpluuze: veenpluis.
vieulkes: viooltjes.
vingerheu of *pispötkes*: akker-winde.
vleisbloemen: koekoeksbloemen.
vöggelvoot of *voegelvoot*: hanepoot (vogelvoet).
vrangenwottel: wrangwortel.
weelde wikke: wilde wikke.
weendsel: windsel.
weependoorn: wilde roos of hondsroos.
hoondenhaor: soort taai gras, buntgras („hondenhaar”).

Het principaalste hebben we daarmee wel genoemd, maar er zijn er natuurlijk nog heel wat meer. Ook hier zullen de oude platte namen geleidelijk aan verdwijnen. De schoolgaande jeugd, die toch al overvoed is met allerhand kennis, houdt voor 't gemak maar 't liefst aan de schoolse, „hollandse” namen vast. En zo gaat het in andere opzichten ook. Appels en peren worden nog gegeten, maar haast niet meer gekend. Alleen ouderen en kinders van ouderwetse families gebruiken nog namen als:

pankookenappel, *grouwnetten*, *gaoldringenetten*, *doerappel*, *peesappel*, *zeutappel*, *kenkesappel*, *wienappel*, *suntjaopiksappel*, *venkoozen*, *pediesappel* of *bediesappel*, *hèskes* of *hèèrfskevientjes* of *kalvienen*, en *steernkesappel*. En *barmót-peeren* of *bergemotten*, *jutpeeren*, *poomppeeren*, of *waterpeeren*, *köttelpeeren* en *sokkereispeeren*.

Nog karakteristieker en aardiger zijn zo mogelijk de namen van de bessen!

druufkesbèezen: rode bessen, rode aalbessen; zo genoemd omdat ze *druufkes*, dat zijn trosjes, vormen. Elders heten ze „strengskesbèezen”, maar dat is toch niet de hierlandse naam. In de stad Enschede zijn het *druufkesbèezen* en ik herinner mij een marktkoopman, die Dinsdags van achter zijn stalletje hardnekkig van „druifjesbessen” riep tegen spot der vreemde concurrenten in; maar dat was ook een kerel uit één stuk. De boeren buiten de stad spreken van *Sintjansbeazen* en dat is ook in het overige Twente de gewone naam.

eerdbeeren: bosbessen. Ook wel eens (maar niet zo vaak) *eerdbèezen*; terwijl „druufkesbeeren” nooit wordt gehoord! Tegenwoordig worden ook de gekweekte aardbeien wel eens zo genoemd, maar die heten bij jong en oud toch meestal „aadbeien”. De wilde aardbeien heten *kòlbeeren* of *kòlbèezen*.

aolbèezen: aalbessen. Onderscheiden in: witte en zwatte *aolbèezen*.

tónbèezen: kruisbessen. Soms uitgesproken als *tómbèezen*, maar meestal en terecht *tón-bèezen*. Buiten de stad spreken

de boeren van *krieskebeazen* en *kriesselbeazen*, van *kris-*
en *krizzelbèezen*.

brömmel: braambessen.

riesbeeren: waterbessen, rijsbessen.

snötterbèezen: vruchten van de taxus.

vöggelbèezen: vruchten van de *kwekvemeier*, dat is de
lijsterbessenboom.

kroozen: rode bosbessen. Elders, in het Noord-Oosten
van 'Twente, wel *èèwerbeeren* (everbessen) genoemd.

hinbeeren: frambozen, maar voornamelijk die in het wild
groeien. Ook wel *himbeeren*, doch meestal en terecht *hin-*
beeren. De beschaafdere soort heet bijna altijd: „framboozn”

Zeker Duits, dat hinbeeren? — In het Hochduits is het
toch ook „Himbeeren”. — Neen, wederom neen! „Hin”
is hinde; die bessen waren een geliefd hapje van de hinde,
het wijfjeshert. En dezelfde bessennaam gebruikt de
Engelsman (hindberry), de Zweed en de Deen (hindbär):
en derhalve stamt de Twentse naam uit de oude taal,
waaruit onder anderen ook het Engels, Zweeds en Hoog-
duits zijn voortgesproten. In het Twents, in het Nederlands
is de benaming dus niet ontlèend (aan het Duits of het
Engels), maar bewàard. En dat is een heel verschil!

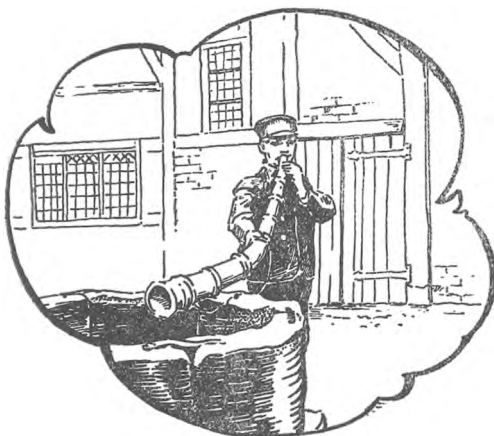
HOOFDSTUK VIII

HET JAAR ROND MET DEN BOER

Zo voor en na midwinter (Kerstmis) is het rustig in het land van Twente. Er hangt dan zo'n wijdse stilte over de essen dat het een genot is voor den stadsen wandelaar. Zwijgzame kraaien ziet hij hoog boven zich heen vliegen door de grijze lucht. Nu en dan blekt uit de verte een hond maar overigens laat zich niet veel leven horen. Alleen de bedrijvige winterkonink scharrelt nog altijd in het kale hakhout. Boerenmensen zie je nu niet veel; ze laten het oude jaar kalm aan zich voorbijgaan in de warme keuken. 't Kan gruwelijk koud wezen, maar op zachte regens en een vriendelijke zon zijn ze in het geheel niet gesteld in de winterdag. Want 'n *kwakkelig weenter gef vette kerkhāōw* (een kwakkelwinter geeft vette kerkhoven), en: *nēn greunen mirweenter brech nēn witten paoschen* (een groene midwinter brengt sneeuw in de Paastijd). Met enige voldoening constateert men: *et vrös at 't kraakt*. Wij jongens hoorden oudere lui vaak over de maan praten en we zeiden dan op sombere toon of we er alles van begrepen: *jongs wat vrös 't, de maon lig op de ruw* (jongens wat vriest het, de maan ligt op de rug). Als er dikke bloemen op de glazen zitten zegt men 's morgens bij het opstaan ook wel: 'n *straotenmaker hef der vannach ok wes* (de stratenmaker is er vannacht ook geweest; dat is de vorst die de wegen tot harde straten maakt). Als men buiten komt en constateert dat de grond bevroren is: 't is *had van oondern* (het is hard van onderen). In deze tijd, als *et vrös duur wullen en linnen* (als het door wollen en linnen goed heen vriest), wordt er een extra-dik buis aangetrokken. Zo een waarvan je zeggen kunt *daor stéet de weend vuur* (daar staat de wind voor) en die ook

van pas komt *as de witte biejen vleejt*: als de witte bijen vliegen, dat wil zeggen als het sneeuwt. Aan die uitdrukking is niets bijzonders hoor; in het Spaans heten de sneeuwvlokken haast precies zo: moscas blancas (eigenlijk: witte vliegen) en in de Duitse volkstaal heten ze wel witte muggen.

Het volk gaat nu lang aan het „visiten” en nog aan het eind van Januari zijn ze aan het „niejaor winnen”. De eerste leeuweriken dienen *met lechmissen* (op Lichtmis,

2 Februari) te verschijnen en in die dagen komt ook het eerste groen voor 't licht. Vandaar dat er min of meer uit bakslag wel gezegd wordt: *dat doow met lechmissen, da's aole-peerde-mei*; dat doen we op lichtmis, dat is oudepaarden-mei; een oud paard kan dan immers al wat gras vinden. Een andere, aannemelijker voorstelling is echter deze: Lichtmis was een belangrijke datum in de overwintering van het vee; de helft van het voer moest er dan nog zijn en oude paarden die deze dag haalden konden dan 't volgend jaar hun nut nog doen en kregen dan uitstel van executie. Maar vaak vriest het nog dapper.

Als het wat zachter wordt en de stenen zo *opslouwt* (als de stenen en muren uitslaan), dan begint het weldra te

dèèjen (dooien), dan komt er *dao weer* (dooi weer), gewoonlijk door stormen en buien gevolgd. Des te heftiger breken die los naarmate de winter strenger is geweest. Een zware regenbui, die met onweer gepaard gaat, is 'n *schoer* (hetzelfde woord komt ook in het Engels voor: shower, dat is de gewone Engelse naam voor een regenbui.) Zo'n opkomend schoer kan ook wel zonder onweer naar beneden komen, dat weet je van te voren niet. Vandaar dat men naderhand ook wel kan spreken van 'n *donderschoer*. — Bij Oldenzaal en verder naar het Noorden spreken ze niet van „donderen” maar van „grommelen”. Ik vroeg eens aan iemand in De Lutte, of hij nooit van „donder” sprak; ach nee, zei hij, dat löt nich zoo goed (dat staat niet zo goed, het is wat ruwer). En wat wij 'n *donderschoer* noemen is daar dus 'n *grommelschoer*.

We kennen ook 'n *iemenschoer*, maar dat heeft er nu net niets mee te maken. Het is een schuurtje dat aan één zijde open is en waar de bijenkorven staan. En dan is er nog 'n *onderschoer*, dat is een uitbouwsel aan de kant van de niendeur, de ruimte ter diepte van één gebond, gevormd door de inspringende niendeur en de zijmuren der stallen, waar knollen en dergelijke bewaard worden. Dit woord „schoer” is hetzelfde woord als het Hollandse „schuur”, maar we gebruiken het nooit apart. We zeggen van onderschoer en iemenschoer, maar er wordt nooit van een „schoer” alleen gesproken als er een „schuur” bedoeld is. Waarom niet? Om verwarring te voorkomen met dat andere woord schoer, dat regenbui betekent. U zou anders raar staan te kijken als u te horen kreeg: als we 'n schoer krijgen ga je maar in 't schoer zitten! Nee, daarom heet een schuur in het plat *ne schoppe* of *ne schöppe* (dat is hetzelfde woord als het Engelse shop, dat nu „winkel” betekent), of *ne looze*; in de steden spreekt men nu ook wel van een „schuur” of „'n schuurken” maar alleen als het gemetselde muren heeft. Een bepaald soort schuur of stevig bijgebouw op het erve heet in het Twents 'n *spieker*; wat wonder dan, dat een ijzeren spijker, die je bij het timmeren gebruikt,

in het plat geen „spieker” heet, maar *nen nègel* (een nagel). En dat is maar goed ook, want wat zou anders iemand bedoelen als hij zei: hangt 't meer an 't spieker? Het zit allemaal mooi in elkaar in het plat, veel mooier en precieser dan de meesten denken. Maar om nu op het weer terug te komen:

Als de lucht betreft en er komt een onweer opzetten, dan wordt er gezegd: et zwèèlt daor an de loch; et zet zik daor tòo (het zet zich daar neer); in de wiedlöffigheid dondert 't al; der is onheur (ruw) weer op haanden; wiej konden straks nog wal ees 'n schoer kriegen, meer 't zit nog wiedlöfftig; et zal der straks hoonden (het zal er straks honden, het zal er straks ruw toegaan). Als er rode donderkoppen aan de lucht verschijnen zegt men: daor bleuit 'n donder, daar bloeit de donder. Heeft een boer iemand tot naober die bij voorbeeld De Lappe genoemd wordt en komt er een schoer uit die richting opzetten, dan gebruikt de boer vaak de uitdrukking: *Lappen-Miej zet de zwarte kap op*. Heeft de buurvrouw een andere naam of komt de bui van een andere kant, dan noemt men natuurlijk die andere vrouw, bij voorbeeld: *Els-Jannao hef de zwatte kap opzat, kiek toch ees, wie kriejt ontralie weer* (onstuimig weer). Dat lijkt een beetje op wat ze in Drente en Groningen zeggen als de zon begint te schijnen: Geesien-meui zet 't oorierzer op; maar daar veranderen ze die naam niet, daar blijft het altijd Geesien-meui.

Als de bui niet dichterbij komt en zich schijnt te bedenken, dan is het: *et loert alverdan* (het weer loert voordurend), *et weer steet te loeren*; *et blijf daor op eenen hook zitten, straks teut 't nog aower wat ik oew zej*, straks trekt het nog over wat ik je zeg. En als het weer niet te stormachtig blijft, dan kan het heel mooi zijn in de Februari-maand. De konijnen dollen rond op het veld om te paren. In de hoge bomen zijn de eksters al druk aan het timmeren (nestelen).

Maar wat later kan die droge en koude Oostenwind opsteken, die soms lang aanhoudt. Dan is het *schrao weer*

(schraal weer), of echt op zijn Overijsels gezegd: *haol weer*; er wordt ook wel gesproken van *ne haole weend* (een droge wind), en van *et haolt zoo* (het droogt zo, het is zulk droog weer). Als het gras droog is praat men meer van *zoor grös* en van *ne zoore grösgroond*; *zeurig* wordt ook wel gezegd, bij voorbeeld van iemand die een beetje armoedig gekleed gaat: iej kiek er luk zeurig op, je kijkt er een beetje armoedig op, hij ziet er een beetje armelijk uit.

Wat droogte mag er in Maart echter wel zijn, dat slaagt den boer wel. Want het spreekwoord zegt *meerten haol gef roggen staal* (een droge Maart geeft deugdelijke rogge). En er is ook nog een ander spreekwoord: *nen inhaolenden meert is gèeld weerd*, een inhoudende Maart is geld waard; want anders loopt het gewas zo vroeg uit dat het tegen de komende vorst niet meer bestand is.

Nu naderen de dagen waarop we de wilde ganzen zien overvliegen als we buiten zwerven en waarop we de boeren over langgerekte akkers zien sturen met de ploeg. Het is *de oetgaonde tied*, de lente. De bessenstruiken komen al los, de aardappels gaan de grond in, de kikvorsen beginnen te norken en de kinders proberen de dikkoppen te vangen. Daarna worden de beesten in de weilanden gestuurd die bezaaid zijn met ontelbare marieënbleumkes (madeliefjes). En als de Meitijd daar is zijn de meeste bomen groen, de vogels broeden en zingen, de jongens zijn met eikelwormen (meikevers) in de weer en nu en dan valt er een vruchtbaar regenbuitje; *et rèègent grös en èendeneier* zegt de boer dan, het regent gras en eendeneieren. De Meimaand, dat is Twente op zijn mooist. Ook voor den boer is het een gewichtig jaargetijde, hij heeft het ook eeuwig en erfelijk over 's *meis* (in de mei), tot vervelens toe! Als hij praat van *velie-en mei* (verleden mei), dan kan 't wel zijn, dat hij het over Juni of over April heeft. In plaats van midden-Juni zegt hij gewoonlijk *zes wek in 'n mei*, zes weken in de mei. Zo kan men ook wel horen vertellen: dee koo is oons veurig jaor melk worden, vief wekke in 'n mei. En dan praat men in Twente ook nog van *aolde mei*,

dat is de eerste meidag volgens de oude stijl; in onze tegenwoordige kalender is dat de twaalfde Mei. Ook op het platteland van de andere provincies is de oude mei trouwens nog populair; dan komt de rogge namelijk in de aren. Over de oude-paarden-mei spraken we hierboven al.

Maar onderwijl kan 't soms duftig koud wezen, bij name in de *iesdaag* of de *iesseldaag* (de ijsdagen of ijsheiligen), zo om en bij oude mei. Dan heb je van die gure hagelbuien en nogal strenge nachtvorsten waarvan de bonen en aardappels vaak veel te lijden hebben. Door de bank is dat gevaar echter gauw voorbij. Want in Juni zijn de dagen al lang en heet, de nachten kort en haast even drukkend. En zo moet het ook zijn, de tijd van hooien nadert immers en die geeft toch al zo veel werk aan den boer en aan de boerin. Laat de stedeling nu bij wijlen naar een verfrissend schoer snakken, de buitenman maalt daar weinig om. Nu hij toch eenmaal met het hooi te gang is, heeft hij liever een blijvende droogte en dapper trotseert hij in het hooiland de tropische hette. Hij drijft er zelfs de spot mee, met die ondragelijke temperatuur. Als hij 's morgens namelijk een stralende zon ziet opstijgen naar de heldere hemel, dan maakt hij de ironische opmerking: *'t wordt good lech vandaag*, het wordt goed „licht” vandaag, dat wil zeggen heel heet; Of hij constateert: *eeverd kik ter al bieje tied achterhen*, Evert (dat is de zon) kijkt al bijtijds om het hoekje. In Alstätte, een plaatsje vlak over de grens, zeggen ze van iemand die in 't hooiland niet meer verder kan door de warmte: *'n hoksebeèrgsen hef em onder*, de man uit Haaksbergen heeft hem overwonnen.

Tenslotte betreft de lucht op een gegeven moment toch en ziet de boer een regenbui komen opzetten die hem met zijn volk onverrichter zake naar het huis zal terugsturen. En hij zegt sarcastisch: *daor koomp ok nen heurjer an*, daar komt ook een „hooier” aan, dat wil zeggen een regenbui. Enkele stedelingen gebruiken die uitdrukking in allerlei jaargetijden, maar boeren doen het alleen in de hooitijd. Ik dacht vroeger, dat het recht Twents plat was,

maar later vernam ik dat het ook in de Achterhoek en in Drente en het Bentheimse gezegd wordt. Ook hoort men in 't hete hooiland wel als het regent: *'t is dao weer*, het is dooi weer, het dooit!

Voor al met Sint-Jan (24 Juni) verandert het weer vaak; het wordt nu droog als het nat geweest is, en nat als het droog geweest is. En je hoort ze bij voorbeeld zeggen: *et dreugt slim, ik rekken der op dat 't met seent-jan veraandert*. Het hooien is nog in volle gang, sommigen beginnen er pas mee, terwijl het zo heet is dat *de musschen gaapt op 'n toen*, dat de mussen op de schutting zitten te gapen. Sprinkhanen musiceren zonder eind, troepen vliegen vallen op de klaarstaande boterhammen aan. Buiten zien we 's avonds zwermen muggen om ons heen dansen, binnen vliegen de uiltjes om de lamp. De vrouwlui praten over het snijbonen inmaken en de aardappels staan al weer in bloei. Is de lindenboom nu ook los, dan is de rogge met Sint-Jacob rijp (25 Juli). Vroeger werd er op de rijpheid van de rogge sekuur acht gegeven en van oudere lui hoort men bij voorbeeld nog wel: wiej mot met de row wochen tot acht daag nao seent-jaopke, dat kaan'k wetten an oonzen leendenboom. Maar tegenwoordig gaan ze meen ik wat meer te werk zoals hun dat het beste uitkomt. Als 't een warme en droge zomer geweest is, zijn ze weg en weer al met de rogge bezig als het hooi nog maar net op den balken, op de zolder is. En aan het slot van die zware dagen wordt het werkvolk getracteerd op brandewijn en pannekoeken, 'n *stoppelhanen* is dat. In de boerenherbergen wordt op een der eerstkomende Zondagen bovendien een stoppelhanen-feest gevierd, dat zich nu haast niet meer onderscheidt van de stadse dansavonden. Maar nog een twintig jaar geleden heerste er op die feesten van boeren-onder-elkaar een enorme uitbundigheid, die ten top steeg als het Hendriekske gedanst werd. Wat werd er dan geklapt en gestampt en gezongen! En 's nachts werden we nog wakker van het gezang en geschreeuw van de jongens die op de fiets de stad uit reden.

Sint-Laurens nadert al weer, de tijd van knollen zaaien. Het rijmpje zegt immers: *wel knollen wil etten mag seent-lordèns nich vergetten*. In de mooie dagen van de Augustusmaand wordt ook *et naomat* (het etgroen) of *etgroom* of *etgreun* van het land gehaald, maar langzaam aan wordt het leven en bedrijf van den boer toch wat rustiger. Wij schooljongens gingen nu — het was vacantiетijd — bramen zoeken en pruimen schudden en keerden graag te laat huiswaarts als de damp al over de weiden hing. De nachten worden al frisser en stilaan krijgt het landschap een herfstachtig aanzien. Men ziet de jagers dwalen over het veld, paddestoelen steken hun koppen uit de grond, sommige peren hangen haast kant en klaar. En terwijl de stadsman van de herfst geniet, moet de boer al weer aan 't rogge zaaien; want dat gebeurt met *sumgèèl* of *simgeel* of *som gèèld*, dat is Sint-Michiel op 29 September of in de zgn. *galdaag* (15 tot 17 October). Wat nu de beste tijd van zaaien was, daar raakten de oudere mensen niet over uitgepraat. Het moest in elk geval niet plaats vinden in de *kiendaag*, omdat men meende dat het zaad in die dagen weer uit de grond werd geworpen; in Groningen sprak men dan ook van de „wörpeldaogen” of de werpdagen. Er kwam bovendien bij dat het dan afnemende maan was en dat was ook niet van 't beste; alleen de rogge, die met wassende maan gezaaid werd, bracht goed wat aan. Maar 't meeste was gefabel en rechtevoort zijn de Twentse boeren heel wat beter ingelicht.

Het is nu prettig om op het land te zijn. Hoog boven ons zien we de kranen heen reizen, en als het nu nog mooi en zomers weer is, dan heet het 'n *mooi kranenzommer* of *krönnenzommer*. In de bossen, waar de trekvogels soms neerstrijken om zich te versterken op hun verre tocht, snuift men een pittige herfstgeur op. De boeren gaan reuwen roen, knollen rooien, en zitten 's avonds rustig bij het vuur. De zomer is heen en velen gaan weldra ter kerk op de „dankdag voor 't gewas”. Maar de volgende morgen zie je ze weer ploegen en poten op het kale land.

Soms wordt de natuur verontrust door hevige buien en stormen; *bes weer veur de late kikkösche* wordt er dan uit de grap gezegd als 't goed regent. Maar die groene springers zijn onderwijl al lang in de winterslaap. Als de maan nu gaat liggen krijg je vorst, want *as de maon lig op de ruw dan veur iej aower de bruw*, dan rijd je over de brug. Het koude jaareinde nadert en 't wordt weer stil in het land van Twente. Ook de mensen zijn kalmer dan in andere jaargetijden en van de vogels zijn alleen de winterkonink en het roodborstje bij ons gebleven.

HOOFDSTUK IX

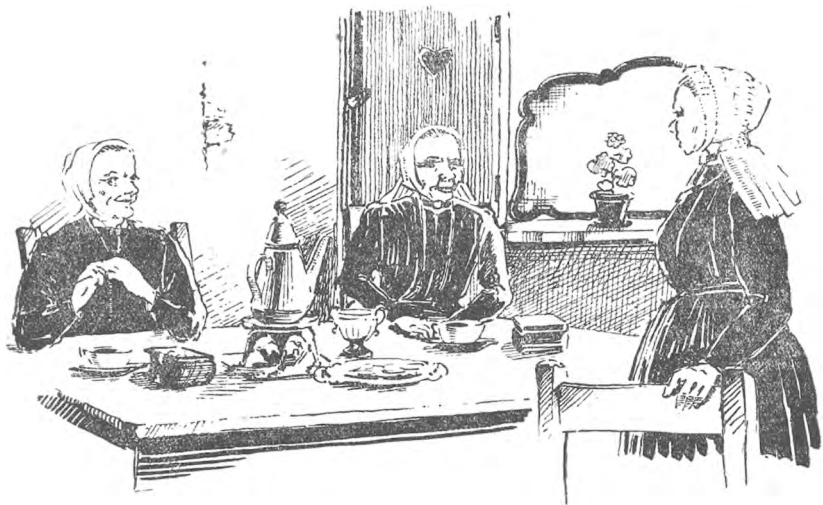
VOOR DE KOFFIEACHTIGEN

Als de oudere lui aan 't vertellen komen, dan ga je je voorstellen, dat een dertig - veertig jaar terug de arbeiders haast allemaal *an 'n söp* (aan de drank) waren. Laten ze soms wat overdrijven, goed, maar *bàr* moet het geweest zijn. Sedert is dat veel verbeterd en ook bejaarde fabriekeers hoor je nu gewoonlijk met misprijzen en minachting over dronkenschap praten. Dat wil nu niet zeggen, dat ze er in spugen of strijdlustig met de blauwe knoop rondlopen! Goddank niet. Maar in huis, in 't stoom (de fabriek) en ook op het land is *koffie* onderwijl de algemene drank. En „koffie-achtig” is iedere Twent. Komt u op visite dan neemt de vrouw al gauw *de smódde* of 'n *koffiezetzer* van leer en kookt een lekker *dreedräödken*. Wat dat voor een woord is? Zie, driedraadse stof is uit drievoudige draden geweven, zodat ze heel sterk is en zo is men op het idee gekomen om ook een kop sterke koffie, die een keer of drie opgekookt is, een *dreedräödken* te noemen.

Wat *sokkerij* (cichorei) hoort er ook in, dat smaakt veel lekkerder, maar het schijnt uit de mode te raken doordat het volgens de lankharigen zo armzalig lijkt. En dat is wis ook de reden waarom ze het wòrd cichorei soms vermijden en liever spreken van *kniepsel* of van *luk kniep-of* (een beetje knijp-af!), of van *luk van 'n blauwen wos* (een beetje van de blauwe worst), en dan moffelen ze 't er handig in! Ja, in Saasveld, Bruinehaar en die contreien deinzen de vrouwlui er niet voor terug om het woord *sokkerie* onherkenbaar te verminken tot *sóksak* en *sjóksjak*. Of ze gewagen er van *stroop van rupken*, waarbij u moet weten, dat er in Albergen een cichorei-fabriekje staat dat aan zekeren Rubken behoort. Niet anders zijn ze in de Achter-

hoek, waar de moeders een beetje *Schaars* of een pakje *Antink* in de kast hebben liggen. De vrouwleu bint aoweral alleens! Het gewone woord is daar, in de Achterhoek en ook in Salland, *sukkerein* met een *n*, waar het plaagzieke manvolk graag *saggerein* van maakt. De dames maken 't er ook naar; als stille giftmengsters deponeren ze soms de sokke-rei in het „rumke” om het de bezoeker niet te laten merken.

Wat het *rumke* is? Eigenlijk zou men moeten schrijven,

al horen we de *p* er niet in: het *rumpke*, dat is: het rompje. Want een *roomp* is bij de molenaars de trechtersvormige bak, die de gemalen stoffen opvangt; *et koffierumpke* is dus het bakje van de koffiemolen. In de steden kent men de naam vaak niet meer en behelpt men zich met b.v. *et lèèken* (het laatje).

De laatste jaren is het in allerlei kringen gewoonte geworden om een extract te maken en dat met hete melk te begieten. 't Is gemakkelijk, maar 't smaakt soms nergens naar, het is meer melk als koffie en na de eerste kom heb je je gerak. De koffie moet evenwel ook niet te slap wezen, want dan heeft het mansvolk allerlei woorden bij de hand om dat brouwsel nog eens een extra doop te geven; slappe koffie heet: *sokkereis-nat*, *slaamp*, *slèèmpse*, *jeul*,

jäöle, speulwater, jongskoffie, leut, peerdemieg. Er zijn nog een paar andere namen voor, maar die zijn te mooi om in een boek te zetten.

Deze alleen mag niet ontbreken: *laank nat*; de man kan ook verwijtend zeggen tot zijn wijf: *wat he'j ze weer laank maakt*. Zoiets doet een Hollander gauw vreemd aan, maar we spreken toch ommers allemaal van „aanlengen” en dat betekent toch zeker „lang maken” al weten de meesten dat niet? En we kunnen dat op zijn plat ook nog wel anders zeggen, b.v.: *zee hef ter met bie de grieze koo wes*, ze is er mee bij de grijze koe geweest, d.w.z. bij de pomp. Ook in een herberg zegt men wel als men foezel krijgt waar de vloeken uit zijn: *de grieze koo gef wa good*; of: *hee hef ne wasschet* (hij heeft hem, de foezel, gewassen). Van arbeiders, niet van boeren, kan men menigmaal horen: *wat hebt ze den foezel geeseld*, wat hebben ze die jenever geeseld, d.w.z. aangengelgd met water; en ook dat laat zich evengoed van slappe koffie zeggen en is ook wel in de volkstaal buiten Twente soms bekend. In Noord-Holland tenminste, in de Zaanstreek, wordt eveneens gezegd: „de melk is geeseld” als de melk blauw ziet, als je de zeven psalmen er door heen kunt lezen.

Zet den Twent ook geen koffie voor, die niet redelijk heet meer is; de boer noemt dat *kàttenlao spil*, dat is zo'n lauw spul, dat een kat het kan drinken. En versaag niet als hij voor een nieuw aanbod bedankt, want dat bedanken is zijn tweede natuur geworden. Ook als 't een lekker *träöntje* is zegt hij weldra 't is *daankensweerd*, u bent vriendelijk maar ik moet niet meer. Maar houdt u vol, dan spoelt hij of zij even gerust nog diverse *neugekumkes* naar binnen. De Twent moet geneugd (uitgenodigd) worden. Het is maar een weet en de Twentse huisvrouw verstaat de kunst van opdringen dan ook uit de kijk; ze laat zich niet gauw door een weigering uit het veld slaan. Vraagt u daar maar eens een argelozen dialectonderzoeker naar; dan zult u horen hoe vaak hij met een bedorven maag naar huis is teruggekeerd.

SCHIMPWOORDEN EN SCHELDWOORDEN

In het voorafgaande zal de lezer een paar minder elegante persoonsnamen tegengekomen zijn, die hem misschien doen denken dat het in Twente een geliefde sport is om elkaar uit te schelden.

Maar die indruk is verkeerd, schimpen en schelden geldt ook daar voor onbeschaafd al is de zelfbeheersing van de een zwakker dan van den ander. Vooral de boer verbergt graag zijn ergernis en verontwaardiging en ook zijn oordeel over zijn buurtgenoten. Hij waart er zich wel voor om zijn kuiervolk of nabers te „versmaden” die hem helpen „bij nood en bij dood”, en hij gaat berustend naar visites waarvan hij te voren weet dat hij het er stom vervelend zal hebben. In de steden is ’t een beetje anders. Daar is men niet zo op elkaar aangewezen, de een heeft den ander niet zo nodig en het volk is er gauw geërgerd door de buiten-nissigheid van een ander, maar zijn scheldwoorden missen alle raffinement, ze zijn ruw maar ondoeltreffend. Ik heb broers gekend die van kindsbeen af gewoon waren om thuis niet anders dan dialect te spreken, maar die in ’t Hollands vervielen als ze ruzie hadden; in ’t Hollands konden ze mekaar scherper „de waarheid” zeggen. Een plat scheldwoord is vaak niet meer dan een ruw woord of een vloek, een schreeuw en de straatjongens roepen zelfs bij wijze van uitdaging: schèlden schèlden döt nich zeer, a’j mie houwt dan houw’k oe weer! Vandaar ook dat zich de betekenis van zulke ere-titels vaak moeilijk laat weergeven; de een verstaat onder ’t zelfde scheldwoord niet altijd hetzelfde als de ander! Ook de oorspronkelijke betekenis van die woorden ligt gewoonlijk in het duister. Algemeen

bekend is bij voorbeeld *smiesterd* (zoiets als een man waa | gemene streken in zitten), maar de oorsprong ervan is even onbekend als die van *drönne* (eigenwijze kerel), *nen löggen* (een onnozele snoever), 'n *nög-ei* (een onervaren kwast) of van *ne flint* of *fleent* dat hier en daar voor een lichtzinnig vrouwmens gebruikt wordt.

Overigens dienen zulke woorden even vaak om critiek (ook wel achterbakse critiek) te leveren als om bepaald te schelden; ik heb het mogen bijwonen dat een arbeider, die een smeulende burenruzie onderhield, zijn buurvrouw toevoegde: schèlden dat doo wiej hier nich, lilliken loeries (lelijke gluijperd). En zo raakt dan 't hek van de dam. Ik laat hier nog een kleine verzameling van zulke liefkoningen volgen; als iemand naar meer verlangt dan kan hij den kantonrechter raadplegen; maar de meesten zijn helemaal zo erg niet.

Nen *verdrèèjden apostel*: een humeurig, chagreinig mens, een verdraaide apostel.

'N *aos*: een ondeugende jongen, of een man met gemene streken. 't *Is 'n voel aos*, of: 't *is 'n aoldvoel*.

Nen *baandrekkel*: een ondeugende en stoezieke jongen. Eigenlijk een rekel die aan de ketting hoort te liggen. „Wat bis toch nen albànigen (of: aolbäönderigen) baandrekkel”. Ook Groningen, Deventer, Winterswijk kennen het woord. Overigens heet zo'n jongen ook wel: *nen straank*, en (vooral als hij een baldadige lastpost is) *nen ballast*.

Nen *bamboes*: een zwabberaar; ook wel: een oneerlijke kerel.

Nen *banjer*: een ruwe opmaker, die b.v. in de herberg graag groot doet.

Nen *baojerd*: een snoever; ook: *nen baoibaas*. „Den baoit er wat of” (die zit gewoonlijk dapper te snoeven). Onder Lonneker boeren en Oldenzalers is het tenminste een tamelijk gewoon woord.

Nen *baogenger*: een vrouwengek, een „leefhebber”, die veel en daadwerkelijke belangstelling voor de draagsters der baaien rokken heeft.

'N *bäös*: een buis, een ondeugende jongen; 'n *aos* is gewoonlijk kwaadwilliger.

Nen *bellen*: een lichtzinnig vrouwmens, ook genaamd *nen klungel*.

Nen *beunenkeerl*: een lawaaierige woesteling; „wat nen beunenkeerl is 't toch ! hee deumschet (vloekt, tiert) alns an mekaar; merakelen en angaon, aandere kan e niks”.

'N *biesterbos*, ne *biesterboks*: een wilde kerel, die zich niet intomen kan; ook wel van een vrouw gezegd.

Ne *bilderboks*: een onrustig, zenuwachtig mannetje, dat de hele dag opgejaagd wordt door het werk; „boks” is: broek.

'N *bläöskén*: een onnozel of te goedaardig meisje (eigenlijk een blaasje), ook wel 'n *deusken* (eigenlijk: een doosje) geheten.

Nen *bössel*: een ondeugende, ongezeggelijke jongen. Maar de moeders kunnen hun zoontjes ook wel zo noemen als ze het niet zo erg vinden (eigenlijk: een borstel).

Ne *kön*: een snoever, een praatjesmaker; ook wel: *ne bōskön* (eigenlijk: een stuk vlees uit de borst van een koe). „God wat ne kön, hee deu niks as pochen en blaazen, ie zeugen em greujen” (je zag hem groeien). Ook wel: *ne kōs*; 'n *paar greune kōste* (een paar jonge opscheppers).

Nen *delhanen*: een strabante vrouw, een manwijf, die in huis de lakens uitdeelt even bezig als de haan op de deel. Soms wordt er een man mee bedoeld. Ook: *nen regènt* (regent).

Nen *disselbreur*: iemand die het steeds oneens is, gaarn tegenspreekt, een dwarsdrijver. „'t Is nen grooten disselbreur, aait disselen”. Ook: *nen dissel*.

Nen *doedeldop*: een sufferd. „'k Heb leewer te doon met nen helligkop as met nen doedeldop”.

Nen *dol*: een sufferd, die zich b.v. te veel laat welgevallen of zijn kansen voorbij laat gaan. Ook wel: *nen dōl*, *nen dōdden*, *nen dōrkòp* (slaapkop) en 'n *dōrken*.

Nen *dōlbötter*: een rumoerig en ongezeggelijk kind (eigenlijk: een dolboter). „Wat zeens nen dolbotter”. Ook:

„hee is mangs onwies dolbotterig”. In Westfalen is ook bekend: dullbutter, in de betekenis: lawaaimaker.

Nen *drèëjschuut*: een kind dat nooit stil kan zitten, dat b.v. altijd op de stoel zit te draaien, te „bèenselen”.

Nen *drèèjstet*: een pronkgraag, nuffig meisje (eigenlijk: een draaistaart). „Dat drèèjstetken zat ok weer as ’n opgemaakt botterken in de kèèrk”. Ook wel: *nen proonkstet*, of: *ne striekveer*.

Nen *dreeklazoer*: een onnozele, een halve gare, al wordt het ook gebruikt in de eigenlijke betekenis: baksteen die slechts driekwart van de normale lengte heeft, drieklesoor. „’t Is luk nen dreeklazoer, hee moes ter ’n stoetenbaksel bie hebben had”: hij is een halve gare (roggebrood bakken eist veel vuur en als het gaar is, kan de overige hette nog wel gebruikt worden voor het bakken van stoet: wittebrood).

Nen *dròst* of nen *dròs*: een hoogmoedig en nors heerschap. „Noe zeet ne daar is gaon drossen, den greutschen gek; hee kan oew nog ginnen riekxdaalder kotdoon” (wisselen). Hetzelfde als *drost*: de vroegere bestuursambtenaar ten platten lande.

Nen *duurdrèèjer*: een opmaker, doordraaier. „Hee schodt (schudt) met ’t gèèld um ’n kop, allens verbombammen (verkwisten) en aandes niks”.

Nen *greunen gaperd*: een onervaren snoever, een hoogmoedig of modern doend jongmens. „Nen greunen gaperd is ’t, alle daag hef e ’t wit um ’n haals” (heeft hij een boordje om). Het betekent ook wel eens: fat, maar daarvoor wordt meer gebruikt: *nen kwit*, soms: *nen kwiedam*.

Nen *glierek*, ook wel: *glierlap*: een gluiperd.

Ne *haolbasse*: een groot en grof vrouwmens. Ook wel: *ne hòlbass*. Is zij lang en mager dan is het ’n *hielensleet*.

Nen *houwbek*: een vrouw die goed schelden kan of die er alles maar uit „ploetert”, er uit flapt.

Nen *huffeld*: een boom van een kerel. Nen *brussel* hoort men wel eens voor een zwaarlijvig man.

Ne *jaojen*: een te goedmoedig of wat sukkelachtig vrouwspersoon (dat altijd ja zegt).

Nen *kaoldfiesterd*: een koudkleum. Den stedeling hoort men wel eens uitschelden voor: nen *stadsviester*. Welbekend is ook: nen *steenkfiesterd*: een luiaard, al wordt die ook wel *sleenkfiester* genoemd. *Sleenkfiessen* (ook *släönkfiessen*, *slèenkfiessen*) betekent: loerend en lui rondslechteren. „Dee vuuegelvangers dee gaot daar ook weer viegeleeren en släönkfiessen”: die vogelvangers lopen daar ook weer te spionneren, zegt de boer. Lyra, een schrijver uit Osnabrück, vertelt in zijn dialect (in 1845): „Ik kan joe verziekeren, dat 't mie altied de beste verhaal (verkwikking) is, wan ik 's suomers 'n paar daage in miener heemt herumme *schlinkviesen* kan”. En in een Sleeswijk-Holsteins woordenboek leest men ook: slinkfister (leegloper). Enzovoort! Een recht Saksenscheldwoord dus!

Nen *klötterboks*: iemand die talmt, langzaam opschiet. Langzaam slenteren is dan ook *klötteren*, b.v. van schoolkinders onderweg. Maar al heet een klein kind in het Hollands een kleuter, toch spreken wij nooit van een klötter!

Nen *kluum*: een kaffer, een achterdochtige of onbeholpen boer.

Nen *knallie*: een canaille, een ondeugende jongen. „Oo gad, 't is zo'n knallie, könt er gin wieze dinge met doen”.

Ne *koeze*: een goedgezak, een sukkel. Ook vaak in de verbinding: *ne vromme koez'*. In het plat van Westfalen betekent koeze: een oud schaap, maar of dat hetzelfde woord is? In plaats van *koeze* hoort men ook wel: *nen gòodkoopēn klaos*, en: *nen gatkookēn* of: *ne geudige sòkke*. Van ouderwetse boeren te Usselo kan men ook horen: *nen koolgoozēn*: een sukkel, die zich b.v. in de handel makkelijk laat beetnemen, *nen lòps* (lobbes).

Ne *kroephe*n of kroephe^{nne}: een vrouwmens dat klein van stuk is; *kroephe*n is een ouderwetse naam voor: krielhen, krielkip.

Ne *lalke*: een onnadenkend meisje; „Wat ne lalke van ne deern; daar lalket e hen”. Soms ook: een meisje waar niet veel bij zit, *ne lòkke*, *ne leise*.

Nen *laobaand*: een trage kerel, *nen louwman*, *nen luien lechmissen*. Een luie vrouw heet vaak: *ne lèèmpe*.

Ne *laokmössche*: een langzaam mens; bij boeren in Driene, Lonneker in gebruik. Ook wel *ne laokmös* of *ne laokmusse*.

Ne *lapkoont*: een lasteraar die niets liever doet dan *labben* (kwaadspreken), *schaanbrokken* en *verlakschouwen* (becritiseren); soms ook geheten: *ne klettermöl* of: *nen kladjebreur*.

Nen *löggenbuul*: een leugenzak, een leugenaar. Ook wel: „t Is toch zo'n leegveerken; hee lög at 't em daampt baowen 'n kop'".

Nen *leppel*: een vlegel. „Leppel van nen jong dee's bis.”

'N *loergedientje*, 'n *loerdien*: een vrouw die graag de lui van achter haar gordijnen beloert. Betekent het eigenlijk misschien: een loerende Gerritdina?

Ne *looppjepse*: een vrouw die graag eruit loopt. Ook wel: „t Is sonne loopschuut; alle aowende der oet”. Tot een hond: „Doe jepse van nen hoond! Wat dös doew!”

Nen *mósterjans*, nen *mosterbreur*: een mopperaar, iemand die veel „mostert” (moppert, aanmerkingen maakt), nen *mopperklaos*. „t Is nen eersten mosterbreur; aait hef e wat vuur 't gat te beenden; aait kösteren en domneeren”.

Nen *rówen maog*: een ruwe vent. „Et bint rowwe mäöge, heur; 'n paar ónklaoren”. Men hoort „maog” vooral in het Zuiden van Twente en in het Gelderse.

Ne *messe*: een dikke vrouw. Eigenlijk: een mars, dat is de korf waarmee de kramer vent. „Ne messe van 'n wief” wordt ook wel met liefelijke benamingen getooid als: *ne beerton* (een biervat) of: *ne braodpan* (een braadpan), maar de laatste heeft meestal ook nogal drukte op het lijf; of *ne dikke mot*.

Nen *näölpeeter*: een zanikpeter, iemand die veel *näölt* of neult, veel zanikt. Ook wel: *ne näölfrits*, of: *ne näölkaor* (kaor = kar).

Nen *nachrawweler*: een nachtraaf, een nachtbraker. „Nachrawwelen” is: nachtbraken, nachtraven. Boeren zeggen ook: *nachraggelen*; als men b.v. ziet aankomen, dat

men op moet blijven omdat de zeug zal jongen: „et wodt ne raggeleriej”. In de Gelderse Achterhoek: nachrauwen.

Nen *niefelbreur*: een gauwdief, die listig kleinigheden binnenpikt. „Hef hee dat weer vot niefeld?” Heeft hij dat weer weggenomen?

Nen *nóffelklaos*: iemand die door de neus praat, die *nóffelt*; ook wel: nen *nóffelbreur*, of nen *nóvveler*. Een stotteraar heet: nen *stótterklaos*, nen *stótterbaord*.

Nen *ónbach*: een onbehouwen en woeste kerel. „Op ne brulft dan mot den ombach zik aait houwen”: op bruiloften moet die woesteling altijd een vechtpartij hebben.

Nen *óndoch*: iemand die niet deugt. „Hee wil nich rechbraon den óndoch”: die ondeugd wil niet gehoorzamen (eigenlijk: recht braden).

Nen *umgekeerden pankooken*: iemand die van geloof is veranderd, een bekeerling. „Den umgekeerden pankooken den hef zik vuurig jaor a laoten um gewwen” (zik umgewwen: tot een andere godsdienst overgaan, ook in Groningen wordt dat gezegd).

Ne *pin*: een gierigaard, of: nen *giermops*. Nen *hórkerd* (uitgesproken als: horked) is meer een schraper.

Ne *plóffe*: een man waar niet veel bijzit; ook vaak: *ne onnözzele plóffe*.

Nen *prewwel*: een eigengereid ventje; 'n *èegenwies prewwel*. — Boeren zeggen: 'n *preawel*.

Nen *prokkereur*: iemand die doet alsof hij de wijsheid in pacht heeft of alsof hij erg geleerd is (eigenlijk: een procureur). „Dat Mans is nen aardigen prokkereur; hee zeg dat e vief talen sprek”.

Nen *pròps*: een klein en dik kereltje. Ook wel geheten: *nen pórk*, *nen pròl*. Soms, als hij nog eigenwijs is, *nen pròws*.

Nen *prömmelklaos*: een langzame werker, talmer, prutser. „Et is nen eersten prömmelklaos; hee drif zik zölf nich”.

Ne *reewkaor*: iemand die zeurig praat, die „reewt” of „reewelt”. Vooral van Usseler boeren wordt gezegd, dat zij zo *reewachtig* praten.

'N *ruu-e*: een ondeugend jongetje. „'n Ruu-e van 'n

jeunken''. Men hoort het alleen van boeren; waarschijnlijk hetzelfde woord als het Hollandse „reu''. Elders, in de steden vooral: *nen ródden*; en ook: „'n roes van 'n jeunken''. Een klein dier of kind heet ook wel: 'n *rukken* (verkleinwoord van *rodde*).

'N *schuw*: een lelijke, magere vrouw. Eigenlijk: een vogelverschrikker, en van zo'n vrouw hoort men ook wel: „nen mooien um in de boonen te zetten'', of: *nen schraagen* (een schraag).

Nen *sik*: een verwend meisje of vrouwmens; die b.v. kwaad wordt als zij haar zin niet krijgt. „Nen sik van ne deern!''

'N *slavòdrtje*: een slons, een slordige vrouw. Het woord is niet algemeen bekend, wel bij ouderwetse lui in Usselo b.v.; in Haspengouw (België) heet een vuile luie vrouw een „slavods'' of „slavodder'' dat toch wel hetzelfde woord moet wezen. In Ootmarsum en omgeving ook wel: *nen slaavoort*.

Ne *slabil* of ne *slebille* hoort men ook zelden onder de stads-bevolking, maar onder boeren is het toch gewoner dan *slavoortje*, al betekenen beiden hetzelfde. „Wat hef den toch 'n slabilken van 'n wich; zol e gen ander können kriegien?''

Ne *slaaterbasse* of 'n *slaterbesken* wordt ook in de zin van slordige, morsige vrouw gebruikt; *slateren* is: morsen, b.v. bij het eten, en *bas* is: bil.

Nen *slòddervóssen*: een sloddervos. Maar zij heet ook wel: *ne sloddevossche*; *ne slodderfokse* (b.v. te Rijssen en Langeveen); *ne slorrefokse* (te Saasveld); *ne smeerfoetse* (te Mander) en *nen sloddervos*. — Bij Fleringen en Langeveen hoort men ook wel van: *ne houw-sche-douw* spreken; meer een zorgeloze (maar ook: luie en slordige) vrouw heet (o.a. bij Haaksbergen): *ne larke*, of: *ne slarke*. Algemeen bekend en vooral voor slordig jongens- en mansvolk bedoeld is: *nen sloddermiggel* of *sloddermichel*.

Nen *smachlap*: een hongerlijder die zich het brood uit de mond spaart. „Smacht'' betekent: honger, maar dat

'n *stetwörmken*'. Men kent „stetworm” (staartworm) ook in de betekenis: spoolworm.

Nen *strekelder*: iemand waar streken in zitten. Gewoon onder boeren te De Lutte, Broekheurne e.e. — *Strekkelig vraogen* is: strikvrage stellen; ook wel „dat was strekkelderiej”.

Ne *stròt*: een ingebeelde gek, een hoogmoedig man. Eveneens: nen *stròttenborg*. — „Hee zal oew nooit too sprèkken den stròt”.

Ne *täötbokse*: een kletskaus, een zeurige praatvaar die veel en graag teut; ook wel genoemd : nen *täöteers*, nen *täötjans*, ne *kèèkelbokse*, 'n *kwaaseers*, 'n *kwaasgat* of nen *lulmeier* (*täöten*, *kèèkeln* en *kwaazen* is: veel praten, aan een stuk liefst door zeuren).

Ne *vèège*: een venijnig wijf, een vel. „Wat ne vèège van 'n wich”.

Ne *flemme*: een lichtzinnige vrouw, maar ook wel een modepop of nufje. Stedelingen kennen het woord haast nooit. Ook in het Westfaalse plat is „flemme” bekend, maar daar is het een flink ontwikkeld meisje.

Ne *vlódderbokse*: een wilde jongen, die van de hak op de tak springt als hij praat, „van de hiel op 'n balken”.

'N *vlòtgrös*: een ondegelijk, flauw mens. Ook wel: een al te vrolijk, uitgelaten meisje. „Doew zos nich zoo òet-ruftig wèen, doew vlòtgrös”. Eigenlijk is het de benaming van een soort gras; men hoort het alleen onder boeren.

'N *vretdeer*: een veelvraat. „Hee mot 't middelste met de beide èèndens (einden) hebben, hee hef de oogen nog nich vol, dat vretdeer; kap en koegel wille wal opvretten”. Ook wel: nen *vrettegeit* (geit is Gerit), nen *vretbalg*.

Nen *weeldzaank*: een te luchthartig meisje, een wildzang. Ook wel genoemd: ne *weelde heisa* of ne *fluitpiep* (maar het laatste kan ook betrekking hebben op een jongen of een man).

Nen *weendmaker*: een opschepper. „Et is nen grooten weendmaker; de weend koomp bie em vuur 't schoer” (zijn praatjes zijn lang geen daden).

wordt alleen vlak aan en vooral òver de grens gehoord; recht Twents is het niet. Maar welbekend is *nen smachreem*: een broekriem.

'N *smöggel*: een smeugel, een rakker van een jongen. De boeren zeggen: 'n *smuuegel*. Het woord is ook in West-Duitsland bekend.

Nen *snoefkeerl*: een opschepper; eigenlijk: een snuifkerel.

Nen *spradden*: een venijnig persoontje. Zelfs wel eens iemand, die spoedig met het mes dreigt.

Nen *sprekkebos*: een snoever, een praatjesmaker. Vooral

boeren gebruiken het wel naast: *nen spreккеbooten* (eigenlijk een spreekbout) en: *nen wòskettel* (eigenlijk: een worst-ketel), die ook betekenen: opschepper en praatjesmaker. Een benaming „spreekbout” is in het Hollands onbekend, maar wel komen „stamberbout” (stotteraar) en „dronkenbout” voor. Maar wat *ne spreккеbos* eigenlijk moet betekenen is mij niet duidelijk.

Nen *stekkerd* is eigenlijk: een steker, en men gebruikt het haast alleen in de uitdrukking: „Da’s nen voelen stekkerd op ’n dood ulk”: dat is een gemene kerel (die er nog plezier in zou hebben om een dode bunzing te kwellen). Ook hoort men onder boeren wel eens: „Da’s nen voelen stekkerd op nen garen pankooken”, d.w.z. hij is niet goed wijs.

Nen *stetworm*: een onervaren snoever. „Ach wat bis toch

Nen *wipscheenken*: een bewegelijk meisje of jongetje.

Nen *weierpaol*: iemand die een ander belemmert in zijn arbeid, die een ander tegenwerkt i.p.v. helpt. Alleen onder oudere boeren bekend. „Et is zonnen weierpaol, daor kö'j nooit niks met klaor kriegen; wat e met de haan opzet dat smit e met 't gat wier um''. Ook wel: nen *weierbössel*, of moderner: nen *weerbössel*, dat hetzelfde betekent als nen *disselbreur*, nen *disselhoond*, nen *disselpaol*.

Nen *zoeplap*: een drinkebroer, een zuiplap. Ook wel genaamd: ne *zoepplesse* (ne *plesse* is een pens van een koe) of ne *zoeppeense* (*peense* = pens).

En zo zijn er nog wel meer. Een sullig meisje wordt een *meesken* genoemd of 'n *zeepensaartje*. Een vrouw met uitspringende tanden is nen *gaffeltaand*, een oude mopperaar: nen *prosterdöl*, een slampamper: een *slaampaamp*, een manwif dat de mond goed roeren kan: ne *hapscheer*, een slappeling: nen *slökken vössen*. Maar het ene woord is bekender dan het andere of het ene is èrger dan het andere. Dat ze het nooit zò kwaad menen als ze het zeggen, weten ze zelf echter het best.

TWENTSE VERGELIJKINGEN

Ook de Twentenaar houdt van vergelijken en vergelijkingen, vooral van aanschouwelijke vergelijkingen. Die trouwens een eigenaardigheid vormen van volkstaal in het algemeen en niet alleen van het Twents. Je hoort wel eens iets als: „den keerl is *zóó* riek” (die kerel is *zó* rijk), maar de meesten gebruiken dan eerder krachtwoordjes als: den keerl is *naar* riek, is *slim* riek, is *onwetten* riek, is *onmeundig* riek. Of nog liever een ietwat verbijsterende vergelijking: *hee is zoo riek as 't water deep* (diep) is.

Het gebeurt ook wel, dat den spreker geen passende vergelijking te binnen wil schieten en dan vergenoegt hij zich met het altijd bruikbare *as ter tóo*, bij voorbeeld: *ik zweeten as ter too* (ik zweette als tot daartoe). Dat *astertóo* werd oorspronkelijk verduidelijkt met een afmetend handgebaar, maar nu gebeurt dat nooit meer en daardoor heeft het woordje veel van zijn kracht verloren. Maar het is een makkelijke stoplap en een beetje effect heeft het altijd nog wel met die twee t's en die klemtoon op de oo. De smeuge praters en de boeiende vertellers vinden dat echter te slap en die hebben soms een uitgebreide collectie van veel aardiger vergelijkingen in hun mars. Hier zijn ze:

Hee is zoo *drok as de pan op vasselaomd* (vastenavond). — Hee kan *praoten as nen advekaot*. — Hee kan praoten *as schöppenkönnik*. — Hee *steet as nen paol*. — Hee *bèewen* (beefde) *as 'n ries*. — Hee weet er net zoovöl of *as de kat van 'n Zöndag*. — Hee is zoo *aarm as nen loes* (luis), *as Job*. — Et zit zoo *vast as Meunster* (Münster). — Ik bin zoo *stief as nen boom*. — Ik bin zoo stief *as 'n aold wief*. — Hee häölt zik *as nèègelvlees in 'n rook* (hij houdt zich zo

goed als rookvlees in de rook). — Hee is zoo *rów* (ruw) as 'n *schaop*. — Ik bin zoo *kraank* as 'n *peerd*. — Hee hef *been* as *ne ken* (benen als een karnton). — Et is zoo *goor* as *ne visch*. — Et is zoo *dreug* as *Sinterklaos zien gat*. — Et is zoo *dreug* as *assche*, as *torf* (turf), as *kork* (kurk). — Hee is zoo *bleend* as *ne weul* (blind als een mol). — Hee is zoo *gries* as *ne doew* (duif), as *ne per* (pad). — Hee is zoo *hellig* as *ne spinkop*. — Hee is zoo *eigenwies* as *e groot is*. — Hee is zoo *zinnig* (mak) as 'n *lam*. — Hee *strit* as *nen dreestuuwershanen* (hij schrijdt als een driestuivershaantje). — Hee hef *nen kop* as *nen bollen* (een stier). — Hee hef *nen kop* as *nen toenslègger* (een grote houten hamer). — Hee hef *nen kop* as *nen hoespost* (een huispost). — Hee is zoo *doof* as 'n *ulk* (een bunzing). — Hee hef 'n *lèèwen* as 'n *knien* (een leven als een konijn). — Hee hef 'n *lèèwen* as *God in Fraankriek*. — Hee hef *ne kluur* (kleur) as 'n *legend henke* (kipje). — Hee *schikt* (vordert) as *nen loes* (luis) *op ne teerton*. — Hee is zoo *dom* as *nen ezzel* (een ezel). — Hee is zoo *dom* as *boonenstroo*. — Hee *vret* as *nen dösscher* (een dorser). — Hee *greuit* (groeit) as *kool in 'n gaoren* (in de tuin). — Hee *greuit* as *nen weggen* (als een brood in de oven). — Hee kan *vleuken* (vloeken) as *nen Turk*. — Hee is zoo *zwart* as *nen pot* (een pot). — Hee is zoo *ni-jsgierig* as *nen sik* (een geit). — Hee kan *praoten* as 'n *nat kalf* (onbedachtzaam). — Ik *zweet* as *nen beer* (een beer). — Ik bin zoo *dol* as 'n *gaanzekuuken* (ganzekuiken). — Hee is zoo *rood* (socialistisch) as *ne kes* (een kers). — Hee *lög* (liegt) as *ne raaw* (een raaf). — Hee *lög* as 'n *vèèrken* (een varken). — Hee *lög* harder as 'n *peerd lopen kan*. — Hee hef *wil* as *water* (veel plezier). — Hee kreeg *klep* as *ne legge row* (klappen als een laag rogge). — Hee *trekt* as *nen worm* (van een paard gezegd). — Hee hef *nen bek* as *ne biel* (een bijl). — Hee hef *nen bek* as *nen scherenslieper* (ruwe taal). — Hee kreeg *klep* as *weenterrow op 't laand* (winterrogge). — Hee kreeg *klep* as *brood* (klappen als brood). — Hee is zoo *köppig* as *nen pruus* (als een Pruis zo koppig). — Et *smaakt* as *kuut en lèèwer* (kuit en lever: heel lekker). —

Ik heb *honger as nen loes* (een luis). — Et is zoo *zoer as ettik* (zuur als azijn). — Ze höwwen zik *as aarme duuwels* (zij sloegen elkaar flink). — Ze höwwen zik *as aarme kröppels*. — Hee is zoo *kröppel as nen stok* (zo kreupel als een stok). — Iej loopt daor net *as ne opgehouwene koo* (je loopt er haveloos bij). — 'n Moond geet eer *as 'n pöppeln-blad* (haar mond staat niet stil). — Hee *löp as ne per in de stoppeln* (hij loopt als een pad in de stoppels). — Dat keend is zo *weddig as ne bieje* (wierig als een bij). — Den jong is zoo *vluw as ne weps*. — Hee wast nao de grond *as ne koostet* (koestaart; van een gebogen mens gezegd). — Hee zöt er oet *of e oet 't wagenspuur dreent* (hij ziet er slecht uit, alsof hij uit het wagenspoor drinkt). — Hee zöt er oet *of e met de knienen duur de reup vret* (of hij met de konijnen uit de ruif, door de tralies vreet; hij ziet er smalletjes uit). — Hee zöt er oet *of e oet 'n krèdjennus koomp* (hij ziet er onverzorgd, haveloos uit, alsof hij uit een kraaiennest komt). — Hee kan *praoten of 't ne koo oet 't gat koomp* (hij kan ruwe en plompe dingen zeggen). — Hee *reerden as 'n hèrmken in de klem* (hij schreeuwde als een wezel in de klem). — Hee is zoo *gerös as ne hen dee de botter vret*. — Daor gew ik net zoo völ um *as nen boer um nen bos wotteln* (wortels; ik geef er niets om). — Ze zatten (zaten) *duur mekaar as luuz en vleu* (als luizen en vlooiën). — Et *glemt as hoondenköttel in de maonenschien* (het glimt als hondenkeutels in de maneschijn); van een dof voorwerp gezegd dat gepoetst is. — Hee *löp as nen snieder* (loopt zo hard als een kleermaker). Hee gung loopen *as de snip van 't ei* (hij liep snel weg). — Hee is zoo *krom as nen klaawen* (van een krom, gebogen, voorover gaand mens gezegd; nen klaawen — ook wel klaven en klaabm — is het gebogen ijzer dat de knuppel aan het achterhout van de wagen verbindt). — Hee is zoo *niejsgierig as ne hen met 'n glazen gat*. In Groningen kent men zowaar die uitdrukking ook, alleen een beetje anders: „hai is zoo nijsgierig as 'n hondje mit 'n glaozen kontje”. Maar de herkomst of de oorsprong ervan is mij onbekend.

Hee is zoo *dik* (dronken) *as ne koo* (koe). — Ook wel: Hee is zoo *dik as ne kat*, *as 'n vèèrken*. *Hee is zoo dik as doezend man*. Vooral het laatste hoort men vaak, vaker dan: *zoo zat as Maastricht* of *Maastrik*, en: *zo zat as 'n kanon* (een kanon krijgt immers ook een „goeie lading” binnen!). Ook zegt men in Twente wel: *zoo dik as ne krèèi*, zo dronken as een kraai; men kan dat vooral onder boeren horen, maar ook in Drente en Gelderland. Zelfs heb ik menigmaal de vergelijking: *zoo zat as ne oel* (zo dronken als een uil) gehoord.

Het oude woord voor dronken is: *dónne*, of zoals tegenwoordig nog wel gezegd wordt: *don*. Het betekent eigenlijk: volgevreten, opgeblazen, dik. Een koe, die haast uit elkaar barst „dönt van dikkigheid”; uitpuilende ogen heten: *dönogen*. Doordat *don* en *dönnen* (uitpuilen van dikte) vooral van koeien gezegd wordt, geldt *nén donnen keerl* voor ruw, maar ook in de steden hoort men het nog wel eens van mensen, die plezier hebben aan zulke ouderwetse woorden. In Enschede heet het van een dronken man nog wel eens: *hee was zoo donn as ne akkermeer*. Maar wat een akkermeer is weet men u niet te vertellen! Het zal overigens wel eenvoudig een paard zijn, dat vooral voor het akkerwerk wordt gebruikt; in Limburg zegt men van iemand die ze luidruchtig laat vliegen: er sch. . . wie een akkermeer. Nu, dat past wel zoveel bij elkaar! — Dat komt wel vaker voor, dat men in zo'n vergelijking woorden gebruikt die niemand recht kent. Als iets erg taai is dan heet dat in Westfalen zo „taai as een aksharn”, maar wat is dat? Vraag er maar niet naar, want ze weten het daar zelf niet.

Soms maken ze er maar wat van. Van iemand die veel drinkt wordt in Twente wel gezegd: *hee zóp as nèn bessembeender*, hij zuipt als een bezembinder, en ook: *hee zóp as ne tekke*, hij zuipt als een teek (dat is een tiek of een mijt, zo'n parasiterend insect). Nu weet men vooral in de steden vaak niet recht meer wat eigenlijk een *tekke* is en daardoor wordt er ook wel gezegd dat die of die zuipt

as nen tekker, maar verder bestaat dat woord „tekker” niet; je mag er dus bij denken wat je wilt en dat is tenminste plezierig. Té bont maken de Enscheders het echter, want die zeggen bij voorkeur: *hee zóp as nen tekkel*. En *tekkel* kent iedere Enscheder, dat is een takshond! Bij nadere informatie zou men dan waarschijnlijk iets als het volgende bescheid te horen krijgen: kijk eens, honden zijn nu eenmaal drankzuchtig, maar bij de tekkels loopt dat de spuigaten uit, die spugen er helemaal niet in!

ZEGSWIJZEN EN SPREEKWOORDEN

Zulke vergelijkingen als in het vorige hoofdstukje genoemd werden, kunnen telkens verfrist worden; door de keuze van een ander woord wordt hun na verloop van tijd weer nieuw leven ingeblazen. Maar met de spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen is dat niet goed mogelijk. Raken zij versleten, dan zijn ze meteen vergeten en onze tijd kent over het algemeen al heel weinig spreekwoorden meer. Een jaar of vijftig geleden moet dat anders geweest zijn, want oude mensen gebruiken er nog vele die de jongere generatie niet meer laat horen. Dat laat zich trouwens overal wel waarnemen, dunkt me, zowel in Amsterdam als in Twente. Hieronder laat ik een kleine collectie van uitdrukkingen en spreekwoorden volgen, die overal in Twente nog gebruikt worden door bejaarde lui; en die overal natuurlijk weer een beetje anders uitgesproken worden.

As 't briej règent zit oewe pöt too. Als het brij regent zitten jouw potten toe; jij weet van de gelegenheid geen gebruik te maken, jij laat je kansen voorbij gaan.

Et is nog nich in 't vèetken waar 't in zuren mot. Het is nog niet in het vaatje waarin het moet zuren; de zaak is nog niet in kannen en kruiken, nog niet klaar.

Hee wil 't mesken baoven in de speen hebben liggen. Hij wil het mesje boven in de spinde hebben liggen, d.w.z. hij tracht door vleierij een wit voetje te krijgen. Ook bij voorbeeld: hee hef bie zien hoesbaas 't mesken baoven in de speen liggen.

Wiej zet 't hoes op 'n balken en de putte vuur 'n giewel. Wij

zetten het huis op zolder en de put voor de gevel; d.w.z. wij gaan onbekommerd uit en laten het huis alleen. Ook wel eens: de ledder in de put.

De wind koomp vuur 't schoer. De wind komt voor de bui, d.w.z. praatjes zijn nog geen daden.

Wel 's nachens visschet mot daagns de netten dreugen. Wie 's nachts vist moet overdag de netten drogen; wie 's nachts laat werkt, staat 's morgens laat op.

A'j 't gèld wilt zeen stoeven mo'j kooppen tabak en doeven. Als je het geld wilt zien stuiven moet je kopen tabak en duiven.

Wel kent mien gat in andermans stad. Wie kent mij in een andere plaats; niemand; ik kan daar dus wel over de schreef gaan.

Haandwerk is kaant werk. Handwerk wordt goed verzorgd en mooi afgewerkt.

Waor 'n toen et lèègste is geet 'n peerd er 't eerst aover hen. Waar een omheining het laagst is gaat een paard er het eerst over heen. D.w.z. de kleine man krijgt meestal de eerste klappen.

Dee em geleuwt en 't ber verzaakt dee komp met 't gat in 't stroo. Als je hem gelooft kom je verkeerd uit.

Hee sleug aover de reep. Hij sloeg over de reep (eigenlijk het touw waaraan het paard trekt), zei ongepaste dingen, ging over de schreef.

Hee koomp ter met vuur 't groondhaolt. Hij komt er mee voor het grondhout te liggen; d.w.z. hij komt financieel aan de grond te zitten. Het grondhout is de balk voorin de veestal, waar de koeien met de knieën tegen aan liggen. Ook wel eens: hee zit an't grondholt, hij is aan lager wal.

Hee hef 't oet 'n fissel. Zijn zaken zijn in de war, hij zit in financiële moeilijkheden. Een fissel was het touwtje dat een bundeltje vlas bijeenhield.

Hee geet um de kleenke. Hij gaat om de klink, d.w.z. hij gaat failliet, het gaat hem verkeerd.

Hee krig 't an de lengbèèn (lengbanden). Hij nadert het einde, het loopt met hem op een eind. De lengbanden

werden aan het eind van de kettingen bevestigd om het stuk helemaal uit te kunnen weven. In Engelse dialecten heten die lengbanden de „linderins”; en van een ouden man, die ’t niet lang meer maken zal, zegt een Engels dialect dan ook: he is getting into the linderins (zie hierover E. Wright, *Rustic Speech and Folklore*, blz. 175-176). Vroeger sprak men trouwens in Twente ook van de „linder” (volgens Halbertsma, *Overijss. Almanak* 1836) en van: hee hef ’t an de linder (hij ligt op het uiterste). — Van iemand die zijn geld nutteloos uitgeeft wordt ook wel gezegd: *hee brech ’t àl an de lengbèèn*, hij brengt het allemaal aan de lengbanden.

Et vrös em op ’n emmer. Het vriest hem op de emmer, dat wil zeggen: het gaat hem slecht; dat is de emmer, waarin de wever de pap (het appreteersel) had. Was dat papje bevroren, dan kon de wever niet verder werken. Vroeger gebruikte men geen emmer, maar een *zomp* of *zoomp* (houten bak); vandaar dat men ook wel zegt: *et vrös em in ’t zumpken* (of *zeumpken*).

Hee kan ginnen veer meer van ’n bek poessen. Hij kan geen veer meer van zijn mond blazen, dat is: hij heeft financieel niets meer in te brengen, hij is machteloos. Door iemand een veertje op de mond te leggen ging men vroeger na of hij nog leefde. Werd het niet weggeblazen, dan was de man gestorven.

Hee löt zik vuur nen cènt duur de knee boren. Hij is zo gierig dat hij zich voor een cent door de knie laat boren. Ook wordt gezegd: hee löt zik vuur ’n dubbelken nen boonenstok op ’n kop aanschaarpen.

Ieder krabt de assche op zienen kookken. Ieder denkt het meest aan zijn eigen belang. Eigenlijk: ieder krabt de as op zijn koek; men denke daarbij aan het feit, dat de koeken vroeger in de gloeiende as gebakken werden.

Et vet wil aait baoven in ’n pot drijven. De rijke man kan zijn zin toch altijd doordrijven. Eigenlijk: het vet wil altijd boven in de pot drijven. Soms wordt daar nog aan toegevoegd: al is ’t meer van nen doon hoond, al is het slechts van een dode hond.

De duuwel drit aait op 'n grootsten hoop. De duivel schijnt altijd op de grootste hoop, de rijkaard heeft telkens buitenkansjes, als een erfenis.

Waorum zo'j ne vette gaans 't gat smeren. Waarom zou je een rijk man dat geld laten verdienen.

Nen stòrk is de veeren net zoo neudig as nen nettelenkönnik. Een ooievaar heeft zijn veren net zo goed nodig als een winterkoning; dat wil zeggen: een welgesteld mens heeft zijn inkomsten nodig, want hij is gewoon om veel uit te geven.

De wei steet bòrg vuur de keernmelk. De wei (de hui, het melkwater) staat borg voor de karnemelk. Dat wil zeggen: de borg is al even onbetrouwbaar als de koper, het is lood om oud ijzer. Te Staphorst: hui is karnemelk borge (het ene is al even slecht als het andere).

Moes as moor, stet hebt ze àl. De muis is als de moer, staarten hebben ze allemaal. Dat is: ze zijn aan elkaar gewaagd, het is lood om oud ijzer.

Hee hef schoef vuur 'n doem. Hij heeft veel geld, hij heeft schuif voor de duim.

Hee kan wal loshoosten. Hij heeft veel geld, hij kan wel loshoesten. Ook wel: den hef geld as drek, den hef wal wat in de vooring (die heeft goed wat in de voering).

Gef god jongs dan gef e ok boksen. Geeft God jongens, dan geeft hij ook broeken, dan zorgt hij er ook wel voor dat er kleren komen.

Hee hef nog ginnen nègel um 't gat te krabben. Hij is zo arm als Job, hij heeft nog geen nagel om zijn gat te krabben.

A'j 't hangen gewoon bint kō'j 't wal. Aan armoede raak je gewend. Als je het hangen gewoon bent, kun je het wel.

Daor hef hee zik heelmaol met oetelod. Daar heeft hij zich helemaal arm mee gemaakt. Meestal betekent het echter: daarmee heeft hij zijn populariteit verspeeld; bij voorbeeld van een winkelier die slechte waar verkoopt. Eigenlijk: daar heeft hij zich helemaal mee uitgeluid.

Hee zit op 'n schupstool. Hij zit in geldelijke onzekerheid of hij kan elk ogenblik ontslagen of uit zijn huis gezet worden.

Iej könt nich poessen en 't mel in 'n moond haolden. Men kan geen goede sier maken en niet betalen. Of: als je wat belooft, moet je je belofte ook nakomen. Je kunt niet blazen en toch het meel in de mond houden.

Hee haank 't zeil te hoog. Hij hangt het zeil te hoog, hij leeft op te grote voet, er is bij hem geen krimp. Ook wordt gezegd: hee geet aoveral met beide beenen instaan, hij bekrimpt zich niet.

Hee vrög nich nao hèrm in de möl. Hij is resoluut in zijn zaken en bekommert zich niet om wat anderen zeggen. Hij vraagt niet naar Herm in de molen. Herm is de molenaar en die placht vroeger een belangrijke invloed te hebben op de openbare mening. Dagelijks kwamen de boeren immers bijeen op de molen en zij bespraken daar van allerlei. De molenaar hoorde dus heel veel en zijn oordeel gaf vaak de doorslag; vandaar ook het oudhollandse spreekwoord: God en de molenaar zullen dat wel bescheiden (beslissen).

'n Gèldbuul en 'n beddelbuul hangt gin honderd jaor vuur dezölfde duur. De geldbuil en de bedelzak hangen geen honderd jaar voor dezelfde deur. D.w.z. rijkdom noch armoede blijven een eeuw lang in een en dezelfde familie.

Et is ziene waag en ploog. Hij moet daarmee zijn geld verdienen. Het aandringen van een kremer kan men b.v. verontschuldigen met te zeggen: och, et is ok al ziene waag en ploog.

Daor wordt de ploog nich um an de waand ehangen. Daarom wordt de ploeg niet opgehangen. Dat wil zeggen: die gebeurtenis is van te weinig belang om daarom het werk te staken; b.v. bij het vertrek van een knecht of bij het doodgaan van een koe.

Nen advokaot en 'n wagenrad mot stäödig smeerd worden. Een advocaat en een wagenrad moeten gestadig gesmeerd worden.

A'j recht um ne koo, gew iej der een too. Als men een proces voert over een koe moet men er een toegeven. Vaak wordt eraan toegevoegd: met accordeeren kom iej wieder(verder).

Hee hef te völ pöt bieĳ de assche. Hij onderneemt te veel tegelijk. Hij heeft te veel potten bij de as staan. Het wordt nu ook wel eens verbasterd tot: hee hef te völ pöt bieĳ de hakken.

Hee kreeg 't aole en 't nieĳe bieĳ mekaar. Hij kreeg flink ransel; hij kreeg klappen voor wat hij thans en vroeger misdreven had.

Hee häöl de reepen rech. Hij ging energiek verder en liet zich niet van de wijs brengen. Bij voorbeeld van een spreker, die zich niet stoort aan een interruptie. De „repen” zijn de trektouwen van het paard.

Hee hef em ees duftig op 't vestken spoĳen. Hij heeft hem eens geducht op het vestje gespuwd, hem eens flink de waarheid gezegd.

Dee he'k an 'n dikken èen snedden. Die heb ik aan het dikke uiteinde gesneden; zo spreekt degeen wien naar de herkomst van gegapte twijgen gevraagd wordt.

Dan kom ieĳ an de kotste buute. Dan trek je aan het kortste eind.

Dan zal oew nog ne lillike pier ofgaon. Dan zal je dat nog wel eens pijnlijk treffen. Ook: dan zal oew nog eens ne pier ofgaon met nen roon kop; of: dan zö'j nog met ne lillike loog begotten worden.

'n Goed wief en nen goen hoond heurt onder 't eerste geboont. Een goede vrouw en een goede hond horen in huis.

Hee krig 'n spleuthes in de pan. Hij loopt een blauwtje. Een „spekhes” is een spekharst, een gebraden stukje spek. Als een vrijer dat gespleten op het bord kreeg, betekende dat, dat hij niet terug hoefde te komen.

Hee is naor Semànka. Hij is dood. Ook wel: *naor sjemanka* of *semenka* of *sabanka*.

Hee is 'n proemenboom umgaon. Hij is dood. Eigenlijk: Hij is de pruimenboom omgegaan. Ook ruw zijn de volgende uitdrukkingen: hee hef 't er oetdronken (hij heeft het er uit gedronken), hee hef 't er oet gadderd (hij heeft het er uit gegaard), hee hef 't er too daon (hij heeft het er toe gedaan).

Hee is zoo gedaon op 't gèld as ne roepe op 't moosblad. Hij is zo op geld gesteld als een rups op een koolblad.

Zee mot 't haol schoeren. Zij moet het vuile werk doen; de haal (het hangijzer boven 't vuur waaraan gewoonlijk veel roet zit) schuren.

In 'n pispot wasschen en op 'n haolboom dreugen. Met die woorden wordt een huishouden van Jan Steen aangeduid.

Better in de wiede wereld as in 'n eng gat. Dat zegt soms degeen die de wind laat gaan. Ook wordt dat wel begeleid met de uitroep: haaroet benaads, leer iej 'n ambach (de deur uit Bernhardus, een ambacht leren). Of met: foj, wat hoossen (he, wat moet ik hoesten); een ander kan dan zeggen: wat kuier iej toch (wat babbel je toch?).

Luie snieders nèët met lange dräö. Luie kleermakers naaien met lange draden.

Ze zet de keender de kroon op. Ze (de ouders) doen de kinderen schande aan. Iej hebt oew de kroon opzat, jij hebt jezelf te schande gemaakt. Zie vooral Ned. Wdb. XI 1408.

Nen kluppel waor 'n nachtegaal 'n jaor of zeuven op fläöt har. Dat is: een dikke knuppel van zeven jaar (waar de n. een jaar of zeven op had zitten fluiten). Ook wel: en ik haalden 'n deer oet 'n bos waor de nachtegaal 'n jaor of wat op ezetten har.

Hee is bang dat e 'n moond eerder verslit as 't gat. Hij groet niet, hij zegt niets. Bij een schrijver van 1642 leest men: „Spreeck dan, Je mond sel soo lang duuren as je gat sel” (Tengnagel, Frick, ed. 1642 blz. 7).

Arme leu kalver en rieke leu wichter komt gauw an de man. De kalvers van arme en de dochters van rijke lui komen gauw aan de man.

Daor wik oew wal ne p vuur zetten. Dat verzeker ik je. Overal in Oost-Nederland bekend, maar er is nog geen bevredigende verklaring van die uitdrukking gegeven.

Den is van 'n weelden weak. Dat is een onecht kind. Eigenlijk: die is van den wilden woerd. Ook wordt gezegd:

dat is nen aowergewonnen, of: dat is 'n aowergewinsel.

Hee krig wat aower 't haol. Hij krijgt ransel. Eigenlijk: hij krijgt wat over de haal. Ook wordt vaak gezegd: hee mos wat met 't laank iezer aower 't haol hen hebben (het lange ijzer is een ploegonderdeel), of: hee mos wat aower de nää (naden) hebben.

Hee hef 't hoondengeloow: hee hef 't vleis leewer as de but. Hij is zo verstandig om het beste te kiezen van wat hem wordt aangeboden. Hij heeft het hondengeloof, hij heeft het vlees liever dan de botten.

Daor zo'j nen birman met oet de hiel halen. Dat is zo lekker (b.v. van een boterham), daar zou je een bedelaar mee uit de hilde lokken. De hilde is het vlierinkje boven de stallen, waar een zwerver soms de nacht mag doorbrengen.

Wat e met de haan opzet smit e met 't gat weerum. Hij werkt onhandig en zonder overleg. Wat hij met de handen opzet, gooit hij met zijn achterste weer om.

Waor de hoond 'n stet schodt, daor mot e bieje wèèn. Waar de hond zijn staart schudt (dat wil zeggen bij alle kleine gebeurtenissen en kattenkermissen), moet hij bij wezen. Hij wil overal met de neus vooraan staan.

Hee hef zik lillik in 'n boek betten. Zijn toelag is mislukt en hij heeft zich zelf heel wat schade berokkend. Eigenlijk: hij heeft zich lelijk in de buik gebeten.

As 't op de pin braandt dan zeg ik et. Als het er op aan komt, zeg ik het. As 't op de pin braandt koomp allens an 't lech: als het er op aan komt, komt alles aan 't licht.

Heer dienen wil, meer ginnen met nen bril. De meisjes houden niet van brillen en men heeft dit gebedje voor hun bedacht: Heer uw wil geschiede, maar geef me er niet een met een bril.

De neudigste keender breng iej 't eerst nao ber. Het nodigste moet het eerst gebeuren.

Daor stek oons leeven heer 'n aarm oet. Daar steekt onze lieve Heer zijn arm uit, dat wil zeggen: daar is een herberg en daar leggen we aan. Men zal met die uitdrukking wel in

verband mogen brengen het feit, dat er herbergen zijn die het Hemeltje en het Hemelrijk heten.

Hee is bang dat e 't milnste nich krig met de beide èèndens. Hij is begerig. Hij is bang, dat hij het middenste niet krijgt met de beide uiteinden; dus bang, dat hij niet alles krijgt.

Hee maakt et testamènt. Hij zit slapend te knikkebollen. Ook wordt in zo'n geval vaak gezegd: *hee maakt piepen-döpfkes* (hij maakt pijpendopjes).

Et geet em net as Knoef zienen kanarievoggel: hee dech 't. Hij denkt het, maar zegt het niet. In het algemeen wordt dat in Twente wel van een zwijgzaam mens gezegd. — Knoef was een Enscheder die kanaries hield en gaarne kennissen uitnodigde om mee te luisteren. Als de kanarie dan zweeg, verontschuldigde de man zijn vogel met te zeggen: *hee dech 't* (hij denkt het).

Hee hef 'n toeten van Seinhos lezen. Hij doet of hij erg geleerd is, maar hij weet er niets van. Ook deze uitdrukking was eerst in Enschede in gebruik. Seinhorst was en is een kruidenier die al vroeg papieren zakken liet drukken met reclame; er stond o.a. „comestibles” op te lezen en dat woord baarde ons, die boodschappen voor de moeders deden, veel moeite.

Wat vuur 't mesken hebben. Iets voor het mesje, iets in het vooruitzicht hebben. Jammer dat dat meisje nu ziek werd: zee har nog zoovöl vuur 't mesken.

Iej zit ginnen boer in 't vènster. Je hoeft niet weg te gaan, je ontnemt niemand het uitzicht, je zit niemand in de weg.

Hee wol haor van 'n hoond hebben. Hij wou precies weten hoe de vork in de steel zat, hij wou zekerheid hebben, hij wou haar van de hond hebben.

An groondjan verkoopen. Dat is: begraven, van een dood paard of beest; ik heb nen an grond-Jan verkoch. Wil men een dier verdrinken, dan wordt er gezegd: ik gao der met naor waterbets; in Slagharen is dat: ik gao der met nao Blankvoort.

Hee hef de drèègbiejen der op. Hij heeft de roofbijen (of draagbijen) er op. Dat wil zeggen: zijn voorraad (fruit,

hoenders, enz.) vermindert steeds doordat hij bestolen wordt.

De kaor is eer opslagen. Zij heeft een miskraam gehad (de kar is haar opgeslagen). Ook elders is die uitdrukking welbekend.

Hee wol met nen toon tuk betalen. Hij wou met een dichte zak betalen, d.w.z. hij wou niet betalen. Van zo iemand hoort men ook wel: hee wol met wortelvlakken betalen; die wortelschijfjes dienen in het kinderspel als betaalmiddel.

Tusschen beer en schoem. Van twijfelachtige kwaliteit, eerder slecht dan goed. Bij voorbeeld: hoe zijn die aardappels? Antwoord: och, zoo tusschen beer en schoem hen. Eigenlijk: tussen bier en schuim. Ik ken de uitdrukking niet buiten Twente.

Hee löt zik de plaggen nich oet 'n vaalt mèèien. Hij laat zich de kaas niet van het brood eten.

Hee hef aait wat vuur 't gat te beenden. Hij maakt altijd aanmerkingen en heeft telkens andere eisen. Eigenlijk: hij heeft altijd wat voor 't gat te binden.

De duuwel oet de hel vleuken. Onbeschroomd, hard vloeken. Ook wel: hee vlok de beum oet de grond, hij vloekt de bomen uit de grond.

Et wief dreg meer oet met 'n leppel as de man inbrech met nen scheppel. De vrouw geeft meer uit dan de man verdienen kan.

Da's een toet mem. Dat is hetzelfde, dat maakt geen verschil. Ook wel: dat is een toet de mem. Uit het Franse: tout le même (geheel hetzelfde).

Van veerten kommen. Zich onnozel houden. Bij voorbeeld over een agent die informeert en doet alsof hij niets van de zaak afweet: hee kwam zoo van veerten. Eigenlijk: uit de verte.

Et zit em in de pöste. Het is een familiekwaal. Als b.v. leden van een familie de tering hebben. Met de pöste zijn eigenlijk de posten van het huis bedoeld.

Zee zoch kuurboom meer zee krig voelboom. Van een al te kieskeurige vrijster (of vrijer) wordt dat gezegd. In

heel Oost-Nederland en ook in het Platduits bekend.

Hee döch de hoond in zien gat nich. Hij deugt niet, hij is een gemene kerel.

Zee hebt 't met mekaar in eene week. Zij zijn het met elkaar eens, zij zijn dikke maatjes geworden. Eigenlijk: zij hebben het met elkaar in één week.

Nieje heeren hangt nieje hekken. Nieuwe heren nemen meestal nieuwe maatregelen. Daaraan wordt dan vaak toegevoegd: nieje wiew maakt nieje wetten, nieuwe vrouwen maken nieuwe wetten.

Ne vrouw en 'n grösiezer köj nich oetleenen. Een vrouw en een zeis kan men niet uitleenen. Daar wordt soms nog bij gezegd: dee kriej allebei dik weerum, die krijgt men beide dik terug.

Hee hef 'n hoesbreef verloren. Hij is vergeten, dat hij van arme familie afstamt. Ook wordt gezegd: hee is 't hoesnummer vergetten.

Met fiene leu en 'n stoefrègen wo'j 't meest bedraogen. Door christelijke mensen en door de stuifregen word je het ergst bedrogen.

Dat is em nich in 't haor. Dat staat hem niet aan. Eigenlijk: dat is hem niet in het haar. Hetzelfde betekent: daor is hee nich an too.

A'j ne kat op 't spek beendt wil e nich vretten. Aangeboden diensten worden vaak niet gewaardeerd. Als je een kat op het spek bindt, wil ze niet vreten.

As de eene koo bist stekt de aanderen 'n stet op. Een voorbeeld wordt licht nagevolgd. Bissen doen de koeien als ze met de staart omhoog ronddraven; derhalve betekent het genoemde spreekwoord: als een koe gaat bissen doen alle anderen mee. Vooral wordt het gezegd als de dames elkaar naäpen. Ook in het Platduits bekend.

Vrouwleuraod en boekweitenzaod lukt eenmaol in de zeuven jaor. Men kan op de raad van vrouwen niet te veel uitdoen; dat loopt toch meestal verkeerd af.

Hee et de köp van de gaarven. Het beste van hetgeen in huis is wordt door hem opgegeten; hij eet het neusje van

de zalm. Hij eet de koppen van de garven. Ook wel eens: de töpkes van de garven.

Krakende wagens loopt op 'n langsten. Krakende wagens lopen het langst dat wil zeggen: ziekelijke mensen worden vaak oud.

Hee löp veur plat. Hij loopt doelloos rond als een die niet goed bij het hoofd is. Eigenlijk: hij loopt voor plat. Ook wel: hee löp vuur Jan Plat. En als men een vergeefse tocht gemaakt heeft kan men zeggen: ik heb der veur plat hen ewes.

Ik heb leewer te doon met nen helligkop as me nen doedel-dop. Ik heb liever met een opvliegend dan met een suffig mens te doen.

Hee hef de götte gaar. Hij is lichamelijk versleten, hij is oud. Eigenlijk: hij heeft de gort gaar.

Zee koomp in 't ossenbook. Zij wordt langzamerhand te oud om te trouwen; zij komt in het ossenboek. Het wordt overigens ook wel van een man gezegd.

Et geet te lier of te zwier. Het gaat daar altijd te langzaam of te hard, het is daar altijd fiks of niks. Men hoort ook zeggen: *te lie of te zwie*, en bovendien: *te liere of te zwiere*. Het eerste gedeelte is wellicht ontstaan uit het middeleeuwse „ter lide”, dat is: in het voorbijgaan, dus achteloos. En „zwier” is ontstaan uit het middeleeuwse woord „swide”, dat is vlug; het is hetzelfde woord als „gezwind” en we kennen het ook nog in de naam die de Twentse schaaphond vaak draagt: Zwiet. De uitdrukking betekent dan: het gaat daar of achteloos toe of te vlug en te krachtig.

Dat laatste spreekwoord is dunkt me recht Overijsels, want ik geloof niet dat het elders ook gebruikt wordt. Verschillende van zulke uitdrukkingen zijn echter eveneens in andere provincies en landen bekend. — Als we in het Twents willen zeggen: het onmogelijke kun je toch niet doen, dan is het: *teggen nen heeten aowend köj toch nich gapen*, tegen een hete oven kun je toch niet gapen; ook wordt het wel gebruikt als een arm mens iets tegen een rijkard wil ondernemen. Ik heb die uitdrukking eens

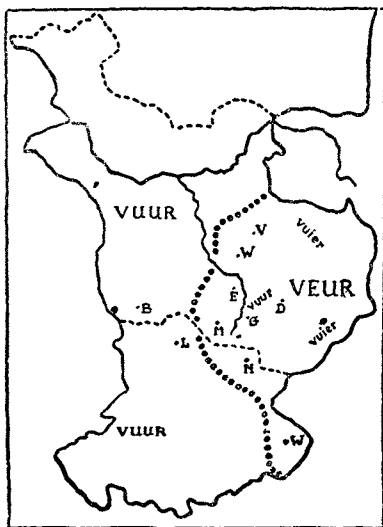
echt-Twents horen noemen, maar ze is ook in het Westen van Nederland welbekend, en dat was ze in de middel-eeuwen ook al. Bij een schrijver uit Limburg (Sittard) lees ik eveneens: men kan neit taegen eine bakaove gape; in een Rijnlands woordenboek: gegen en backofen gappe; en in een boek over Engelse dialecten treft men het zowaar ook aan: to gape against a red-hot oven. — Van andere spreekwoorden is mij nog veel minder over de verspreiding bekend. Tot iemand, dien men er voor waarschuwen wil om niet het slachtoffer te worden van zijn eigen spotzucht, zegt de Twentenaar: *de spottershuuskes könt nog wal ees ofbraanden*, de spottershuisjes kunnen nog wel eens afbranden. In een bundel spreekwoorden, die in 1550 te Kampen gedrukt werd, zag ik het ook staan (op blz. 6 van de oude druk): „Spotters huys brandt oock wel”. Maar wordt het ook buiten Overijssel gezegd? — Wat weten we toch weinig van de verspreiding van zulke zegswijzen. Het zou een interessant werk zijn om een systematische verzameling van Twentse zegswijzen aan te leggen om na te gaan of en waar ze ook elders bekend zijn. Wij zouden dan niet alleen verklaringen vinden (wat bij voorbeeld bedoelde men eigenlijk met die gapende oven en dat spottershuisje?), maar ook de bakermat van allerlei eeuwenoude volkswijsheid leren kennen. Dat de schim van den pionier Stoett mij die ijdele woorden vergeve.

HOOFDSTUK X

DIALECTVERSCHILLEN

Het isolement der tongvallen

Een aantal van die genoemde zegswijzen is ook elders in Overijssel, dus ook in Salland buiten de grens van het vroegere drostambt Twente bekend en daar zal dunkt mij geen lezer zich meer over verbazen. Maar het komt eveneens

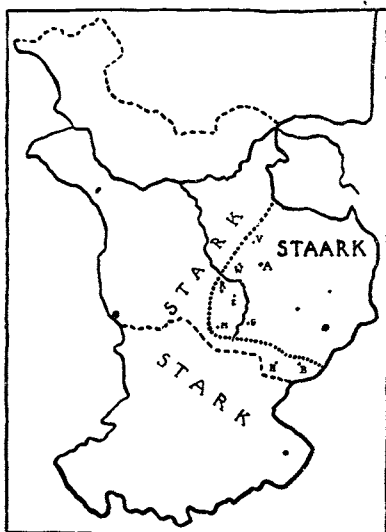
voor, dat een taaleigenaardigheid van Twente niet in Salland verbreid is en wel weer in het Oosten van de Gelderse achterhoek.

Men ziet op het kaartje hiernaast, dat de Twentse uitspraak van het woord „vuur” gewoonlijk *veur* luidt en dat de gestippelde *veur*-grens, die de Regge doorsnijdt, vrijwel met de grens van het oude drostambt Twente (zie blz. 13) samenvalt. Zowel Vriezenveen (V), Wierden

(W) als Enter (E) en Markelo (M) spreken van *veur*; Hellendoorn en Nijverdal b.v. daarentegen van *vuur*. Twente zou Twente overigens niet zijn als het zo eenvoudig en eenvormig was; ouderwetse boeren in en om Geesteren, Rossum, Ootmarsum, Denekamp, Losser en Enschede zeggen namelijk *vuier*; terwijl Goor (G) en Delden (D) het al zo ver in beschaving gebracht hebben, dat de uitspraak *vuur* er de gewone is, tenminste in de stad. Maar waar het ons nu eigenlijk om te doen is: *veur* wordt niet alleen in Twente gehoord, maar ook in een deel van de Achterhoek, bij voorbeeld in Neede (N), Gelselaar, Noorddijk. Nu geeft die stippellijn de werkelijkheid maar zeer ten dele weer; er zijn immers heel wat plaatsen, die een tussenklank uitspreken. Zo zeggen Batmen (B) en Groenlo *vuur* met een *uu* die naar een *eu* zweemt; en niet alleen hier, maar bij elk taalkaartje dient men te beseffen, dat de werkelijkheid honderd maal gecompliceerder is dan het zo oppervlakkig lijkt!

Maar al spreekt het Oosten van de Achterhoek even goed als Twente van *veur*, toch staat het anderzijds buiten kijf, dat er allerhand woorden en uitspraken bestaan, die ge alleen van Twentenaren te horen kunt krijgen. De Tukkers zelf hebben daar echter geen oor voor! Zij zijn zich ook niet bewust, dat zij bij voorbeeld de geslachten van de zelfstandige naamwoorden nauwkeuriger uiteenhouden dan welke Nederlanders ook. Want ze letten alleen maar op de verschillen, die er tussen hun plaatselijke tongval en die van de aangrenzende marken of steden bestaan; en daar hebben zij soms een heel fijn gehoor voor. Gaat men echter te rade bij inwoners van Raalte in Salland of van Ruurlo in het Gelderse, dan krijgt men wel positiever bescheid; weliswaar op het gevaar af van ook allerlei Twentse „kenmerken” te vernemen, die in werkelijkheid kant noch wal raken. De Achterhoeker gaat, als hij het plat van Twente wil karakteriseren, op een overdreven-lijzige manier zeuren van: *dreenkn* (met een langgerekte, blatende *ee* of *ei*), *dèèkn*, *mèènsche*, *zaolt*

of zoolt, en van: zeunige leu. Ge kunt er zeker van zijn, dat zijn imitaties tenzeerste bij de aanwezige Achterhoekers in de smaak vallen, want de heren spreken zelf immers van drinkn (drinken), denkn (denken), mensche (mens), van zolt (zout) en zuunige luu (zuinige lui). Ook zal hij zich haasten om u te wijzen op het boerige zwöppe of zwöp, en op het woord kinnebakke of kinbak; in plaats waarvan hij zelf namelijk zweppe (zweep) en wang pleegt

te zeggen. En onder enorme bijval van de huisgenoten vraagt hij u tenslotte: hes wal cèèèèèntn in 'n tuk? Want dat hoort immers te wezen: he'j wal centn in den zak!

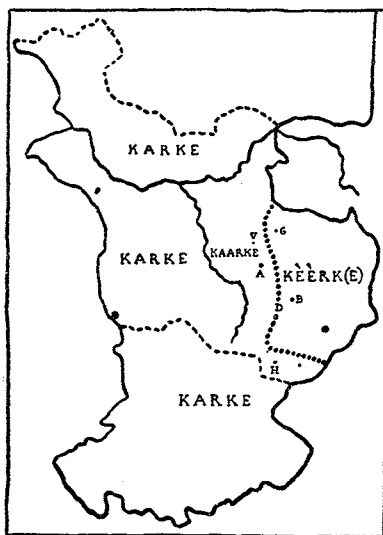
Toch is Twente niet zo'n uniform dialectgebied als die „buitenlanders" soms bij kris en kras bezweren. Het meest Twentse Twents wordt in de driehoek Hengelo-Enschede-Oldenzaal en ten Noorden daarvan gesproken, maar ge hoort al weldra een taal, die veel van het Gelders heeft, als ge wat naar het Zuiden fietst en in Buurse, Haaksbergen of Markelo belandt; *et brendt* of *brèèndt* (het brandt) zegt men daar, terwijl het overige deel van Twente spreekt van: *et braandt*. Nog een voorbeeld: men mag gerust zeggen,

dat de Twentse uitspraak van het woordje „sterk” *staark* (of *staaark*) is en toch doen Haaksbergen (H), Buurse (B) aan de Gelderse mode mee met hun *stark*; ook te Hengevelde en in (niet om) Goor (G) is dat gewoon. Een beetje eigenzinnig als altijd doet weer Vriezenveen (V), maar zijn uitspraak *staaik* is toch even goed Twents als die van Wierden (W), Rijssen (R), Enter (E) en Markelo (M) waar ook overal *staark* gezegd wordt.

Overigens kunnen die Twentse plaatsen aan en bij de Regge zich er echter lang niet altijd op beroepen zuiver plat-Twents te spreken. Op het „sterk”-kaartje kan men met wat goede wil de grens van het drostambt Twente nog wel herkennen, maar in andere gevallen spreekt dat Twentse gebied van de Regge toch anders dan de rest Twente. Ik weet, dat de inwoners van Goor, Rijssen enz. dat plegen te ontkennen en de neiging hebben om tot hier te lezen en niet verder. Maar heila, een ogenblikje! Vertaal dan even in het Twents: „de deur staat op een kier” ge aarzelt ge zegt twijfelend: de deur *steet an* ge tracht u te redden met nog een tweede antwoord: de deur *steet los* ge roept uw stokouden bestevaar er bij, die het nut er niet van begrijpt en op al uw vragen antwoordt met: niks weerd! Het baat niet; de Twentse uitdrukking is: de deur *steet hol*; ook wordt wel eens gezegd (b.v. in Fleringen, Langeveen, Stepelo): de deur *steet holkeerd* of *holkeurig*, maar dat is niet zo gewoon. Ge protesteert, dat ge dat nog nooit gehoord hebt? Ach; dat „nog nooit gehoord” bewijst zo weinig, dat ik het niet meer durf te zeggen. Er is meer Nederlands dan de ontwikkelde Nederlander vermoedt of zelfs wil toegeven en zo gaat het met de dialecten precies alleens. Informeer vanaf Mander tot Haaksbergen of om dichterbij huis te blijven in Enter, want dat is de meest Twentse plaats van de Reggestreek, en dan zult ge het horen en niet alleen van de ouderwetse lui. En dan geeft ge toe, dat „de deur steet los” vis noch vlees, Twents noch Sallands is, want Sallands (en Drents, Gronings en Achterhoeks) is: de deur *steet op de*

gloepe, of: *stiet op de gleve*, en: *op e glieve*. Onderin de Achterhoek bij Dingsperlo, Aalten, Neede zegt men, dat de deur *op ret* of *op rette* of *op reet* staat of men kan de deur daar aan „de barbier” (een aan scharnieren draaiende plank) zetten.

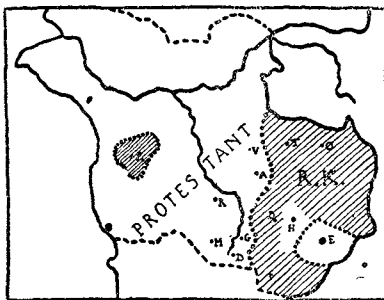
Woordjes als *wel* (wie, iemand), *wicht* (voor: meisje), die in het grootste deel van Twente alledaags en doodgewoon zijn, komen in de volkstaal van de Reggestreek niet voor. De Twent zegt, als hij zijn zwerende vinger week wil maken

in warm sodawater, dat hij die vinger gaat *bien* (ook wel *bieën* en *bieren*). Hetzelfde woord is ook in Salland bekend al luidt het daar *bèèn*, bij voorbeeld te Batmen en Hardenberg (en trouwens ook in Winterswijk). Maar het tussenliggende Reggegebied van Rijssen-Enter-Goor kent het weer niet en behelpt zich met de uitdrukking *bekweem maken*. En zo zou men door kunnen gaan. Men zou zelfs kunnen aantonen, dat die streek in verschillende opzichten oprecht Sallands spreekt!

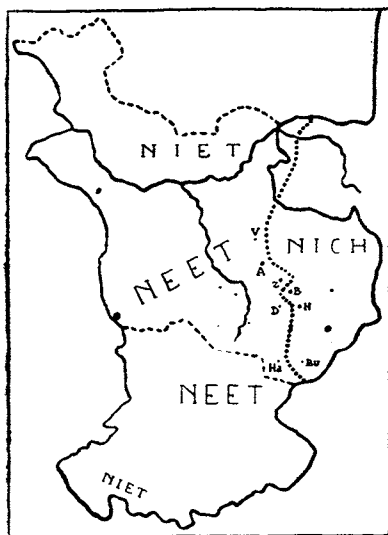
Het woord „kerk” luidt in het Oostelijkste en het Noord-Oostelijkste gedeelte van Twente: *kèèrk*; maar *kèèrke* is

toch het meest algemeen ten Oosten van stippellijn. Evenals Salland en de Achterhoek spreken Marle, Nijverdal, Goor, Diepenheim en ook Hellendoorn en Gelselaar echter van *karke*. Aan weerskanten van de stippellijn worden natuurlijk weer tussenvormen gehoord, bij voorbeeld *kaarke* in een paar ouderwetse boerschappen als in Enter en bij Wierden, en ook in Vriezenveen (V) dat *kaaijke* zegt. Haaksbergen (H) praat van *karke*, en rijdt ge wat naar 't Noorden, dan gaan de lui eerst naar de *kerke* en dan, nog iets Noordelijker, naar de *kèerke*. Geesteren (G), Borne (B) en Delden (D) zeggen omgekeerd *kèerke* op een manier die al zweemt naar *kaarke*. Verdere bijzonderheden, te Losser en Ootmarsum, laten wij ook hier weer rustig onbesproken.

Maar wel dient men bij de beschouwing van het „kerk”-kaartje en van de Sallandse uitspraak in Goor, Rijssen enz. te bedenken, dat het Twentse Reggegebied eeuwenlang levendige connecties onderhouden heeft met de (karke sprekende) Vechtstreek. Totdat het Overijsselse kanaal van Zwolle naar Almelo gegraven werd (1855) en de spoorwegen werden aangelegd was de Regge de scheepvaartweg van Twente en dat vergeten wij zo licht. Wat vandaag aan de dag een armhartig waterloopje is was vroeger een riviertje van betekenis, dat tot voorbij Diepenheim bevaarbaar was. Turf, hout en rogge vonden via de Regge hun weg, Enterse klompenmakers voeren via de Regge door de hele Vechtstreek en naar Vollenhove. En niet alleen economisch, maar ook godsdienstig was (en is) het Twentse Reggegebied

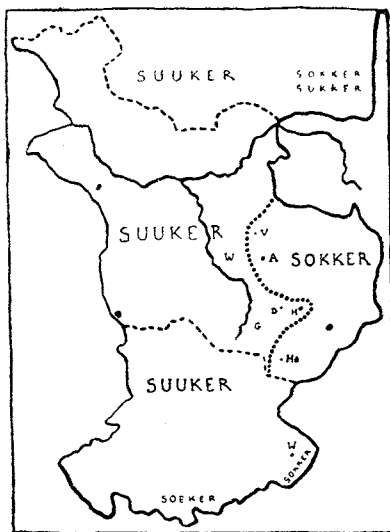
nauw met Salland verbonden en verwant. Het merendeel der bewoners is er immers, evenals in Salland (behalve Raalte) en Vollenhove protestant (Ned. Hervormd of Gereformeerd); terwijl de rest van Twente (behalve Enschede en Hengelo) overwegend Rooms is. Het afgeronde percentage Rooms-Katholieken is volgens de volkstelling van 1920 voor een gemeente als Weerselo (ten Oosten van Almelo); 94 procent, voor Tubbergen (T): 90 procent, voor Ootmarsum (O) 88 procent, voor Haaksbergen 70 procent,

voor Ambt Delden (D) 60 procent, en zo voort. In Hengelo (H) is echter slechts 37 procent van de bevolking Rooms, en in Enschede (E) nog minder: 23 procent. Vergelijkt men daarmee de cijfers voor de gemeenten links van de stippellijn, dan blijken de verschillen groot te wezen: Rooms-Katholiek is te Almelo (A) en Goor (G) 23 procent, te Rijssen (R) 12 procent, te Diepenheim (D) 9 procent, te Vriezenveen (V) 8 procent en te Markelo (M) 5 procent van de bevolking. Op grond daarvan mag men *kèèrk(e)* de Roomse en *karke* de Protestantse uitspraak van het woord kerk noemen als men aan de uitspraak te Enschede

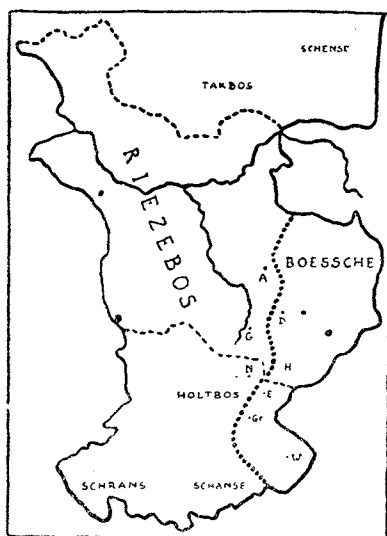
en Haaksbergen niet te veel gewicht wil hechten en als de dominee en de pastoor het goed vinden.

Het ontken-woordje „niet” wordt in Overijssel gewoonlijk als *neet* of *niet* uitgesproken of op een manier, die daar tussen in ligt en meestal met *niet* wordt weergegeven. Ook te Vriezenveen (V), Almelo (A), Zenderen (Z), Delden (D) en Haaksbergen (HA) hoort men *neet*, maar ten Oosten daarvan *nich*. Het kan wel zijn, dat het *nich*-gebied vroeger iets groter is geweest (Almelose wilkeuren van

omstreeks 1500 schrijven zowel niet als nicht, soms in een en dezelfde zin), maar dat zou men nog nader moeten onderzoeken. Ondanks dat leert de verspreiding van *nich* ons weer opnieuw: dat het Twentse Reggegebied zich van de rest van Twente in de taal onderscheidt, en het „suiker”-kaartje levert nogmaals hetzelfde beeld. De Twentse uitspraak van suiker is *sókker* (ó is de o van hond, niet de ò van kok of fok). Ook in de rand van de achterhoek is dat gewoon, b.v. in Rekken en Winterswijk; niet in Grol en Eibergen, die al *suuker* zeggen evenals Hengelo, Delden enz. Maar Oldenzalers of Enscheders krijgen een kinder-

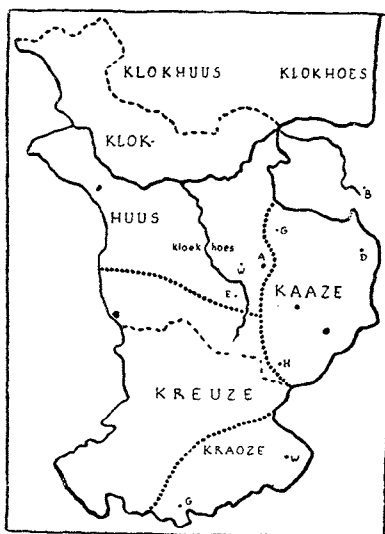
achtig smaakje in de mond als ze dat horen. Vergelijkt men de beide schetskaartjes van „niet” en „suiker”, dan blijken de dialectgrenzen niet precies dezelfde weg te volgen bij Vriezenveen, Almelo, Hengelo en Haaksbergen. Er bestaat geen reden om zich daarover bijzonder te verbazen en toch zou ik geen bevredigend of stellig antwoord kunnen geven, wanneer men naar de oorzaak van die verschillen zou vragen. Hoe de taalverschijnselen zijn, kan de onderzoeker wel te weten komen; maar waarom

zij zo en niet anders zijn, blijft hem meesttijds nog onduidelijk en in nevelen gehuld.

De „takkebos”-namen zijn dunkt mij ook typisch genoeg om er even bij stil te staan. Rechts van de stippellijn wordt gewoonlijk van *ne boessche* (een takkebos) gesproken evenals in Westfalen. Maar ook wel van *ne sprokkel-boessche*, en van *nen boesschen*, *ne boeske*, *nen boesken*. Maar ook de naam *takbos* is zo bekend, dat er wel kruisingsproducten als *takboessche*, *takboes* of *boes* gehoord worden. Het Oostelijkste deel van de Achterhoek zegt ook *boessche*, eveneens *holtboessche*. In en om Winterswijk (W) kent men

bovendien de naam *schanse*, die verderop bij Bredevoort en Aalten de gewone is; terwijl de streek van Zevenaar en 's Heerenberg al eeuwen en eeuwen spreekt van *schrans* of *schransebos*. Merkwaardig is, dat *schanse* ook in Oost-Drente gezegd wordt al is het daar *schense* met een e, en dat dat ook in Groningen de gewone benaming van de takkebos is (*schinse* of *schinsebos*). Het Twentse Reggegebied speelt weer onder een hoedje met Salland door van *riezebos* te spreken; of bepaalt zich tot het kleurloze

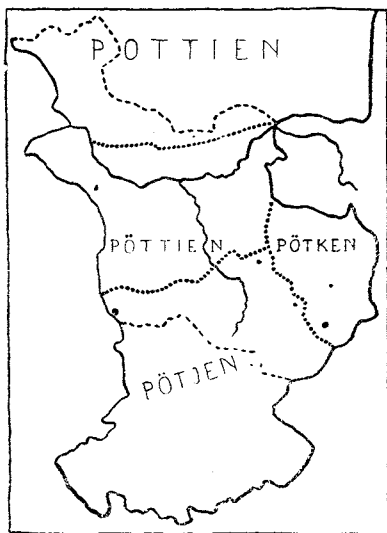
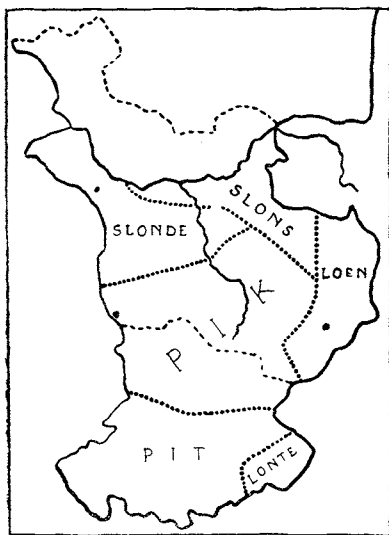
takkebos, wat eigenlijk geen Sallands en geen Twents is.

In andere opzichten sluit de taal van die Reggestreek weer ten dele of geheel bij het dialect van de Gelderse Achterhoek aan. In het gebied van Goor, Diepenheim, Markelo heet een klokhuis van een appel of peer *ne kreuze*, precies als in de Achterhoek en het Zuiden van Salland. Winterswijk (W) spreekt van *kraoze* (soms *krooze*) evenals Dingsperlo, Aalten, Ulft, Gendringen (G), en bij Dene-kamp (D) komt die naam ook voor. Eigenlijk betekent dat woord: „afval”.

Nog vandaag aan de dag heet ook de tabaksrest in een

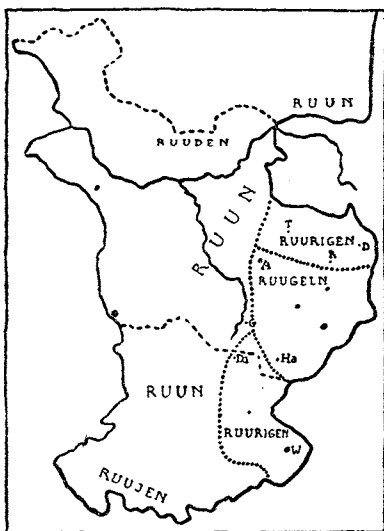
leeggerookte pijp de kreuze; en vroeger bedoelde men er eveneens de ingewanden van een geslacht dier mee. Zo werd in de middeleeuwen bepaald, dat de onverkochte ganzen op de markt geslacht moesten worden en dat men het „croose” naar het armenhuis diende te brengen. Voor een appelteler betekent het klokhuis echter heel wat meer dan „afval” en het zal dan ook wel niet toevallig wezen, dat het appeltelende gebied met de grote boomgaarden (Wijhe, Olst, Vollenhove, Kampen) algemeen van *klokhuis* spreekt. Die naam heeft zijn ontstaan natuurlijk te danken aan het feit, dat de aandachtige toeschouwer de pitten vergelijkt met de klokken in een klokkenhuis van de torens. En het is daarom eigenaardig, dat Salland en Drente soms *klókhuis* (met de ó van hond, niet met de ò van klok), zelfs *kloekhoes* (Nijverdal, Wierden) zeggen, dat is de broedplaats van een klok of kloek! Wat Noordelijker dan Markelo ligt Enter (E), dat er een eigen benaming op na houdt: de *knasse* of de *knarse*; dat is eigenlijk het kraakbeenachtige gedeelte, want over vlees sprekende zegt men elders in Nederland: hij eet de knarsjes op. — De recht Twentse naam van een klokhuis is echter *ne kaaze*; of ook wel, in het Oostelijkste en Noord-Oostelijkste deel, *ne kaaz*. Dat is hetzelfde woord als „kas” en als men bedenkt, dat de holte waarin de oogbol zit de oogkas, en de holte waarin een tand zit de tandkas heet, is dat ook niet zo vreemd. Maar de afgekloven rest van een appel of peer heet soms eveneens de kaaze, en voor „ruw afhakken” wordt ook wel „ofkaazen” gezegd; bij voorbeeld van iemand, die een stuk hout al te ruw bewerkt heeft: wat hef e daar weer met zitten te kaazen. — Een afzonderlijke naam voor het klokhuis heeft ook Almelo (A): de *pluuze* of de *pluus*, wat eigenlijk ook weer „afval” betekent (in Groningen heet roggekaf, en dat is eveneens afval, pluus); het is dezelfde naam als de klokhuisbenaming *ploes* die in Bentheim te Bimolten (B) en omgeving gewoon is. Overbodig is het haast om nog mee te delen, dat de jeugdige Almelo-ers bijna allen van klokhoes spreken; dat doet de jeugd van heel Twente zelfs.

De verspreiding van de „hoornpit”-namen laat eveneens zien, dat het Twentse Reggegebied en het Zuiden van Salland met de aangrenzende Achterhoek één lijn trekken. De hoornpit is dat deel van de koehoorn, dat bloot komt te liggen en hevig kan bloeden als de koe de hoorndop afstoot; iedere boer weet daarvan mee te praten. In Ootmarsum, Denekamp, Oldenzaal, Enschede en omgeving spreken de boeren van *et loen*, soms van *et loen*; dat loen is samengetrokken uit loden, dat is loot of spruit. Maar

Hengelo en Haaksbergen kennen dat al niet meer en praten van *et pik* evenals het hele Zuiden van Salland en het Noorden van de Achterhoek. En met de uitspraak van de verkleinwoorden is het niet anders gesteld, gelijk blijkt uit het „potje”-kaartje van Prof. Dr. G. G. Kloeke, dat hiernaast in vereenvoudigde vorm afgebeeld is. Slechts de helft van Twente zegt *pötken*! Het Reggegebied en een stukje van Salland heeft evenals de hele Achterhoek *pötjen*! Maar echt-Sallands is *pöttien*, ofschoon in het Noordelijkste deel vanaf Dedemsvaart (D) en in Drente gepraat wordt van *pottien*, wat een bewoner van Enschede

of Oldenzaal hopeloos armoedig en „veen-achtig” in de oren klinkt. — Zou men de benamingen van de ruwe werkschort (die de vrouwen bij het vuile werk voordoen, van jute of blauw linnen) in kaart brengen, dan zou dat een dergelijk beeld geven: Noord-Oost-Twente zegt *sluu*j of *sopsleu*j (in de middeleeuwen is dat slooie). Enschede en de naaste omgeving zegt *slóch* (meervoud sluchte), of *tótsloch* (tót of tótte is jute), maar het Reggegebied spreekt van 'n *schoeterd* (zo te Markelo, Diepenheim, Rijssen,

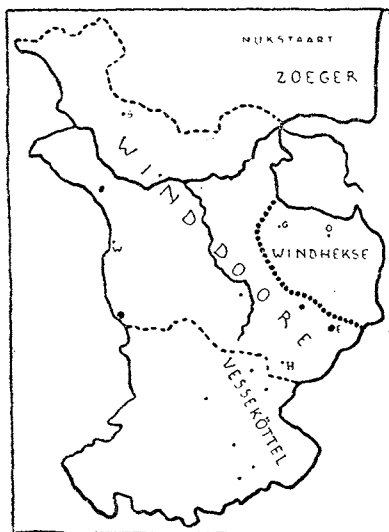

Enter, Delden, Haaksbergen, Goor, Batmen) evenals de aangrenzende Achterhoek, waar echter ook *baalscholdoek* gehoord wordt.

Onderwijl ziet men, de bovenstaande kaartjes vergelijkende, hoe het Noord-Oostelijke deel van het oude Twente zich afzondert. Het „ruien” van vogels, in 't bijzonder van hoenders, heet daar *ruurigen*, terwijl een groot deel van Twente van *ruugelen* spreekt, behalve Enschede waar overal *ruuëzeln* gezegd wordt. — De houten stalpaal, waaraan de koe met een ketting vastzit, heet in heel Overijssel en dus ook in Twente 'n *reppel*, maar het Noord-

Oosten van Twente (Denekamp, De Lutte, Vasse, Rossum en omstreek) gebruikt naast de reppel ook evenzeer de naam *vessel*. In het gebied van Winterswijk tot Ulft is dat *varsel* (hetzelfde woord als *vessel*) of *varskel*, *vaskel*, *vassel*. De buurt van Eibergen-Rekken spreekt van *vossel* en *bossel*, maar voor de rest is reppel toch ook in de Achterhoek het gewone.

In hetzelfde deel van Twente (ook in Losser en Ootmarsum) is „rook” niet gewoon „rook” als elders in

Twente, maar *raok*, en men praat er ook van *raod* (rood), *strao* (stro), *baom* (boom), *braod* (brood), *baon* (boon) enz.; van *klaj*, *dròk*, *lezzen*, *hozzen*, in plaats waarvan het overige Twente spreekt van *klei*, *drók* (druk), *lèèzen* (lezen) en *haozen* (kousen). En de verspreiding van de namen van de wervelwind, die men 's zomers soms hele plokken hooi mee naar boven ziet voeren, getuigt eveneens van de afzondering van het Noord-Oosten.

Zo'n wervelwind maakt op het primitieve gemoed van de landelijke bevolking een levendige indruk en kan zich daardoor op heel eigenaardige namen beroemen. Daar is

bij voorbeeld de benaming *nukstaart* en nokstaart in het Oosten van Groningen en Drente. Het merkwaardige is, dat die als nikkesteert ook weer in Zeeland (Kruiningen) voorkomt. Maar er wordt ook een staartvormige regenwolk mee bedoeld, een regentap, en dat zal ook wel de eigenlijke betekenis van het woord wezen. Want meestal heet zo'n echte wervelwind in Drente toch 'n *zoeger* of zuuger (zuiger); een moderne Drent hoorde ik zelfs eens van een stofzuuger spreken. Maar in het Drentse Journaal van A. en P. Calkoen (1902, blz. 202) leest men toch weer: „Niet verre van de wheme (pastorie) hadde een nikstarte twee boomen met wortel en al uytgerukt”, en daar is het dus bepaald: windhoos; de grondbetekenis moet zoiets als kwispelstaart zijn, wat denken doet aan de Westfaalse naam „wispel-tute” (heen en weer gaande trechter).

Een nogal platte, maar wel van enige fantasie getuigende betiteling heeft de wervelwind in het oosten van de Achterhoek gekregen. Van Gelselaar tot Aalten heeft men hem de schone naam van *vesseköttel* meegegeven. Men meent, dat dat eigenlijk „verse keutel” is en daarvoor zou kunnen pleiten, dat in Westfalen ook wel „fris-köttel” (zo in Ravensberg, en Gütersloh) gezegd wordt. Maar daar is ten eerste het bezwaar, dat het woordje „vers” Hollands is en niet tot de Saksische, Oostnederlandse volkstaal behoort. En ten tweede wordt daar in de Achterhoek ook van veezenköttel, veezeköttel en vèèze-köttel gesproken. Zodat men eerder dient aan te nemen, dat er het oude woord *vese* (dat is: kaf, strootje) in schuilt, waarvan ons woord „vezel” is afgeleid. Stro en hooi ziet men immers vlotweg de lucht in gaan bij zo'n wervelwind.

Er zijn natuurlijk allerwegen van die overdrijvende fantasten, die dadelijk klaar staan om van een orkaan of een cycloon te spreken, en men vindt ook nuchterder lui, die alleen maar een naam als *drèèiwind* (draaiwind) kunnen vinden als er naar gevraagd wordt, maar de benaming *winddoore* of *weenddoor* is toch vrij algemeen bekend in heel Overijssel. Men vat het woord echter op als „windoor”

JACOBUS JOANNES VAN DEINSE 1867—1947

Schrijver van het veelgelezen boek „Uit het Land van Katoen en Heide” (1922) conservator van het Rijksmuseum Twente te Enschede en lange tijd de onbaatzuchtige leider van allen, die belang stelden en belang gingen stellen in Twente's verleden, taal en volksleven.

of „windaor”, schrijft het met één d en denkt soms, dat het eigenlijk „wind-ader” is. Wat ik altijd geloofd heb en wat toch onjuist is. In Staphorst (S) zegt men namelijk *wiendeldoore* en niet wiendeloore of zoiets. Nu is *door* een gewoon woord in Overijsel, dat „krankzinnig” betekent en thans ook wel „suf”; nen dooren keerl is een sufferd, en een gekkenhuis heette vroeger een doorenkast. Een *winddoor* is dus eigenlijk een *windgek* en dat is ook zo vreemd niet als men bedenkt, dat een draaiende kap op een schoorsteen eveneens een „gek” heet. De geleerde Le Francq van Berkhey schrijft de naam dan ook met twee d’s in zijn *Natuurlijke Historie van Holland* (1770): „Men bespeurt hier te lande nu en dan eene soort van hoozen; of liever *winddooren*, onder welken naam die bij ’t gemeen, in Rhijnland bijzonder, bekend zijn”. Met dat „gemeen in Rijnland” worden blijkbaar de Overijselaars bedoeld!

In de volksverbeelding wordt de wervelwind bovendien wel vereenzelvigd met een plaaggeest. Zo vertelt men in Beauce, dat plaagzieke kwelduivels de gedaante van wervelwind aannemen om de drogende oogst overhoop te kunnen waaien, en elders in Frankrijk wordt die wind dan ook aangeduid als „de plaaggeest” (le follet) en in Spanje en Italië is dat ook ’t geval. Van zulk een volksgeloof spreekt ook de benaming *windhekse* of *weindheks* in het Noord-Oosten van Twente, dat weer afzijdig staat van de rest van Twente, zelfs van de rest van heel Overijsel.

Samenvattend kan men dus zeggen: het dialect van het oude drostambt Twente, dat in sommige en belangrijke opzichten een eenheid vormt, onderscheidt zich in het *West-Twents* of het dialect van het Twentse Reggegebied, dat soms tot Almelo en Hengelo reikt, en het *Oost-Twents*, dat ten Oosten van de lijn van Langeveen (ten Noorden van Geesteren) naar Haaksbergen gehoord wordt; terwijl zich ten derde een *Noord-Oost-Twents* heeft afgebakend in en om het gebied van Tubbergen-Denekamp-Losser. Men zou nog gegevens van verschillende aard bijeen kunnen brengen om die groeperingen te bevestigen. De kortste

bevolking van Nederland woont bij voorbeeld in het Reggegebied (Holtén, Markelo, Ommen), terwijl de bevolking van de industrie-streek van Twente (Borne, Hengelo, Enschede, Oldenzaal) de längste van Nederland is. Het verschil is dus zeer groot, maar het is geheel onzeker of dat twee honderd jaar geleden ook al bestond.

Men zou ook verdere onderscheidingen in het dialect van Twente kunnen maken. Om ten slotte tot de conclusie te komen, dat iedere plaats een afzonderlijk dialect spreekt. En tot op een zekere hoogte is dat ook het geval. Het telwoord zeven wordt in Twente niet alleen als zeuwen, zeubm, zeum, zuuwen, zuuven, zuuëm, zövven, zöm, zöbm, zeem, zeebm uitgesproken, er zouden nog evenveel andere variaties te noemen zijn. En als ik eenzelfde woord nu eens zó en dan weer ánders spel, kan dat tenminste niet de illusie van een altijd uniform Twents dialect scheppen. Maar de Twentenaar acht gewoonlijk maar één uitspraak correct en dat is die van zijn eigen woonplaats. Zijn geografisch besef is ook daardoor beperkt. Hij blijft graag in dezelfde straat wonen en heeft er een afkeer van om onder een anders dak te slapen. „Bij hem in de buurtschap of marke” vertaalt hij niet alleen met „bie oons in 'n hook”, maar ook wel met: *in dizze wereld*. Hij is overigens niet altijd conservatief, vaak zelfs voortvarend op zijn manier, zeker niet onverdraagzaam, maar ziet door de bomen het bos niet en de harde strijd om het bestaan heeft het gevoel van saamhorigheid met nog andere mensen dan die zijner naaste omgeving onderdrukt. Ook de politiek draagt daarvan de schuld; het liberalisme verstootte den arbeider door te schermen met „struggle for life”, en het socialisme van voorheen maakte de scheiding tussen de bevolkingsgroepen eerst tot een onoverkomelijke kloof. Vijftien jaar lang, van 1919 tot 1934, en met energie hebben de Lonneker boeren zich verzet omdat zij van geen smelting met de fabrieksstad Enschede weten wilden. Het Twentse dialect bestaat dan ook voor haast geen Twentenaar, het begrip Twente heeft voor hem afgedaan

en toch is hij met banden des gemoeds aan zijn volkstaal en geboortestreek gehecht. Ziehier een tweeslachtigheid, die ook in het karakter van den Twent tot uiting komt. Van zijn eigen-aardige tongval kan hij weinig kwaads horen zonder zich vernederd te voelen; morgen bejegt hij de verwoedheid van den folklorist of dialectonderzoeker eerst met ironie en dan met hartelijke hulpvaardigheid; terwijl zijn buurman hem overmorgen ervan weet te overtuigen, dat de Twentse volkstaal een verbasterde barbaren-spraak is. Kortom, hij wacht op zijn opvoeding als Twentse Nederlander en patriottisch Tubant. Want tot heden is het hem niet geleerd zich te beschouwen als een lid der Nederlandse natie en de overheid, die de opvoeding tot Nederlander lang verwaarloosde in stee van haar ter hand te nemen ook buiten de traditionele toespraken, gaat op dat stuk evenmin vrijuit als de Amsterdammer of Hagenaar, die Twente — „'t Gewest waar 't oud Gemenebest te schaars den blik op hield gevest”, zoals Potgieter dichtte in zijn lofspraak Aan Twenthe van 1861 — gaarne aan fanatieke natuurvrienden gunt, die ons land te groot vindt en onderwijl met de Vlaamse beweging dweept. Nogmaals: er dient voor gewaakt te worden dat de Twentenaar (zo wel als de Drent en Groninger) zijn huidig dialect beschouwen leert als een eigen-aardig deel van het Nederlands; dat de schoolwoordenboeken niet allerhand Vlaams vermelden en steevast tal van Saksische woorden achterwege laten, die op twee of drie vijfde van het Nederlands taalgebied dagelijks gehoord worden; dat de onderwijzer de jeugd weet te behoeden voor minachting en wanbegrip op dit stuk en het Nederlands onderwijst in vergelijking met de Twentse volkstaal!

Velen zijn reeds voorgestaan in hun streven om de taal, het volksleven en de geschiedenis van ons gewest te doen verstaan. Ik denk daarbij aan de *Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis* en haar talrijke en nauwgezet bewerkte publicaties; aan de redacteurs en medewerkers der helaas niet meer verschijnende *Drie-*

maandelijksche Bladen; aan onze dichterlijke vertelster Mejuffrouw *C. Elderink*, die met haar mooie balladenbundel *Oet et Land van Aleer* vele Tukkers reeds de ogen en oren geopend heeft voor de taal en de sagenschat van Twente, en die in haar grote boek *Twenter Laand en Leu en Leven* (Enschede 1937) zichzelf weer overtrof: een prachtig boek als wellicht voor geen enkel Nederlands gewest tot stand gekomen is; aan de rusteloze bemoeiingen van de onvolprezen en geleerde oudheidkenners *J. J. van Deinse*, *Mr. G. J. ter Kuile Sr.*, *W. H. Dingeldein* en wijlen *C. J. Snuif*; aan mijn voorgangers in zake het onderzoek der Overijsselse volkstaal: *Dr. G. G. Kloeke*, wijlen *Ds. Anthony Ballot* (1836-1871), *Dr. Joost Halbertsma* (1789-1869) en *Dr. Johan Hendrik Gallée* (1847-1908) en nu ook pater *Dr. Th. Ribbert* van wier werk ik gedurig vruchten plukken kon; en aan de vele anderen, die mij talloze malen te worde stonden en in wier gezelschap ik zo geneugelijke avonden heb gesleten. Ook heb ik veel te danken aan de arbeid van den taalgeleerde *Dr. J. Verdam* (1845-1919), wiens leven voor een groot deel gewijd is aan de onschatbare reuzenarbeid genaamd het *Middelnederlandsch Woordenboek*, dat mij zo dikwijls reeds, maar ook weer bij het schrijven van dit boekje een steun en toeverlaat geweest is. Evenmin zal het mijn lezers duidelijk zijn hoe vaak mij onverwachts opheldering werd verschaft door het grote, nu zijn voltooiing naderende: *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, dat zo duizenden woorden uit de heden-daagse dialecten noemt en verklaart en waarvan slechts te betreuren valt, dat het door zijn omvang te weinig populair geworden is; want de Nederlanders hebben reden om trots te zijn op dat ongeëvenaarde taalmagazijn. Om in het oog van velen niet onleesbaar te worden, moest ik afzien van bronnenvermeldingen; geldt het aanhalingen uit middeleeuwse of zeventiende-eeuwse schrijvers, men zal ze meestal in een der beide genoemde woordenboeken kunnen terugvinden. Ook heb ik voortdurend gegevens en kwesties onvermeld moeten laten om voor ieder verstaanbaar te blijven. Ik moge derhalve eindigen met de

woorden van mijn voorganger, den geleerden onderwijzer *Johannes Henricus Behrns* (1803-1883), die juist honderd jaar geleden het eerste wetenschappelijk onderzoek van het Twents inleidde met te zeggen: „Ofschoon eenigen het welligt nutteloos achten aan eene dergelijke bezigheid den tijd te besteden of het zelfs belagchelijk vinden een dialect als dat van Twenthe eener opzettelijke nasporing waardig te keuren, zullen zeker anderen daarover gunstiger denken. Van dezen behoef ik toch niet te vreezen, dat zij mijn onderzoek om des onderwerps wille te gering achten; maar wel, en zoo veel te meer, dat zij daarvan wat de uitvoering betreft te veel verlangen zullen!”

Buitenzorg 1940

HOOFDSTUK XI

DIALECTLITERATUUR

EEN BOERENPRAATJE

G.: Gelukzoalgen joar, Mans!

M.: Insgeliëks, Graats, wo geet 't er too?

G.: Joa, wat zak zeggen. Wi-j sökkelt er nog zoo hen, Mans, dat doo we, weeste; en woo is 't met de owwen [jouwen]?

M.: Dat is noa aj 't nemt, Graats, wi-j bunt allemoale, goddank, nog zoo wat te gange; alleene met onze Jannoa wil 't nog nich wier oftötjen [afzakken], weeste, dee hef eergisteren maargen zoo reukeloos [onverhoeds] nen dikken bek ekriëgen; 't komp, zeg onze moor, van 'n niewel [nevel] en 'n reägen, dee is eer met 'n stal oetsmieten in 't gezichte slagen, weeste; doar hef ze eest um duur edoan, meer 's oavens al leup 't eer op, achter de kienbutte [kaken], en do is 't op zik zölfs al dikker en rooze wodden, en now zit ze der met, weeste, met 'n gezigte as 'n spintvat, en zee schreeuwt 't oet van zeerte, dat zek di-j.

G.: 't Is net as ik di j zegge, Mans, 'n meinsche kan um geliek wat ankommen, dat kan 't, meer 't zal met zin [langzamerhand] wal wier anbetteren; 't is anders op zik zölfs 'n veerig vrouwspersoon, dat is 't, zoo gezond en spöls [speels] as nen jongen sik.

M.: Joa, doar heste geliek an, Graats, dat hef 'n dokter eer ook ezegd, weeste, hee wol eer nich ees ne dronk giëwen, zäe [zei hij], 't mos eest oetroazen, zäe, en dan zol 't wal wier van zölfs kommen, as altieten, zäe.

G.: Now, Mans, wi-j wilt 't beste hoppen, ik gönde 't eer nog wal. Meer ik zee, dow koms van de stad, was ter nog wat ni-js of nich?

M.: Nee, Graats, 't was nog net 't zölfde, alles bi-j 't oolde; meer nee, toch nich, lok [laat ik] nich leegen, 't schöt mi-j net in; zee zäen in Einschede, Bliensteen an 't Maark wol ne krante oetgiëwen, zäen ze [zeiden ze].

G.: Wat Mans, ne krante in Einschede? bi-j Bliensteen an 't Maark? dat lögte!

M.: Nee, waarachtig, dat leeg 'k nich, Graats, dat dook nich; want Bliensteen hadde al briefkes rond esteurd, zäen ze, woar i-j 't in konnen leäzen. 't Ston edrukt op waterdruk, net as 't ni-jje Testemeint van dien besvaar, weeste?

G.: Now, Mans, as 't woar is, dan zøj der ook meer van heuren, dat zøj, want in Einschede zwiegt ze nich, as eer wat op 't herte lig, en stomp onnuëzel bint ze der ook nich; zee könt 't doar wal los kriegen, en dan lögt 't er ook nich umme, dat döt nich, dat zit er zoo in, weeste?

M.: Joa, da's woar, Graats, dat wik nich straffen [tegenspreken]; zee bint er nich op 'n bek evallen, en magtig bange bint ze der ook nich, weeste, meer zee zölt eegenlik in de krante op zik zölfs zoo miserabel had nich krèëien, hek eheurd, want Bliensteen hef in zien briefken loaten zeggen, zäen ze, hee woll in ziene krante et leefste dinge zetten, dat meer op Tweinthe zölf sleug, weeste, woar nen boer en nen berger [burger] umgeliek nog ees belang bi-j hadden, hadde zeg, en zoo wat 't ni-js van 'n dag, zäen ze, en met al dat andere spul wol e leever niks met oet te stoan hebben, hadde zeg, en 't kon em ook nich schellen, zäen ze, as 't er ees nen gew ldigen kribben de vinger jökte um oaver de regeringe te schrijven, as 't meer op ne nette maneere en op zik zölfs nich zoo miserabel vinnig was, datte 't heele land op steilten bragte, zäen ze, dat hoofde nich, hadde zeg, weeste; en ook um 'n meinsche te verschandebrokken, Graats: as i-j is reukeloos dikke wodden [dronken werd], daj 't zölfs nich te bettern konnen, as i-j is bi-j nen andern in de gotte [goot] rolden, zäen ze, of as 't er ees eene wat völle an de latte leut schrijven, of toch, loak meer zeggen, stomp nen pik op 'n ander hadde,

al zukke dinge, hadde zeg, zäen ze, dee gungen em niks an, en dee hoofde i-j voort 'n ieder nich an 'n nözze te hangen, zoo is 't, net ak di-j zegge, weeste, dat mos 'n iedre zölfs weten, hadde zeg.

G.: Now, Mans, as dat woar wodt, dan loak 't mi-j nog gevallen, dan hek ter niks tiëgen, dat hek nich; dan köwwe Zeundaags met zin net zoo good ees in de krante kieken, dat köwwe, en zein [zien] wat of ter an de hand is, wik meer zeggen, as 'n half uur in 'n reägen noa 'n oetreuper [omroeper] stoan losteren, dee'j toch de halve tied nich verstaon könt.

M.: Das reg, Graats, dat köwwe ook; zee zäen in de stad, zee wollen 't ees ofwochten, zäen ze, tens [naderhand] konnen ze altied nog zein wat 't gaf, zäen ze; meer ik modde er duur, ik hebbe de beeste en de vèerken nog in 't veeld, boeten. Gen noavend, Graats, 't goa di-j good!

G.: Insgelieks, Mans, wal te hoes!

Enschedesche Courant 3 Jan. 1855

IJDELE VREES

In zeuventeenhonderd en in de tnegentig, dow de Fraanschen zoo treukken [trokken] en „allons enfans” we zungen, kwam der nen troep van dee carmanjolen in 'n dorp in Tweente in kotteer [kwartier]. Dat volk bleef ter meer as 'n half joar liggen, en daor was nen scharrejaant [sergeant] bi-j, dee kwam te hoes bi-j de smid van 't dorp. Den hadde ne dochter, en 't doerde neet lange, of er kwam vri-jeri-je tusschen dee saldaote en 't mèken [meisje]. De oolders wollen dat wal lie-en, want de man was nen oppassenden, braven keerl, dee prompt op ziene zaaken passede. Je, de lutenaant plag van um te zeggen, dat te nog eenmaol karnel [kolonel] zol wodden. De leu weusten now wal neet, wad dat was, mer zee begrepen wal, dat dat heel hooge mos waezen. Now, het kwam met dat paar tot 'n trouwen. De brullefte weude eheulden en de Fraanschen

en de fermilie daansenden um den vri-jheidsboom, dat 't zoo kraakede. Zee hadden 'n bes laeven, want den oolden smid zat er good in en hee hadde nikkes te leef vuur zienen schoonzeunen. Mer de loch begun te betrekken. De Fraanschen mosten vot [weg, vort], veerder Duutsland in. Onzen scharjaant wol 't wief met nemmen, mer daor wazzen de oolden tegen. Hee marseerde dus alleenig met ziene kammeraoden en belovede zoo gauw meugelik wierumme te kommen. Meer hee kwam neet weer, hee verdruunk bi-j Schutterop. Now was goon raod duur, want de jonge vrouwe mos op zien tied 'n pupken hebben en mennig eene beklaagde de jonge weddevrouwe. Meer de ooldvader zei: Das allemoale nikkes, wat etten hek [heb ik] ter wal vuur, meer 't slimste is, as den kleinen mettertied groot wodt, wee zal um kunnen verstaon?

Dat was ne iedele vreeze van den oolden man, want 't kind, daor hier spraoke van is, is vuur 'n jaor of twaalvene esteurven, meer zoo lange as hee elêved hef, hef geen eene er aoever eklaged, datte um neet verstaon kon.

Van de Schelde tot de Weichsel I (1882), 542.

W. J. C. VAN WIJNGAARDEN,
Rijssen

EEN FABRIEKSARBEIDER AAN HET WOORD

De moor [moeder] hef mi-j wal ees vertèeld dat zee met eer neggende joar al met gung en wèerken en heel vaak 's moargens um vief uur mos beginnen en dan 's oavends tot 'n uur of acht.

A-j daor good oawer noadèènkt woo in dee tied dee kneupkes van kinder wodden mishandeld, dan kö-j der now nog wa um bleeren.

In oonze jonge daagen was 't al 'n betke better as in de jonge daagen van onze oale leu. Meer joa, a-j ok meer net

twalf joar wadden, dan gung 't ok loos. Vandaag van de school en moargen met de vaar noa 't febriek, van 's moargens half zövven tot 's oavends half zövven. 's Middagens leup iej op nen draf noa hoes hen um 'n boek in de gauwigheid vol te proppen met luk eerappel met spekvat en dan gung 't 'n uur later weer op nen draf vot, 't koffiebusken in 'n tuk [zak]. As dan 's oavends teggen 'n uur of zövven in hoes kwams, at i-j ne bruw [boterham] en hungs luk roond um 't hoes; teggen 'n uur of neggen kreeg dan nen tèelder vol pap met ne snie brood met stroop en dan gungs noa ber hen.

Zoaterdagens ha-j wat eer vri-j. Dan leup 't tot vief uur en dan mos i-j klaarmaken. Umsgelieks wör 't toch nog wal zes uur vuur da-j in hoes kwammen. Dan luk verscheunen en dan ha-j owen Zoaterdagoavend. 't Was wal luk anders as in 'n teggenswoordigen tied met 'n vri-jn Zoaterdagmiddag.

'n Eersten tied ton i-j met gungen noa 't febriek trök i-j der ow nich völ van an, da-j zo'n betken vri-j hadden. I-j wussen joa nich better; i-j waren der groos op a-j met de vaar met gungen en wèewen. Laterhen, ton i-j wat oalder begonnen te wodden, wör i-j wal anders. Van dee oaldere keerls heuren i-j dat 't gekkenwèerk was, zonnen langen wèerkdag, en dat dee verkot mos wordden en dat der ok nen vri-jen Zoaterdagmiddag mos kommen. I-j waren 't doar glad met eens, al wus i-j nich good wo dat klaar mos wodden spöld. Meer kloarspöld is 't!

De Textielarbeider (A'dam), 3 Aug. 1939

SPONTANE HULPVAARDIGHEID

Vergaonen winter gung nen stadsken heer hen schaatsenloopen op nen plas boeten de stad. Duur de wind was 't ies watwegter [op sommige plaatsens] dun bleven, en op 'n good moal zakken 'n heer der duur, en tot an 'n boksenboord in 't water. 't Was ter niks leefeluk in, en hee

kleijen [worstelde] dan ok um der wier oet te kommen. — 't Holtbuurken, dat hen takbuske maken har west, zag em plonsken in 't kaole water, en kwam es hen-nig neuger kuiern: „Wat schèlt er an?” vreug 't, „Zi'j duur 't ies hen zakt?” — „O nee”, zèè de man platvot, „heelmaols nich; ik was hier an 't zwemmen en dow begun 't te vreezen [vriezen]”.

VERBODEN VISVANGST

Ees 'n maol was op nen Zaoterdagnaomiddag wal 'n vieftig man an 't aolenstooten in 'n Zwatten Plas. Mien vaar was ter ook mank [bij, onder] en ik moch met. Ik was nog meer zonnen oopschötteling van twaalf jaor en in de bedrieven, dat de vaar oop 'n plas an 't stooten was, gung ik met Mossels Jensken, nen albannigen bössel van ne jong, 't Weitenbusken in veugelnussies zeuken. Zoo kwammen wi-j ook bi-j 't Weitenbeumken. „Daor hef zik Weitenboersmooder an oophungen”, zeg Jens, „hier an dissen toog [tak].” — „Woorum deu ze dat?” vreug ik. — „Eeren man was reukeloos störfen en eere beide jongens mossen met den Napoleon met nao Ruslaand en dee hebt ze doar dood schötten. Dow is 't Weiteboersmooder in de plet slagen, zoodäönig kwam dat dan”.

Wi-j bekeken den boom ees.

„'t Is a nen oolen”, zeg Jens, „van ondern isse heelmaols hol.”

„Pas oop”, zeg ik, „daor zit 'n wepsen-nust in”.

„Verduld!” reup Jensken, „dee zöw de bokse ees efkes worm maken!”

In 'n eergezeen ha-w wat mos en dreug hoolt bi-j mekaar gadderd, stoppen dat in 't gat, heulen der ne lusifer an en . . . dree minuten later stun 'n heelen boom in volle gloria! Ik zeg ow, dat ons de beene vluw wodden, wi-j leupen, woe vuur woe duur, oop 'n plas oop an en dow wi-j daor ankwammen, sleug ons 'n schrik in de beene, want daor stun'n twee massesjees.

Wat was ter gebuurd? De keerls waren drok an 't stooten, daor reup ter in ees eenen: „Oe goed, oe goed, daor komt twee massesjees an!” — Mèt wolle de pöäl trekken [de benen nemen].

„Bliewt mer drieste staon”, zeg Mossels Hendrieks, wat Jensken zien vaar was, 'n keunsten van de heele koppel. De bokrieders kwammen neuger bi-j en reupen: „Kommen jullie der eens uit!”

„Kom i-jleu der mer in, der is plaatse genug!” reup Hendrieks en stodden trankiel vandan [stootte rustig verder].

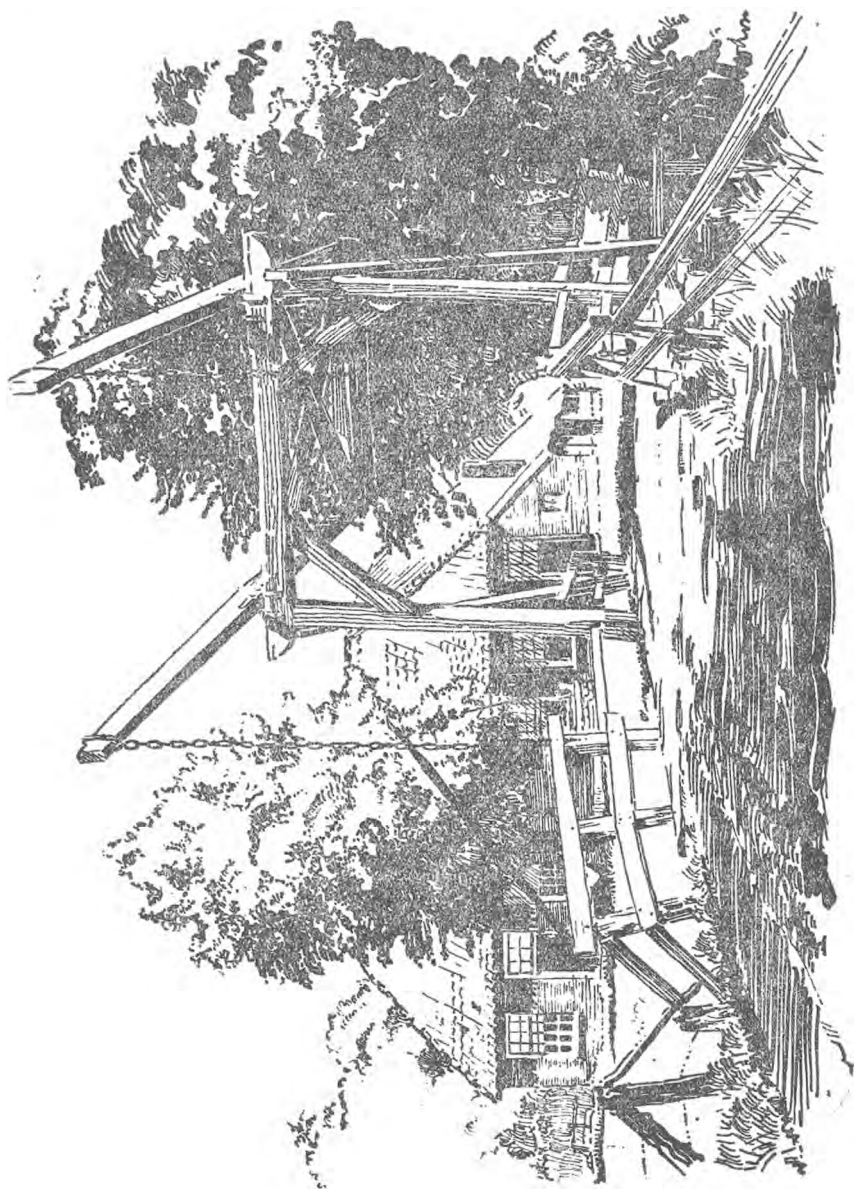
„In naam des konings, hier met die paling!” zeg den massesjee wier; dat was wisse 'n öppersten van de twee.

„Komt ze mer halen!” griemken de boer en de andern lachen, dat 't schatern aover 'n plas. De bokrieders keken mekaar ees an, monkeln wat en dow trök 'n eenen de stewweln en haozen oet. Wat har dat man schiere witte been!

Hee wil der verduld bi-j in, zeg ter een. — „Dan wille vroeg genug kommen”, meenen Hendrieks.

Den massesjee stippen eerst vuurzichtig met 'n grooten teen in 't zwatte water en dowwe [toen hij] grond veulen, stappen hee kedaot too; mer o wee, de mor [modder] dee dreug em nich, hee scheut er tot 'n straampen in, tommeln um en lag langverrekkens in de venmor te proessen. De stooters heulen 't lief vaste van lachen. Den öppersten stök em zienen sabel too en trök em oop de wal, zoo zwat as nen schossteenvèger. 't Was zunde van zien mooie päk-ken [pakje]!

Mer dee bokrieders zint vasthaolders! Zoo gemakkelik geewt ze 't nich oop. Zee hadden nen grooten hond bi-j zik. „Pluto, pak ze!” reup den öppersten en dao kwam 't ondeer ook al an grommen, liek oop Mossels Hendrieks an. „Jieuw!” zeg de hond, en dow gaf de boer der em eenen met de scheer aover 'n neuze. Non har Pluto der genug van en dow de aolenstooters almaol met de scheren [scharen] oop 'n plas höwwen en reupen van „hoet dow!”

Brug en oude Schippersherberg bij 't Catteler, Enter

wusse nich, woe gaauw offe wier nao de wal zol zwemmen.

Oop dat moment kwam wi-j net anhechen. Den öppersten greep mi-j voort bi-j 'n kragen en ik dachen, hee bindt ons an 'n peerdestet en nemp ons met, umda'w 't weitenbeumken in 'n braand hebt stökken. Mer nee! — „Wie is die kerel daar vooraan?” zegge strabant. — „Dat is Mossels Hendrieks, meneer”. — Wi-j mossen ook zien adres zeggen, den öppersten schreef zik dat almaol oop en dow tiegen de bokrieders wier duur de vennen, eerst den blauwen, dan den zwatten en dan Pluto met 'n stet tusken de been. Mer dat lachen vergung ons Hendrieksken, want 's aovends stun'n de bokrieders bi-j em in de kökken en maken em proces-van-baal.

„En woevöl heffe kregen?” vreug de Flaanke.

„Dat völ met. Den Hendrieks was 'n voel aos, hee kon kuiern as nen affekaot. Dow 't er in Almelo vuur kwam, zèen de rechters: hee wödden beschuldigd van: wederspännigheid en van moordaanslag op een politiehond. Dow zeg Hendrieks: „Wat dat eerste anbetræft, dat is leugenbuleri-j, ik heb jao zeg, de massesjees zoln mer drieste bi-j ons kommen, mer kon ik 't vaaks te bettern, dat hee zik as 'n vèrken in 'n drek rollen?” — Dat mossen de rechters toogeven.

„„En wat dat tweede anbetræft, ik hoof mi-j toch van nen hond nich bieten laoten”.

„Maar”, meenen den rechter, „je had het dier toch wel met 't andere eind van de schaar, met de houten steel, kunnen afweren?”

Dow zeg Dieks: „As den hond met 'n andern ènde oop mi-j of was kummen, ha-k ne ook wat met 'n andern ènde ofweerd”.

Daor mossen zölfs de rechters hard um lachen en vuur de voldooning kreeg Hendrieks nen daalder boote, of nen dag zitten.

ENSCHEDER STADSTAAL

Den Bennad daor zat 'n goed bestaon [inborst] in, meer wiej hebt er vaak um licht dat hew. Et was luk 'n bezunder en as e 's mòns teggen 't laampopstekken hengung en stoetenvèenten bieje de boeren, dan kwam e mangs bieje nachtslaopen tied weer in, zonnen kuierklaos was 't.

Heel vroower hef e daor teggen ziene bakkeriej aower ok 'n paar stel [stallen] had; dat zal dieje wa nich meer heugen. Dee har zien vaar daor timmeren laoten; ik leuw at ze dra veerten daag nao 't stadverbrannen a met gengs hebt wes. Meer vòl nuts was 't nich. Hee zol dat heele spilken verkof hebben an Spòlbeerg Mans, dat har better wes. Den wol der em doezend geulden vuur doon en dan harre der ok wa drie hoonderd op verdeend had. Meer 't Bennedken was ter vòl te wies met. Dat wees ok wa, doew hes nen ok wa kèènd. Nen vrommen keerl, dat wast, meer haandel zat er ok zoo vòl in as niks.

Hee har aait dach at de boeren bieje em in 'n stal de peer too zollen zetten at ze nao 't maark gungen. Noew mocht er wal ees 'n èenkeld maal nen peertoescher [paardenhandelaar] gebroek van maaken, da wik nich zeg hebben, meer de boeren dee jeugen Bennad stäöreg verbiej. Dat begrooten em naar, want 't was nen rechten peerdeklaos. Hee deu eeuwig en èèrfelek aower peer en nog es peer. Ziene stuutkes dee wòdden der zwat bieje in 'n aowend [oven].

Ees op 'n keer wolle abbesloet met ziene kammeräo nao Goor. En wat de moor ok jammern en deu van: Bennad doot 't noew nich, Bennad mos met en hef zik daor ne roen [ruin] kof.

Saanderdaagens koomp Aalnjaan bieje em in 'n stal en den bekik zik dat, ok wa 'n half uur lang. Ik leuw, zegge teggen Bennad, ik leuw zegge, daj nen bleenden [een blinde] met hebt brach; 't is ginnen braawen, ze hebt oew nen verkeerden metdaon; daor dèènk 'k aj geels 't stad nich et oet käänt kommen, zegge.

Ik kan 't haost nich leuwen, zeg Bennad, meer doot er 't zwiegen too, zegge, want as de moor 't wies wodt zøj wat belèèwen.

Non, ik kan oew vertellen, hee hef 't 'n paar daag bie j oons in de maot had gaon, meer et hef haost gin trad gaon können. Dat speet em ook wa merakels slim; meer ja, dòn konne 't wa; hee zat er lestig bie j, dat wees doew ok wa. En de jongs haden in dee jaoren ok a fraoi wat in te kommen. En ziene stoetens wörre der wal um kwiet. Meer seent tied [sedert die tijd] heuren ie j ne nich meer zoo vaak oawer de peer.

'n Jaor later harre zik ne koo anslagen. Oons Dieka kwam der 's aovens met in en ik gung 's mòn's voort hen kieken. Doo zatte der verduld al oonder te plukken! En nen duftigen hèèwel [knuppel] harre bie j zik staon! Daor kaank em met, zegge teggen mie j. En och god nog es too, et was mie j toch zon schremken! Meer nen grooten oetbrekker! Hee hef nen 'n keer bie j oons in 't draod had zitten, keerl, doo haw dat stuk net zwat [zwart, geploegd] en blooden as 'n vèerken. No, dat doerden veer, vief maond, do hef 't daor bie j oons an de bek vuur plat loopen. En in ees is em dat beesken reukeloos doodgaon; do mosse nen an groondjan verkoopen [moest hij hem begraven].

Zien Karel hef em do dèenk ok wa zeg, dat mos of wèen loopen. De boel bie j mekaar haoln, zèè den aait. Meer nen plezeerigen jong was 't, en aandes harre wis dat Mienken ok nich kreggen. An mie j zölt ze ginnen hood verdeenen, zèè Karel dan; en do ze em Weulen Diena too wollen deenen zegge: ik wil 't nich hebben, zegge, a kan 't ok de hoonderd-doezend dieten dagens. En wat is der op 'n Biejvaank, zegge: 'n hoes met waandluuz en aandes niks. En dan konne 't er mangs zoo Ossels oetdrèèjen [soms zo Usselo's uitdraaien].

Ees op nen aovend koompe bie j oons inbessen. Gaot met, zegge, dan gaow te hoop nao de Hengeler kèermis. En wie j 't peerdken in de stötkaor en op Hengel op an. Zit wie j daor achter 'n foezel — 'n paar schiere wichter nàögens

oons; en wiej hadden a bes preuwd! — do komt er zes van dee Hengeler jongs an en dee weelt oons daor luk verlak-schouwen. Straks zöw ze wa, zeg ter eenen van de greune gaapers. Wat! zeg Karel (en hee veulden zik es eerst in 'n tuk!), wat, zegge, ik zin der precies net voort klaor too! Meer èt knibbelde vot! En dee aandere köste dee hew nich meer vernommen, dee eegen zik wa [kalmeerden wel]. Zonnen klaanten was dàt as e de kop verkeerd har! Meer nen klooken jong! En de aolden hebt er vö! plezeer van had, van den heelen Karel. Oons Karel, zèè 'n aolden dan slagmaols teggen miej, oons Karel, zegge, nen betteren jong besteet er nich.

Onze Taaltuin VI (R'dam 1938), 351

H. L. BEZOEN

TWENTSE HELDEN IN RUSLAND.

't Was um Dreekonigen en 't vrooms dat 't zoo knappen. 'n Sneer den knerpen ow onder de klomp, de maon hung te fiestern in de loch en de steernkes knipoogen 't oet van de keulte. Dom 'n örgeltrapper bi-j Bennaats an 't Plesken kwam, harre nen iespegel van nen halven vingerlank an 'n neuze hangen; de leu mossen der na um lachen.

„Och leu”, zeg Mans Kapberg, dowwe de naobers aover de keulte heuren klagen, „wat kuier i-j toch van keulte! Dan ha-j der mank mutten wèèn dow ik met de Rongenjong en den Naats oet Boorn [Borne] en den genneraol Ney in de bloote onderbokse van Moskou kwam. Ik kan ow toch zeggen, en leegen nich, ik har beklag met de aarme bleu [bloeden, stumpers] van Italianen en Fransmennekes, dee zag i-j weg en wier dood in 'n sneer staon, de dèrme waren eer nog bevreuren in 't lief. Zoo as ze der stun'n waren ze vaste vreurn in 'n sneer.

Meer met zukke keerls as den Boornschen en de Rongen-

jong en ik wil mi-j zölf ook nich vot smieten, har den Napolion wat bi-j te zetten, dat kö-j ow wa begriepen. Wi-j trökken driest vandan [verder], 't krönnenzommer brach mooie dage, aoveral hungen de riepe appeln en peren bi-j heup an de beum. Wi-j vreugen nao Jan in de mölle nich, want wat kon ons aankommen?

„Mer woe waren de Russen dan?” vreug 'n örgeltrapper.

„De Russen? O, bi-j dee ha-w der 'n schrik gaauw in. Wi-j waren halvescheid Moskou, dao komp den aoln Ney 'n maol oop mi-j an stoeven en zeg: „Kapberg”, zegge, „dow mus mi-j 'n gevallen doon.” — „Wot serviteur, genneraol, zeg ik, wat tienmaol as 't mut. Wat is ter te doon?” — „Now dan, zegge, zöste dao ginder oop dee haar [heideheuvel] de Russen met al dee knons? Dee mut oop zied, anders komp de keizer verduld nich in Moskou”. — „Ik zegge: Trebbel bieng bong, is 't anders nich, genneraol? Dee zö-w de bokse wal ees efkes worm maken, dat kolveer ik di-j”.

Ik maken nen veerkiekerd van miene rechter voest en jaowa, daor oop de haar zat ne onwieze koppel Russen met ne lange riego knons, wa zoo lank as van Bennaats an 't Plesken tot Kasper Vonk. — Jans, zeg ik, 't wil der honden [ruw toegaan, spoken] jong, mer wat zö-j! Wi-j mut den aoln heer 'n gevallen doon. — Bo wisse, zeg de Rongenjong en stök 'n ni-jt pruumken achter de kiw. — Dow zeg den Naats, den was ter aait vuur um 't in leefde en vree of te doon: Lao-w ees eerst perbeern, of ze vuur reden wilt staon. — Mèt rid hee oop de haar oop an en schreeuwt: Hei daor, i-j pakhoop van Russen, wi-j wal ees gaauw maken, da-j oop zied gaot? Anders wil 't er ow opwèèien!

Meen i-j, dat ze gungen? Zee begunnen achter oet 'n hals te lachen, almaol hunnen van keerls, zeuven, acht voet lank, en schreeuwen wierum: Wat wos dow stoeten-keerlken toch? Laot dien mooder di-j de böste doon, dow bleudjen! — Dow zeg den Boornschen, en de aoders leupen um geväörlik oop langs 'n kop: Onabeln, da-j zint, a-j non nich sebiet de päöle trekt, dan his ik ow den Kapper-

gowitz Krommendielsky en den Janowitz Wagenrongsi oop de hoed!

Dow bran'n de Russen lös en as den Bennaats zienen bewaarengel nich har had, wasse der kaold um wes. Vergreld kwam de Boornsche jong andraven en reup: Jongs, zee verlàkschouwt ons van aoleweg [finaalweg], mer wi-j zölt eer ees laoten veulen, dat Twentsche jongs zik nich ongestraft dagen laot. Der oop, hottentonie! — 't Menneken vlokken [vloekte] van aolweg, zoo vergreld was 't, ik ken'n 't nich wier.

Ik zegge: Heuw ees, Naats, eegen di-j, wi-j wilt er eerst eenen nemmen, dee Russen loopt ons nich vot en de zun zit nog hooge in de loch. Wi-j mut dat domme geudjen van Russen met verstand anpakken, zooas de vos zeg, dowwe achter 'n toen de ganze heurn gaggeln. Ik zal er oop an rien en miksen [grimassen, gebaren] maken, dan begint ze te pafken, en in dee bedrieven mus dow der met Jans om hen draven en eer van achtern oop de hoed vallen. En dan as dan!

Dat gung an. Ik maken van vuurten de Russen wakker en Jans en Naats reden as ter duujkedag um de haar hen en völlen eer goodsmoods in de rugge an. Zee höwwen der oop, of ze ne dubbele legge row mossen dösken [dorsen]; benaamd den Jans Wagenrong, want dat was nen onklaoren. Zee hadden der a ne heele koppel daal dösket, dow kwam ik ter met de plèmpe tusken. — O heer, reup den Russischen genneraol, jongs, maakt da-j vot komt, wi-j kriegt 't an de nötte, dao he-j den Kapbergowitsj Krommendielsky, dèn ken ik!

En dao gung 't met eer hen, zee tommeln de haar of, holderdebolder van hes 't nich zeen, en dee nich zoo gaauw van de stie kon'n kommen, smeten eere waopens vot en reupen van alle kanten: Pardong, Kapbergowitsj, pardong mosscheu!

Ik zegge: Vuur dit maol wik 't nog hen laoten gaon, mer komt mi-j nich wier in de pan, want dan spring i-j der mi-j nich wier oet. En non, haroet dow pakhoop! —

En dao steuven ze hen, hals aoever kop de haar af, en in 'n eergezeen was van de Russen gen kop of stet meer te bekennen''.

Naoberschopp III (1934) no. 5

G. B. VLOEDBELD

HONDERD JAAR GELEDEN

Hoonderd joar eleen! — 'n Aander laand was 't, 'n aarmeudig en achterlik laand völlerweggens. Hier en doar 'n dörpken of ne kleine stad met 'n doezend of drie inwonners en roondum de heide. As eilaanden in de doonkere zee van dee veldgrond laggen de esschen, greun in de weenter en in et vuurjoar goaldbloond, as de rogge riept in de zommer. Um de bouwgrond hen laggen de boeren-erven, vaak wied oet eene. Wonden aleer nig de nögste noaber mangs 'n uur goans van ow of?

Aanders, as 't now is, was ook et lèven. Vaak zoeren aarbeid van vuur dat et dag wör tot laat in den nacht. Vlasbraken en roggedösschen dat deu men meestentieds in 'n duustren. Muilik was 't vuural vuur de kötters en kleine boeren um roond te kommen met eer verbouw en verdênste. Tusschen 'n laandaarbeid duur mos vlietig et wèvetouw rüttlen.

Meer mennigmoal ook höl men tied um tot zik zölven te kommen en stille te prakkezeeren oaver lèven en sterven, oaver al, wat der wonderlik is in de wêld [wereld] en duur gin meinschenverstaand te begriepen. Röstig was 't dan um ow hen, nèrgens gin toeteren, bloazen of fluiten, zooas et in oonze dage ow vaak duur de zeele wil schuren.

't Wiedst oaver 't laand reupen de klokken, dee eer leed van bli-jschop of droofheid zungen, hoog, duur de galmgate in de Benthemmer steenen torens; dee eeuwenaalde klokken, dee völ meinschengeslachten lang metelêfd hadden en met-esprokken in al wat an groote dinge gebuurden

oonder et volk van Twente en dee joo de zwoarste tiden wazzen te boaven ekommen.

Stille, lange wège leupen duur 't laand van de eene plaats noa de aandere en deepe spuurs greuven de wagenraa in et malende zaand. Nen voorman, as hee et goed met de peerde mèenden, gung nöst ziene wage; mèenden hee 't goed met zik zölven, dan kreup hee luk oonder et zeil en lè zik doar op de zäkke. Hee nam 'n paar oogen vol, de peerde wussen de weg.

Wat kan 'n meinsche nig allens duur 't heufd goan, as e zoo veurt of geet, allenig in 't eenzame laand. Hier en doar staot 'n paar kwakelenbussche [jeneverstruiken] bi-jeene. Ze zeet in de oelenvlocht oet as speuke of oondeers, dee zik hebt edoecht um ow an 'n haals te springen, a-j eer te nao komt. Mangs ligt in et veld 'n paar roonde bëlten [hoogten]. I-j weet van de besvaar, dat 's oavens de Witte Wiefkes doar goat. Zölven zaggen iej 't ook al 'n moal, dat der ne wittigheid trök oaver 't laand. Kwam dat oet dee bëlten of van 'n vèldplas, dee in de moargentied as nen blaanken speegel in 't broene veld lig te bleenken 's Oavens leg et zik as 'n wit laken der oaver. Wee laat in de nacht der langshen koomp, dee kan et geburen, dat e doar blauwe vlämkes zut spollen. Geenter, an 'n elzenbosch, heurt hee et roopen: hie! hie! hie! Dan dooft weer de lechkes, meer stik der op stoat ze an ne aandere stè weer te flakkern. Zollen dat hèmännekes wèn? Oa wat, oa wat, zeg de voorman teggen zik zölven, now hoal di-j toch stil met dat domme gekwaze. Wat zol et? 'n Manspersoon met de zwöp in de haande, wat kan et em schotten? Meer vuuroet, mienen broenen, now trekke luk an, da-w bi-j de vrouw an 'n heerd komt. Och joa, mangs kan 't ow wal growwelen, a-j zoo in 'n zommernacht de lange wège alleen goat. Wat is der nig al tusschen hemmel en eerde! Meer i-j aarbeidt ow of in dee zommerdage en prakkezeert nig lange der oaver. Vaak sloap i-j, zoo gaw a-j et bedde meer zeet.

As dan de weenter weer koomp, de lange oavende met et eigen volk an 'n heerd, dan kan et geburen, dat ow dee

dinge in eenmoal weer duur de kop goat. Dan loster i-j goed, noa wat aandere leu der van weet. De beppe, de besvaar of de oale scheper vertèlt et joo geerne, wat in 'n laank en 'n muilik lèven et gemood eer week hef emaaft, of de verbeelding an 't wèrk hef ezat; meer 't leefste vertelt ze dee oale sagen, dee zee as keender eheurd hebt, hier an 'n zölfden heerd, dee sagen, dee eer zoo mooi en zoo wonderlik kloonken, oet 'n moond van 'n oalder geslacht, dat now zoo lange al röst op 'n kèrkhof.

Joa, luk triestig en gries weelt ow dee doonkere dage um Middeweenter wal lieken. Dat wodt ook de musschen gewaar, ruustrig en pluustrig hupket ze roond tusschen et stof en et stroo, dat bi-jeene ewèid is in 't hōfken. Ze roopt mekaar too: Piep, piep, piep, woo koald is de riep, mien bedde is zoo licht en mien kleed zoo oondicht en zoo lang is de nacht. Wel har dat now edacht! — En de meinschen! Amper an könt ze 't zik deinken, woo de zunne duur 't ni-je loof van 'n perenboom scheen en goaldene lechtkes leut spōllen op et greune grös en de ofgevallene bleuisels. Now is 't weenter. Zwart en neutelik steet 'n perenboom duur de vènsters noa binnen te kieken. 't Is em te koald in de wêld. Zol 't ook nig mennig meinsche zoo wèzen?

Meer nee toch, Twenter leu, as i-j et lèven van ow laand ees weelt noagoan, dan wor i-j gewaar, dat der in disse dage van oalds nen glood duurhen hef egoan, dee better 't inwendige waarmt as de kloarste Julizunne. Vrèndhoaldender en hærtliker zeent in disse dage de leu, vaster is 'n baand, dee in ieder hoes de meinschen bi-jeene hōlt. Doar is 'n vertrouwen op hooger geluk, dat der now nog nig is, meer wisse eenmoal zal kommen.

Toeristenkampioen III no. 25 (18 Juni 1935).

C. ELDERINK,
Enschede

COLOPHON

Van dit werk werd, naast de gewone, een luxe-editie opgelegd, gedrukt op Oud-Hollands Simili Japon en gebonden in een halfleren band. De illustraties werden in deze bijzondere editie met de hand gekleurd. Vóór de verschijning werden de navolgende intekeningen ontvangen:

J. G. A. VAN BENTHEM, Pastoor, Reutum.

H. D. DE BOER, Arts, Kloosterhaar.

Boekhandel VAN DEN BROEK & ADOLFS, Enschede.

Boekhandel E. BROEKHUIS & ZONEN, Hengelo.

Drs J. BROEKHUYSEN, Leraar Coevorder Lyceum,
Coevorden.

E. VAN BURKEN, Hellendoorn.

W. J. A. F. R. VAN DEN CLOOSTER BARON SLOET TOT
EVERLO, Burgemeester, Duiven.

D. CRAMER, Wapenveld.

Mej. J. DIEK, Vroomshoop.

Boekhandel Enschede-Lonneker, Enschede.

Boekhandel J. FOKKE, Coevorden.

J. J. HANSMA, Enschede.

G. HAVERKATE, Enschede.

G. J. VAN HEERK Jr, Enschede.

G. H. HESSELINK Jr, Saasveld.

H. W. K. RIDDER HUYSEN VAN KATTENDIJK, Burge-
meester, Vriezenveen.

W. A. C. JAGERS, Enschede.

D. JORDAAN JGHZN, Haaksbergen.

J. KUIPER, Directeur Servo, Hengelo.

M. KUIPER, Belastingconsulent, Almelo.

E. J. LAMMERS, Amsterdam.

J. G. G. LEDEBOER, Enschede.

A. J. LEPPINK, Haaksbergen.

A. C. MEYLING, Hengelo.

Boekhandel J. C. NIEUWENHUIS, Rijssen.

Boekhandel en Uitgeversmaatschappij

N.V. MART. NIJHOFF, 's-Gravenhage.

A. OPREL, Deventer.

J. K. PRANGER, Gemeentesecretaris, Diepenheim.

A. E. VAN RAVENSWAAY-VAN ZWET, Enschede.

De Heer en Mevrouw SANDERS, Bergen op Zoom.

Mr H. J. SANTMAN, Rotterdam.

J. SCHIPPER, Belastingconsulent, Wierden.

J. W. SCHNEIDER-HAGEN, Delden.

J. SCHOLTEN BZN, Wierden.

H. H. A. SIMON, Almelo.

H. H. W. SPIELE, Laag Soeren.

L. A. STROINK, Enschede.

Vereniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en
Geschiedenis, Zwolle.

C. H. W. VERSCHUREN, Sneek.

ASTRID VISSER, Oldenzaal.

Dra J. J. E. WIEGAND BRUSS, Coevorden.